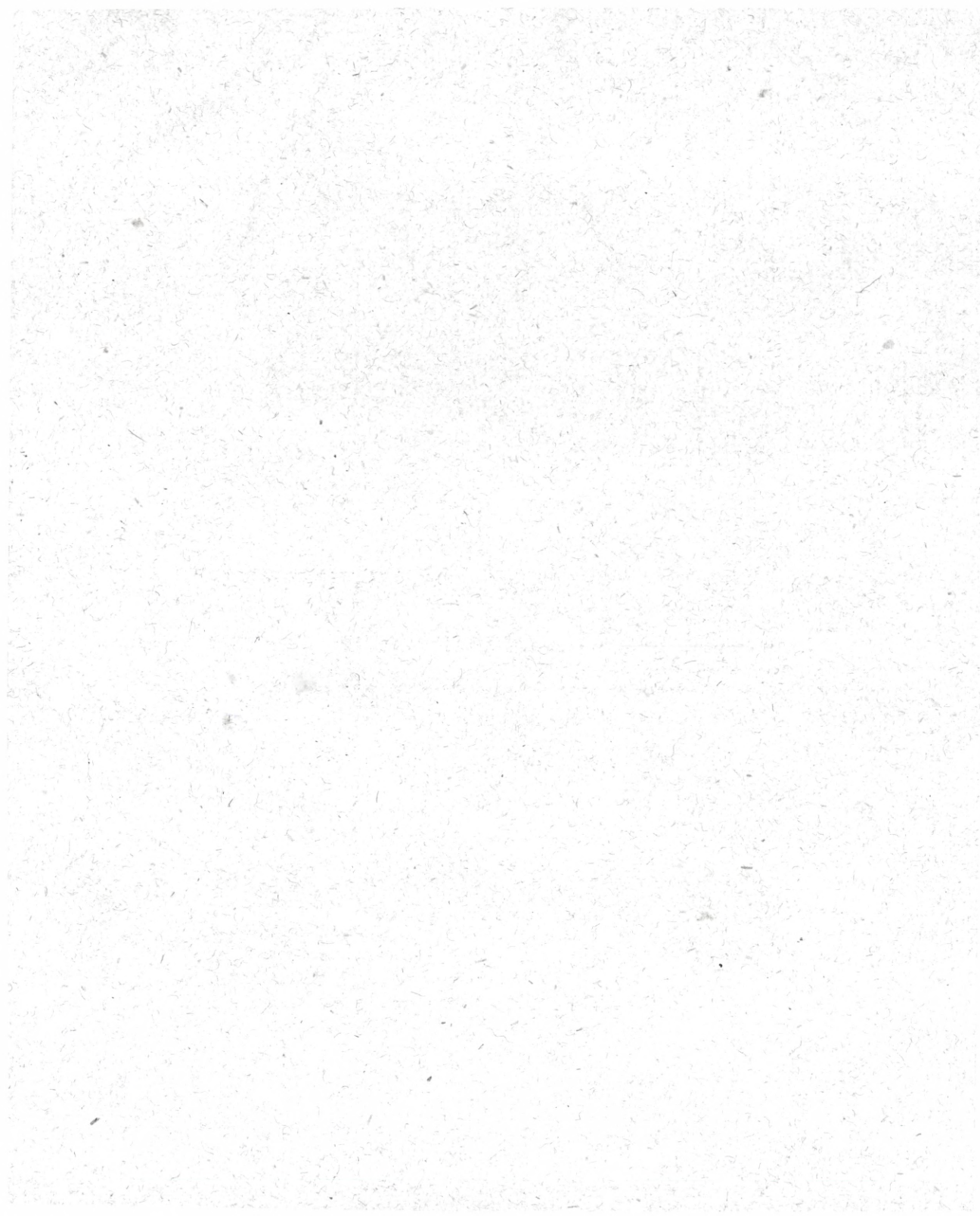

B I D R A G
TIL
O P L Y S N I N G O M
DANMARKS INDVORTES FORFATNING
I D E Æ L D R E T I D E R,
ISÆR I DET TRETTENDE AARHUNDREDE.

A F

PROFESSOR *OLUFSEN*.

(En Samling af Afhandlinger, som Tid efter anden ere forelæste i det
Kongl. Vidensk. Selskab).

I.

Om Bools Inddelingen.

Ordet *Bool*, som betegnende et Beboelsessted med Jord til, forekommer saa ofte i vore gamle Love, og andre Skrifter, og træffes i saa mange Forbindelser, at dets rette Forstaaelse maae nödvendigen være, om ikke en Hovednögle, saa dog et faare vigtigt Middel til Kundskab og et tydeligt Begreb om vort Lands ældste Landboeforfatning.

Den, maaskee første, Bemærkelse, som vi finde tillagt dette Ord, er den, hvori Snorro Sturleson paa flere Steder bruger det, nemlig som et Samlingssted eller Nedsættelses-Sted for en Mængde af Mennesker, saasom, Vikinge-Bool, for Søerövere eller Søefarende. Saaledes var Færøerne, de Shetlandske Öer, (Hitland) Örkenöerne, uden Tvivl ogsaa Katenes, (Caithness) paa Nordpynten af Skotland, almindelige Samlingssteder, eller Vikinge-Bool for Norske Søerövere.

Ordet *Bool*, i den Bemærkelse, hvori vi her tage det, og den, det har i vore gamle Love, nemlig et Beboelsessted med Jord for en agerdyrkende Familie, synes at være indført i Danmark fra to modsatte Sider, fra den skandinaviskgothiske,

og den frifiske. Hiin har udbredt fig paa alle de danske Öer og i Jylland; denne i Holfteen og har trængt fig temmelig langt ind i Slesvig. Fra den skandinaviſk-gothiſke Side har Ordet ſin Oprindelfe af det islandſke Sprog, hvori Ból betyder en Hule, et Skiul, ifær for vilde Dyr. Af denne Oprindelfe have vi endnu Ordene, Bolig, Boe, et Bo, og tildeels Bopæl, ſkiöndt dette Ords ſidſte Deel tyder uden Tvivl hen til en Tid, da man dannede Hytter eller Boliger af Træe, med nedfattede Pæle. Fra den frifiske Side ſtammer Ordet fra det meget gamle frifiske Ord Bohl, eller Bowel, hvilket Heimrich (Nordfriſche Chronik S. 470) udleder af det gamle Ord Bowen. Af diſſe tvende Oprindelfer lever Ordet i Danmark og i Hertugdömmene i Endelfen af Stednavne, ſaaſom i Danmark, i Bol, Boel, Böll, Bolle, Balle og maaskee endnu flere; i Holfteen og Slesvig: Bool, Böhl, Bull, Ballig, Bölling, Bel, maaskee ogſaa Büttel; i Slesvig findes adskillige Byer og Steder, ſom have Stednavnet Bool, ſaaſom i Eyderſtedt, i Gottorffamt o. fl. Ja endog ſom en Benævnelfe for et Beboelfes Sted paa Landet med Jord til höres Bool endnu i Danmark, hvor Bool og Boolſteder nævnes ofte ſom Steder, der ere mindre end en ſædvanlig Bondegaard, og ſtörre end Fæſtehuſe. Slige Boolſteder ere almindeligen paa een til to Tönder Hartkorn, diſſe vore Tidens Boolſteder formoder jeg, at være en Levning af den Deling af Bool, ſom har havt Sted til Bryder, og Garfeter, hvorom Jydfk L. 1 B. 45 Cap. N. Udgave (rigtigt forſtaaet) taler.

Vi begynde vores Underfögelfe: om det nu er muligt at udfinde hvad et Bool var i vore gamle Loves Mening, med den Paaſtand: at et Bool var en Bopæl med Jord, eller en Gaard med

Toft i Byen, og Jordlod af en ubestemt Størrelse ude i Marken, hvilken Jordlod var, som oftest, tilrebet eller tilmaalt, desuden med Andeel i Almindinger Skove, Heder og Græsgange.

Endskiöndt vi ikke nægte, at bestemte historiske Efterretninger bör have Fortrin hvor det gjelder om at angive et Lands fordums Indretning, saa gives der dog i ethvert Land en vis naturlig Orden og Maade, paa hvilken Indretningen kan skee, og som ikke kan overspringes, og hvilken man derfor ogsaa maa antage nödvendig at have været fulgt, og hvor bestemt historisk Melding fattes, maae man gribe de Sandfynligheder, som Betragtningen over den nödvendige Ordens og Maades Natur leverer, og söge at forene dem med de Mindesmærker, Tingenes Gang har efterladt, og med de sparomme Efterretninger der kunne udfindes af Landets gamle Love, og andre historiske Vink.

Da hverken vor Historie eller vore ældste Love forklare os bestemt hvad et Bool egentlig var, og dettes Bestemmelse er og forbliver en vigtig Post med Hensyn paa vort Lands ældre Tilstand, saa ville vi söge först ved Betragtning at udfinde: hvad et Bool kan være, og dernæst, sammenligne det Fundne med de saa Data, Lovene og Historien give derom, for om muligt at udfinde det Sande eller i mindste det sandfynlige.

Naar, hvorfra, og hvorledes Danmark fik sine første Indbyggere er endnu uvist, skiöndt Suhm, o. fl. synes at have udbredt alt det Lys derover, som denne saa mange Aarhundrede gamle Begivenhed nu kan modtage. Vi gaae disse meget skarpfindige, meget lærde, meget möifommelige Grandskninger forbi med Beundring og Höiagtelse, men uden Tilfredsstillelse.

Vide vi end ikke, og kunne vi end aldrig faae at vide hvorfra de Folkeflammer kom, der förfst valgte de danske Lande til Opholdssted, faa kunne vi dog med Vished antage, at de ikke vare svampeligende Udvæxter af Jordbunden, men maae være komne hid eet Steds fra Naboelandene. Ligefaa kunne vi med Paalidelighed troe, at deres förfte Bebyggelse af Landet ikke skeedte paa een Gang over det hele Land; men at de fra deres förfte Nedfættelses Sted have efterhaanden udbredt sig til alle Landets Egne. Endelig have vi ogsaa gode Grunde til at troe at denne Nedfættelse har fundet Sted i en Tid, da borgerlig Orden endnu ikke havde giort store Fremkridt, Röverideer herskede med fuld Styrke; da Næveretten var den eneste Lov; og da al Sikkerhed for Personer og Eiendom beroede paa et altid vaagent og færdigt Forfvar.

At flige Omftændigheder virkelig have fundet Sted ved Landets förfte Bebyggelse her, som overhovedet ved alle Landes, er formodentlig ophöiet over enhver Tvivl. Men deraf følger umiddelbart, at den förfte Nedfættelse maatte gaae for sig efter Regler, som gjorde Hoved-Betingelsen, nemlig den förfte opnaelige Sikkerhed for Eiendom og Personer mulig. Det bedste Middel hertil, og tillige det letteste, fordi det desuden er grundet i Menneskets Trang til Selvkabelighed, var dette: at flere Familier forenede sig for med forenede Kræfter at opdyrke faa stor en Strækning, som anfaaes tilstrækkelig til at ernære dem, samt at de byggede deres Boliger nær hinanden for i paakommende Tilfælde at kunne yde hinanden Bistand. Heraf opstod de fælleds Byemarker og Landsbyer.

Det allevegne jævne Danmark, med sin næsten allevegne dyrkelige, og i det hele ikke juft ufrugtbar Jordbund, tillod at indrette sig efter hiin Fordring, da enhver Samling af Familier let kunde finde en sammenhængende Strækning af den Störrelse, Familienne tilfammen behövede. Den förste Bebyggelse af Danmark skeedte derfor ved Landsbyer, ikke ved smaae Torper, og endnu mindre ved eenlige Gaarde, hvilke saavel som de meget smaae Landsbyer, eller de saa kaldte Torper, sikkerlig ikke bleve anlagte för i meget fildigere Tider; en Paastand der ogsaa kan bevises af nogle Steder i Jydske Lov. Jeg veed vel at Tacitus (*German.* 16) figer at de gamle Germaner boede ikke i Byer (*urbes*); og tilföier: *colunt discreti ac diversi*; men deels er Urbs ikke en Landsbye, deels er der Kjendsgjerninger, som bevise at i det mindste i Danmark, og vistnok ogsaa i Tydskland, ere de store Landsbyer eller Adelbyerne först anlagte. At en stor Deel af Norden, nemlig Norge og *det mæste* af Sverrig er bleven bebygget ved enkelte eller eenlige Gaarde, er gandske afgjort, og Aarsagen er let at indsee. I disse Lande var ingen anden Indretning mulig, fordi de dyrkelige Strækninger, indknebne og afbrudte ved Skove, Moradfer, Söer, Klipper og andre Naturgrændfer, ere kun smaae. I Danmark derimod, hvor flige Adskillelser deels ikke findes, deels ikke formedelst den jævne og temmelig lige beskaffne Jordbund, vare af stor Betydenhed, — der kunde den naturligste og med hine Tidens Aand meest passende Maade finde Sted, og der skeedte derfor, som Kjendsgjerninger endnu vise, Landets Bebyggelse ved Landsbyer. Mærkeligt nok er det, at medens det hele övrige Danmark, endog mange Smaaöer, hen-

hörende dertil have Byer, og ere blevne bebyggede ved Byer, er der dog to Undtagelser: den ene er paa Vestkanten af Jylland i Egnen Norden for Ringkjöbing. Den anden er Læsöe, hvilken Öe ligefom hiin Egn har næsten kun enkelte Gaarde. Jeg tilskriver denne Særegenhed den Omftændighed, at Læsöe neppe er bleven bebygget af Danske fra Jylland, men af Gother fra Sverrig, hvor en lignende Bebyggelse har fundet Sted. Allerede af Ed-da sees det at Aferne have havt adskillige Optöger for paa denne Öe, som endog beherskedes af een af deres Æt Ægir, hos hvem ogsaa en af Guderne, Freirs, Andendags Bryllup med Gerda celebreredes, og vi have endnu i Ægirs Drekkæ, de opbyggelige Borddiskurser, der ved denne Höitidelighed forefaldt. — Men dette tilfidefat, saa er der endnu en befunderlig Lighed imellem Læsöebeer og Svensker fra Egnen mellem Uddewalle og Gothenborg, som vist ikke kan undgaae nogen, som har seet Folket i denne Egn og paa Læsöe, og hvilken flet ikke gjenfindes hos de lige over for, kun tre Mile derfra boende Jyder.

Bestemte da en Forening af flere Familier sig til under eet at nedfætte sig paa en vis Jordplet; at bygge en Landsby der, og at opdyrke Jorderne omkring samme, saa var Jordens Deling imellem de enkelte Mænd, de lodtagne, den förfte Betragtning. Alle de, som toge Deel i Foretagendet, havde lige Pligter og lige Rettigheder, og lige Vanskelighed at overvinde for at opnaae det samme Öiemeed, nemlig med lige Kraft at sættes i Stand til at ernære een Familie. Den ene kunde fölgelig ikke fordre eller erholde en naturbedre Jordlod, end den anden. Men Jordens Frugtbarhed kunde ikke let bedömmes i dens udyrkede Tilstand; var endog dens mineralske Sammen-

fætning allevegne eens paa den hele Strækning, som man agtede at rydde og dyrke, saa var dog dens enkelte Dele ikke allevegne af samme physiske Beskaffenhed, eller lige god til Dyrkning; een Plet laae bedre for Solen end en anden; een var for tør, en anden for vaad, een kunde strax plöies og befaaes; en anden maatte förfst ryddes for Krat, Træslubbe eller Steen; noget laae nær Byen, andet langt derfra; hiit var Jordsmonnet bakket, her fladt, med mange flere physiske Forandringer; som gjorde den, til en Byemark valgte Strækning, aldeles forskjellig i de enkelte Dele. Til at jeyne alle deraf flydende Vanskeligheder var der kun tvende Midler. Det förfste er en ordentlig Taxation eller Bonitering; men ikke at tale om at man vel neppe torde vente at Boniteringsforretningen skulde i ældgamle Dage være bragt til nogen fynderlig Fuldkommenhed, da den i vor Tid er endnu langt derfra; saa bör det ikke oversees at al saadan Jordtaxation er endnu knap mulig uden ved Jorder, som i lang Tid have været dyrkede, og den maatte i hine Tider af Mangel paa Kyndighed og Erfaring om Jorderne felv, eller i det mindste om lignende Jorder i Nærheden, være aldeles uefterrettelig, vildledende og tildeels umulig.

Til at opnaae det tilfigtede Öiemeed, var det derfor nödvendigt at gribe til det andet, og egentlig det eneste Middel; dette nemlig, at Byemændene deledede Jorderne mellem sig i lutter smaae Stykker, eller smalle Strimler, d. e. Agre. Enhver Deel af den Strækning, der skulde opdyrkes, og som formedelt Jordsmonnets Beskaffenhed, eller dets andre physiske Egenskaber, afveeg fra den övrige Strækning, gjordes til en særskilt Part, et *Agerskifte* eller *Agerfald*, *Aas*, *Slade*, som

endnu ere til. Efter Bredden i begge Ender deles et faadant Stykke i mindre Dele, Strimler, eller de nu faa kaldte Agre, hvoraf en Byemand, eller Lodtager fik een eller flere, men enhver lige faa mange som den anden. Af A. Sunefons L. L. *Prov. Scaniae* IV. I., sees at den her beskrevne Maade har været virkelig brugt. Saaledes skriver han: *Cujus (funiculi) dimensione tota villa (Byens Mark) in æquales redigitur portiones, quas materna lingua vulgariter Boel appellant et nos in latino sermone Mansos possumus appellare earum fundis inter se, prædiisque inter se, fundis ipsis adjacentibus adæquandis.*

Paa denne höist simple Maade opnaedes den Fordeel at enhver Byemand fik en lige faa god Jordlod som enhver af de övrige Byemænd, ogfaa bleve ved denne Jordens eller Markens strimmelføise Deling alle Lodderne til Byen lige store. Af den foranföerte Aarsag og efter den nu beskrevne Delingsmaade er det Fælledskab udsprunget, som med faa Undtagelser har fundet Sted i hele Europa, og dets Tilværelse viser klart, at den nys angivne Oprindelse er rigtig. Noget lignende synes efter Tacitus, (*de moribus German.* 26) allerede at have fundet Sted hos de gamle Germaner; *Agri pro numero cultorum* siger han *ab universis per vices occupantur, quos mox inter se secundum dignationem* (ikke efter Stand og Værdighed, som nogle have villet forstaae dette; men efter min Mening, eftersom een Byemand skulde i Fölge sin större eller mindre Deeltagelse i det Hele, have flere Agre, eller bredere Agre) *partiantur. Facilitatem partiendi camporum spatia præstant.* Delingen var let, da der var Jord nok. Det er til Forundring

hvor nöie Tacitus beskriver denne Jorddeling, aldeles overensstemmende med den Forestilling vi ovenfor have givet om denne ældgamle Methodes Oprindelse.

At Lodderne paa denne Maade bleve *lige gode* er klart, da enhver Byemand fik sin Lod fordeelt over hele Marken i smaae Stykker, altsaa allevegne af det gode som af det flette. Og det sees da let at der behövedes ingen Beregning eller Udmaaling for at bestemme Loddernes Störrelse. Naar Agerkifterne paa begge Sider gjordes lige lange, saa bestod den lige Uddeling til Byemændene blot deri, at Agrene gjordes lige brede for de Byemænd, der skulde have lige meget Jord, og bredere for den, der skulde have mere end de andre. Hvor meget Jord enhver skulde have, var altsaa bestemt nok ved at udmærke den hele Strækning, som man vilde optage til Mark, og til at bestemme dette, tog man nödvendigviis den hele Arbeidskraft i Betragtning, som samtlige Forenede kunde anvende. Sandfynligviis skeedte ikke hele Markens Opdyrkning paa een Gang, men flere nye Agerkifter indtoges alt efter som man saa at man behövede eller kunde overkomme mere.

At de gamle Danske Bool laae i Fælledskab, eller havde Agre om Agre med de övrige Bool i Byen, var da en nödvendig Følge af Jordernes Deling, og det sees ogsaa tydelig af den förste *Passus* i 58 Capitel af nye Sjellandske Lov.

Denne Forklaring om Fælledskabets hidtil ikke noksom bemærkede Oprindelse og egentlige Aarsag, er vigtig, dels fordi den tydelig viser at Jordfælledskabet, hvor meget man endnu har derimod, som gandske upassende med vore Hjelpemidler og Metoder, langt fra ikke, som man ofte har villet mene, er

udsprungen af Uvidenhed og Stupiditet hos vore Forfædre, og har været vedligeholdt faa længe allene af slavisk Vedhængen ved det Gamle; men at dets første Valg har en faare fund og, fra alle Sider betragtet, rigtig Tanke til Grund, og er kun vedbleven fordi man længe ikke havde nogen anden ligesaa fund og rigtig Tanke at lægge til Grund for en nye og bedre Indretning, indtil man omfider, i Taxation af Jordene, fik et Mid- del, der med al dets Ufuldkommenhed dog nogenlunde kunde bruges. Deels er ogsaa hiin Forklaring over Fælledskabets Oprindelse os her vigtig, fordi man deri feer Aarsagen, hvi Bole- nes Jordlodder vel maatte blive ligesflore i hver enkelt Bye, men at de ikke kunne være lige sflore i alle Byer eller i alle E- gne af Landet, og at fölgelig ethvert Forfög til at udregne den geometriske Störrelse af et Bools Tillæg af Jord er forgjeves, naar man forlanger nogen almindelig Regel, ligesom ogsaa et- hvert Forfög som hidtil er anstillet for at gjøre faadan Udreg- ning er, som vi i det Fölgende vil see, gandske og aldeles mislykket.

Men, endkjönt da Lodderne, vel lige sflore og lige gode i enhver enkelt Bye, kunde ikke være ligesflore eller lige gode i alle Byer, gives der dog een almindelig Grund til at indfee, at alle Jordlodder til Bolene i Landet paa en vis Maade, eller efter en vis Maaleftok betragtede, ikke kunde afvige betydeligt fra hinanden i *oekonomisk* Störrelse, skjönt de just ikke havde samme *geometriske* Areal. Enhver, som kjender noget til Agerdyrkningen, dybere end til dens Overflade, veed at en- hver Jordlod til sin Drift udkræver en vis Arbeidskraft; at den- ne maae staae i Forhold til Jordloddens Störrelse, eller til den Masse af Arbeide, denne behöver for at drives til Fuldkom-

hed; og at det er til Spilde, Skade og Tab naar Arbeidskraften, som havest tilrede for Loddens Dyrkning, er for stor eller for liden; ligesaa, at naar man ikke er istand til at lempe Arbeidskraften til Jordlodden, bør denne lempes efter hiin, for at tilveiebringe det nödvendige Forhold, hvilket er ingen blot Speculation, men en Sandhed som paatrænger sig, og föles ved enhver Jordlods Drift. I de ældste Tider maae Arbeidskraften være den Störrelse, som bestemte Markens Störrelse; thi den var, som den er endnu altid indskrænket eller begrændset, hvorimod der i de ældste Tider ikke kunde fattes Jord. Denne Begrændsning af Arbeidskraft, som enhver Lodtager i en Opdyrkning maatte föle, maatte ogsaa bringe ham til at ønske at hans Jordlod fik netop den Störrelse, som hans Arbeidskraft kunde bestride, paa det at Jordlodden ikke skulde blive for stor, eller som Columella siger, ikke skulde blive stærkere end Dyrkeren: ikke heller for liden, saa at Dyrkeren fik uanvendelig Arbeidskraft tilovers, som fölgelig vilde være tabt eller spildt. Dette nödvendige Forhold mellem Markens Udstrækning og Dyrkerens Kraft ved smaae Jordlodder, om hvilke alene der kan være Tale, naar man tænker paa et heelt Lands Opdyrkning, eller Uddeling; dette Forhold, siger vi, træffes allerbedst, eller egentlig talt, alene derved, at Jordlodden gjøres saa stor, og saa liden at den udkræver kun een Plov til sin Drift, da alt det Gang- og Spændarbeide, som en Gaard behøver kan, efter alle Tidens Erfaring, bestrides med de Folk og Arbeidsdyr der udkræves til det Antal af Plove, som behöves til Loddens Drift.

For at indsee, hvorledes ved Bolenes første Indretning Jordlodderne kunne faae omtrent den *oekonomiske* Störrelse,

som vi have antaget som en nødvendig Betingelse, uden at nogen egentlig nøiagtig Afmaaling af Agrene videre end for deres Bredde, behövedes, ville vi fremfætte den Omgangsmaade, som rimeligviis har været brugt. Vi antage da, at en Samling af Lodseiere forene sig for at opplaae deres Bopæl paa en vis Jordstrækning, og vilde dele denne imellem hinanden, faaledes at Enhver erholdt en lige faa god og lige faa stor Lod, som enhver af de andre Lodtagne, og enhver af dem en Lod af faadan Størrelse i oeconomisk Henseende at den kunde føde en Familie, og drives med een Plov. Begyndelsen til Anlægget har vist nok været at bestemme, hvor Landsbyen skulde ligge, fandfynligviis ogsaa Byggepladsen og Huustoften for hver af de Lodtages Gaard. Dernæst udfaae man den Strækning, hvor det første Agerkifte skulde være, udmærkede dette, og delte det i begge Ender i Agre mellem de Lodtagne ved virkelig Maal. Efter Eragtning kunde det omtrent skjönnes, om de Agre enhver fik af dette Agerkifte vare tilfammen faa meget, at de udgjorde Jord nok for een Familie, eller en Plovs Drift. Var man af den Mening at det var ikke nok, faa tog man en anden Strækning ind til et andet Agerkifte, delte dette ligefom det første, og naar endog dette endnu ikke var nok indtoges et tredje Agerkifte, og faa videre indtil man havde nok. Som et Beviis for at man faaledes er gaaet frem, med først eet Agerkifte, og siden med flere til det Hele blev hvad man anfaae tilstrækkelig, kan det gjelde: at de længste Agerkifter paa en Byemark, næsten altid stöde op til Byens Gade, eller dog ligge nær derved; hvorimod de smaae eller mindre Agerkifter ligge som oftest mod Udkanten af Byemarken; hvil-

ket viser at man ved Byemarkens første Deling har taget først de nærmeste Jorder under Dyrkning, og gjort Agrene der lange, fordi man kunde skjønne at Jordloddernes oeconomiske Størrelse endnu ikke var overtraadt, og fiden da man mærkede at man kunde overkomme mere, optog man flere, men mindre Strækninger og derved fremkom de smaae Agerkifter ved Udkanten, og inde i Marken selv paa Steder, hvor enten Bakker, Moser, Søer, Kjær, Bække o. s. v. ikkun tillode at danne smaa Agerkifter. Jeg tilstaaer at, paa ikke faa Byemarken findes smaae eller korte Agerkifter umiddelbar op til Byen eller Byegaden, men disse korte Agerkifter have ikke altid hørt til den egentlige Mark, men været de i Jydsk Lov faa kaldte *Soorne Tofter*; det er Dele af Agerlandet, som Byemændene vare blevne enige om at bruge som Toft, en Bestemmelse som endnu den Dag i Dag er kjendelig af Benævnelsen *Tofte Agre*, som for Udfiktningen fandtes paa faa mangfoldige Byemarken, og nu vel ere forsvundne, men findes endnu paa de oeconomiske Karter. Bolene havde Underafdelinger, Ottinger, Fjerdinger og Mark Sölv-Jorder, hvilket sees af Ch. III. Reces.

Af denne oeconomiske Grund bestemmes i Almindelighed en Jordlods passende Størrelse, hvilken altsaa slet ikke angiver noget geometrisk Maal; hvilket desuden vilde være uanvendeligt i forskjellige Arter af Jordsmon. Hovedsagen er at Loden kan drives tilgavns uden Spilde af kostbar Arbeidskraft; og at den, under denne Betingelse, er tilstrækkelig til at ernære en Familie. En Jordlod i tung fei Leerjord af en vis Størrelse kan være nok til denne Hensigt, naar en maaskee tre til fire Gange større Lod i løs sandet Jord ikke frembragte meer

end hiin efter lige faa meget Arbeide. Jordlodderne, eller Bodelene, maae derfor fra Begyndelsen af have været meget ulige i Størrelse, og det er i alle Lande et aldeles forgjeves Arbeide at udregne deres geometriske Areal, undtagen efter indirecte Data, og Conclufioner af disse, thi derved bliver det undertiden muligt, og det er faaledes ikke umuligt med en Art af Nöiagtighed at angive hvor stort et fordums dansk Bøul har været, hvilket vi skulle see i det efterfølgende. Nu omftunder kan man vel ved vores større Erfaring gjennem en nöiagtig og omhyggelig Taxation forud bestemme Størrelsen af en Jordlod, som kan drives med een Plov og ernære een Familie. Men i Agerdyrkningens Barndom var det gandske umuligt, undtagen ved den forklarede Jorddelingsmaade, ved hvilken man kunde indtage nye Agerkifter af Fælledeerne, naar man mærkede at de gamle ikke forflog.

Bekjendtskab med Landenes oeconomiske Indretning fra ældre Tider af bekræfter ogsaa, at det endog i vore Tider er faaledes som vi have antaget at det maae hos os have været fra Førstningen af; nemlig at de allerfleste Jordlodder for Bondestanden ere faadanne i Europas Lande at enhver kan drives med een Plov, og med det Apparat denne forudfætter, og af det Menneske-Antal, en Bondefamilie fædvanligen har. Et Beviis for denne Paaftand kan söges i den Mærkelighed at Benævnelsen af en Plov og et Plovspand eller Plovens aarlige Arbeide, er bleven brugt, og tildeels bruges endnu til Navn for et Beboelses-Sted for en Bondefamilie paa Landet. Saadanne Benævnelser ere: Jüchart (af det romerske *Jugerum*); Joch, Pflug, Hacke, ligesaa Middelalderens latinske Benævnelser: *Caruca*, *Carucata*, *Bovata*,

Aratrum, lutter Navne paa en Plovs eller et Spænds Arbeide som ere gangne over til Betegnelsen af en Jordlod. Hvor faa-
dan Lighed ikke findes, f. Ex. i det gamle Danmark, mellem
Plov og Bool, tør man troe, at naftet Ligheden fattes i Nav-
nene, maae Lighed dog være i Tingene, og at altfaa et *Bool*,
i oeconomisk Størrelse, var lig faa meget Jord, som kunde hol-
des under tilbørlig Dyrkning med een Plov, og var tilfræk-
kelig til at ernære en Familie.

Et Bool hos os var da hvad vi nu kalde en Bondegaard,
hvad i Middelalderen heed *Mansus*, *Curia*, og det samme
som *Hide* eller *Hyde* i Engelland under Angelfachferne og fe-
nere. Suhm figer ogsaa Hist. a. D. p. 248, at *Mansus* er Tyd-
skernes *Huf*, *Hube*, de Dankes Bool. *Schottgen* (Geschichte
Markgraf Conrad des Grossen p. 256, 58, 60) figer: at *Mansus*
ikke har betydet Jord af nogen vis Størrelse: S. ogsaa *Mösers*
Patriotische Phantasia II. Th. p. 142. *Hyde* i Engelland er en
Benævnelse, hvilken man meget mislykket har hos os overfat
med Hud, (*corium*), fordi Hide paa nye engelsk virkelig bety-
der faa, eller og fordi man allerede i vort Sprog havde de
norske Huder, hvilke dog, som en egentlig Pengetaxt, slet
ikke høre hid, ligesaaalidet som Overfættelsen fra det formeente
engelske. Oprindelsen til dette Ord i engelsk er angelfachisk,
i hvilket Sprog *Hide*, eller *Hyde* betyder det samme som Bool,
et Bosted med Jord til, (*tectum*; *hyden i. e. tegere*), paa iislandsk
hydda, at skjule, beskytte, hvoraf det danske, at *hytte*, at
vogte, og en *Hytte*. Af det angelfachiske har Ordet, ligesom
Bool hos os, forplantet sig baade paa Stednavne og andre Ord

i det Tydske, i *Hude*, saafom *Boxtehude*, *Döckenhude*, i *hüten*, *vogte*, *Obhut*, auf fein *Hut* fein, o. f. v., ogfaa i engelsk i mange Navne paa Steder med Endelserne *hide*, *hithe*. Man kunde troe at dette Navn paa et Boested havde sin Oprindelse fra den ældgamle Skik: at bruge en Hud til at dække en Hytte med; men allerede meget tidlig har en Afgift *in Natura* fundet Sted, som blev betalt med Huder eller Skind, hvilket sees af Tacitus: *Annal. Lib. IV. Cap. 72*, hvor man finder, at Drusus paalagde Friferne en Afgift *in usus militares* af Oxe-Huder *in natura*. En saadan Afgift fandt fiden Sted i Engelland, den saa kaldte *Hidagium*, hvilken dog snart blev forandret til en anden Afgift end virkelige Huder, ligefom den ogsaa blev, eller maakee fra Förftningen af var en Pengeafgift i Norge. Imidlertid maa denne *Hidagium* dog i Engelland, have været bestemt efter Bool eller Bosteder; thi fiden blev Afgiften *Hidagium*, *Hydagum*, *Hidgildium* lagt ligefrem paa Bosteder, som nu kaldtes *Hides* eller *Hydes*. Saaledes paaböd Vilhelm Conquestor Aar 1085, *de unoquoque aratro, i. e. hyda terrae totius regni* at skulle svare *sex solidos*. (S. Ancherfen *Diss. de tributo coriorum norvegico* og Sammes *Diss. de hida veterum Anglorum. In Opusculis minorib. Bremæ 1775*).

En saadan *Hyde* i Engelland var gandske som vort Bool, et Sted med Jord, men uden bestemt geometrisk Størrelse; thi ogsaa i Engelland har man fundet, hvad jeg har paaftaaet om vores Bool, at derved forftodes saa megen Jord, som kunde drives med een Plov. Dette bevises af følgende Sted hos *Spelman* (i *Glossarium* p. 177 confer. med pag. 261), *misit autem rex Gulielmus Anno 1085 quinque justitios suos per unam-*

quamque Scyram, id est provinciam, Angliæ, et inquirere fecit per jusjurandum quot hidæ, id est jugera uni aratro sufficientia per annum essent in unaquaque villa. Hvoraf sees tydeligt, at en *Hide* var faamegen Jord, som kunde drives med een Plov.

Efterat have af Tingenes Natur, og efter Beskaffenheden hos andre Nationer, viist hvad et gammel dansk Bool maae have været, gaae vi nu over til at underföge, hvad der er vundet ved deres Arbeider, som have betragtet Sagen fra et andet Synspunkt, og som have villet trænge dybere ind, end vi have anseet for nyttigt, og vi ville faae at see at deres Arbeiders lidet eller flet intet Held, har ingen anden Aarsag, end den, at de ikke have kjendt, eller villet lade den Forklaring gjelde, som vi have givet.

Det er ifær i de nyere Tider, at man har bragt den Paaftand paa Bane, at Danmark allerede fra Oldtiden af har været ordentligt opmaalt og inddeelt i Bool, som skulde have havt en bestemt geometrisk Störrelse, og man har endog tildeels angivet denne Störrelse.

I ingen af vore gamle Love og Forordninger, eller i noget gammelt Skrift, hverken i Valdemar den II. Jordbog, eller i noget af de mange af Langebek, fra vor Middelalder bekjendtgjorte Skrifter, findes noget, som retfærdiggjör saadan Paaftand, eller rigtigt forstaaet, hjemler den, eller de derover fremfattede Beregninger.

For ikke at misforstaaes, maae jeg dog bemærke, at jeg allene paaftaaer dette forsaavidt, at man har villet antage, at den formeente Opmaaling, eller Jorddeling skulde været udgaaet fra

nogen offentlig Auctoritæt; thi at faadan Opmaaling eller Jorddeling maae have havt Sted, som en blot privat Sag, har jeg netop fögt at bevise.

Den allerældste Auctoritæt, hvoraf man har villet bevise, at et Bool havde en bestemt geometrisk Størrelse, og som er, om jeg ikke feiler, den Kilde, hvoraf alle Beregningerne derover ere mere eller mindre foranledigede, er en Haandkrift (uden Tvivl fra det 15de Aarhundrede), af Jydke Lov, som findes i den Arna-Magnæanske Samling paa Univerfitets Bibliotheket under No. 12 blandt Octaverne, hvor en Skoliaft eller Glosfograph har tilføiet en Deel Anmærkninger, som synes at figte til at underrette om et Boos Størrelse og Underafdelinger. Men i denne Glosse (som ogsaa anføres af Suhm, skjönt ikke ganske rigtigt, i *Scriptor. Rer. Danic.*) Tom. VII. p. 555-556), forekommer intet, som leder til noget Begreb om et Boos geometriske Størrelse, naar man ikke misforstaaer Stedet, hvilket er hændet, som vi siden faae at see.

Af denne Glosfograph, eller af nogen Optegnelse, som stemmer med ham, maa A. Berntsen have taget den Efterretning, han i (Danmarks frugtbare Herlighed 2 Bogs 1 Part S. 25) meddeler om gammel Jorddeling i Danmark, thi i det væsentlige stemmer han overeens med ham.

Skoliaften figer: 24 Furer (*sulci*) gör en Ager.
 2 Agre gör en Fyeringh Jord.
 16 Fyeringh gör en Otting Jord (*hoc est*.
 32 Agre gör en Otting Jord).
 4 Fjerding et Boos Jord.

A. Berntsen figer: 24 Raffter eller Furer gör en Ager.
 2 Agre en Fjering.

16 Fjering = 52 Agre en Otting Jord.

8 Ottinger = et heelt Bools Jord.

Skoliaften gör Forskjel paa Fyeringh og Fjerdning. Det sidste var $\frac{1}{4}$ af et Bools Jord; hiint = 2 Agre = $\frac{1}{16}$ af 1 Otting og 1 Otting $\frac{1}{8}$ af et Bool. Berntsen adskiller ikke disse to Benævnelser, men bruger blot det ene Fjerdning, ved hvilken Feil han har forvildet Flere.

I disse Bestemmelse findes intet, som antyder nogen bestemt geometrisk Størrelse af Jorden til et Bool. Skoliaften taler intet om Agrenes Længde, ja ikke engang bestemt om deres Bredder, thi 24 Furer, som han her nævner, er intet mindre end bestemt, følgelig er det umuligt at beregne derefter en Agers Kvadrathold. Derimod vil man finde, at disse Data ganske vel kunne forenes med vores i det Foregaaende fremsatte Forestilling om et Bools Jorders Oprindelse, og Affætning mellem Byemændene, da, som vi have antydet, der imellem disse kunde ikke være Spørgsmaal om Agrenes Længde, som enten var bestemt ved Agerkiftets Beliggenhed mellem andre Skifter, saa at en Ager i et Agerkifte, altid var mod Enderne begrændset ved en Andens Tver-Ager i det tilfødende Agerkifte, og var altsaa bestemt og uforanderlig, eller ogsaa, naar Agerkiftet stødte med Enden ud til Fælleden, da det var ligegyldigt om en Mand plöiede derudi eller ikke, og saaledes forflörede sin Ager, da han egentlig ingen fornærmede derved, og enhver som vilde, kunde gjøre ligesaa. Den Bröftholdenhed, som Boolseiere siden ofte klagede over, og sögte at faae rettede ved Rebning, bestod deri, at Naboerne havde plöiet fra dem, d. e. tiltaget dem af andres Agre efter Bredden. De hos Skoliaften, og hos A. Berntsen fremsatte Bestemmelse ville da ikke sige andet, end at Ag-

ren skulde have den bemeldte Bredde = 24 Furer, hvilket maae have været anseet for en passende Bredde for en Ager, og en almindelig Vedtægt for at hindre, at Agrene ikke skulde blive for brede, hvilket stred imod Henfigten, nemlig at fordele ethvert Bools Jorder over hele Marken, i meget finalle Strimler eller Agre. Agrenes Bredde er for nærværende Tid höist ulige, men derfor jeg skulde slutte efter de mange Agre jeg har specielt maalt, vilde jeg troe, at den oprindelige Bredde af en Ager har været imellem 9 og 12 Alen, hvilket, naar en Plovfure antages liig 9 Tommer, passer ret godt til A. Berntfens 24 Furer.

Med A. Berntfens Efterretning lod man sig længe nöie; först i de fildigere Tider, da man, efter Aanden i de nyere Indretninger, ikke kunde tænke sig nogen Mark bestemt, uden at dens Areal var angivet i Qvadratmaal, foretog man Underfølgelsen paa nye. Og da var *Testrup* (Krigsarmatur S. 415) den förste, som paaankede Berntfens Melding, hvilken han, meget vreed, affærdiger, som faa gal og forstyrret, at den ikke er værd at nævne. Uden Tvivl er det, som meest har flödt ham, dette, at Berntfen kun ubestemt angiver en Agers Bredde, men taler slet intet om dens Længde, og fölgelig gör det umuligt at beregne Qvadrat-Indholdet. Men jeg haaber at have godtgjort, at der aldrig ved Bools-Indretningen har været, eller behövede at være, Spörgsmaal om Agrenes Længde. Og jeg paastaer at A. Berntfens blotte Taushed derom, maatte vække faadan Formodning, thi A. Berntfen er vist ikke nogen vankundig Forfatter, hos hvem man kunde vente en faa grov Feil. I frugtbare Herlighed 3 B. 3 Part forklarer A. Berntfen Omgangsmaaden ved Markrebning, og her tales, uagtet han anförer or-

dentlige Exempler paa sine Regler, aldeles intet om Agrenes Længde men blot om deres Bredde, og samme Taushed bemærker man ogsaa i de Reebningsforretninger vi have tilovers, f. Ex. i den, som Teftrup (Krigsarmatur S. 414) anfører, hvor ligeledes kun Agrenes Bredder og det tilmaalte i Bredden nævnes. Et tydeligt Beviis paa hvad, vi have forhen paaftaaet, at der var ved Bolenes Uddeling ikke Spørgsmaal om andet end Agrenes Bredde, aldeles ikke om deres Længde, ifølge vores forhen gjorte Bemærkning.

Teftrup skrev 1755, og man bekymrede sig hverken om ham eller A. Berntsen og Bool indtil 1774, da *Torkel Baden* i Beskrivelsen over den nye Indretning i Landbruget paa Godset Bernstorff, hvor han saavel i Indledningen som siden S. 91, 93, fremtraadte med en Forklaring, som maatte forbause ved sin Fuldstændighed og Klarhed, i den Grad, at man fristes til at ønske, den ogsaa maatte være rigtig, paa det man dog een Gang kunde komme til Ende med saa vanskelig en Sag. Men desværre, endnu er Sagen lige nær, og Badens Paaftand, der skulde afgjøre den endelig, er et alt for haandgribeligt *petitio principii*, til at den skulde kunne udholde nogen Kritik. Saaledes skriver Baden: den første Strækning af Agerland som til den Tid (nemlig mange Aarhundrede før Valdemarernes Tid) tilhørte et Bool, udgjorde et Areal af otte Tönder Land, 15000 gamle sjellandske Quadratalen beregnet til hver Tönde Land." Efter at have fögt at forene sin Mening med A. Berntsens Data, tilføier han "men da A. Berntsen beretter os allene Agrenes Bredde (dette er ikke rigtigt som siden vides) i de allerældste Tider, uden at tale om deres Længde, saa bliver Arealet af en Ager, og fölgelig af et heelt Bool, os ubekjendt indtil denne er

ndfunden." Han vedbliver: "den Fornöielse, jeg fandt i at underføge denne ligesaa ældgamle, som ordentlige Inddeling af Landet, gav mig Anledning til at opdage: at Markernes nuværende Inddeling i Agerkifter rimeligviis var en Levning af deres første Inddeling i Boolsjorder, og denne Formodning bragte mig paa den Tanke, at man ved at underføge de Agerkifters Længde, der laae til de Byer, som efter deres Situation kunne antees for de allerældste, tillige skulde udfinde det gamle Maal, der passede sig bedst til den af A. Berntsen angivne Bredde. Dette lykkedes mig. Jeg fandt at de fleste Agres Bredde indeholdes tolv Gange i Agerkifternes Længde fra den ene Hyde-Ager, (en Tvær-Ager, Hoved-Ager, sammesteder i Sjælland, en Forplöining), til den anden at regne, og ved denne Længde tillige Nöglen til den Beretning nysnævnte Forfatter (A. B.) har givet os om Landets allerældste Inddeling, uden selv at kunne give Efterkommerne nöiere Oplysning om samme end det, haa formodentlig har udkrevet af Andre."

"Efter denne Sætning" vedbliver Baden "udgjorde altsaa en Ager i de allerældste Tider et Parallelogram, hvis Sider udgjorde i Længden 150 og i Bredden $12\frac{1}{2}$ Alen, (hvilket han i Forveien S. 91, efter A. Berntsen har forklaret saaledes: 1 Ager er 24 Furer, eller 4 Favne Jord og altsaa en Agers Bredde bestod den Gang af $12\frac{1}{2}$ Alen nye Maal). To Agre = 1 Fjerding = 150 Alen i Længde og 25 i Bredde; 4 Fjerdinger eller $\frac{1}{4}$ Bool = et Parallelogram af 150 Alen Længde og 100 i Bredde, fölgelig et Areal af 15000 \square Alen, 16 saadanne Fjerdinger gjør $\frac{1}{2}$ Bool og 32 et heelt Bool, og dette bestod da

af 8 Tönder Land, 15000 □ Alen gammel fjellandske Alen beregnet til hver Tönde Land.”

Denne Forklaring er, som man sees, tydelig nok; men alligevel udholder den ingen Pröve. Med al min Agtelse for den Klygtighed, som Forfatteren har tilfældes med sin hele Familie, kan jeg ikke andet, end forundre mig over, hvorledes han har kunnet falde paa denne Forklaring; og jeg vil nu anföde de Grunde, paa hvilke jeg maa ansee den hele Beregning og Forklaring for urigtig, og Sagen for ligesaa ubestemt og mörk som för.

Min förste Indvending imod Badens Beregning angaaer Maaden, hvorpaa han vil have udfundet Agernes Længde, og overalt den Paaftand, at Længden var tolv Gange Bredden, eller $12\frac{1}{2} \times 12$; en Paaftand, som jeg för sagde, var *petitio principii*; thi han fremfætter sin ubeviste Supposition som et Beviis for Sagen. Hans Supposition: at Agernes Brede indeholdes tolv Gange i deres Længde, er ikke allene ubeviist, men den er ubevislig, og urigtig. Selv har jeg opmaalt nogle hundrede Agerkifter, og jeg har kjendt langt flere end dem, jeg har opmaalt, men jeg har aldrig fundet det ringeste, som berettiger til nogen Slutning fra Agernes Brede til Agerkifternes Længde; og jeg paaftaaer, at det er kun faare faa Agerkifter, som ikke er længere end 150 Alen, og at der gives Agerkifter af 12-1600 Alens Længde. Jeg beraaber mig herover paa enhver Landmaaler og Landinspecteur, ja paa enhver Bonde, eller anden paa Landet bekjendt Mand. Jeg beraaber mig paa alle de mange senere originale oeconomiske Karter, samt paa de mange hundrede saakaldte Model-Bøger over Matriculeringen i Ch. 5tes

Tid, hvilke gjemmes i Rentekamrets Landmaalings Archiv. Baden har faaledes Uret i denne Paaftand, at det maa være enhver ubegribeligt, hvorledes en med Landvæfen og Agerdyrking faa fortrolig, og desuden fkarpsindig Mand har kunnet af nogle enkelte Exempler lade fig forlede til denne almindelige og faa urigtige Slutning.

Da faaledes den ene Factor i Badens Multiplication er aldeles urigtig, faa kan hans Product, eller et Boosjords Quadrats-Indhold naturligviis ikke være rigtig. Men for endvidere at bevise dette, vil jeg nu godtgjøre, at Badens anden Factor, nemlig Agernes Bredde, er ikke heller rigtig. Han antager (S. 91) at Berntfen har givet os en Agers Bredde til $12\frac{1}{2}$ Alen. Hvor han har fundet dette hos A. Berntfen? En Ager, lader han A. Berntfen fige, er 24 Furer, eller 4 Favne Jord, to Agre gjør en Fjerding, 52 Fjerdinger et heelt Bool. Baden har ikke lagt mærke til, at A. Berntfen, efter vor forhen gjorte Bemærkning, har taget Feil i Betydningen af Ordet Fjerding. Ved at sammenligne det gamle fjellandske Maal med vort nuværende, figer Baden, er det bekjendt, at en fjellandsk Jordalen bestod af 25 Tommer indtil Ch. 5tes Tid, da den blev reduceret til 24 Tommer. (Forholdet af den gamle Alen til den nye var 1007 : 1000) og at altfaa en Agers Bredde bestod den Gang af $12\frac{1}{2}$ Alen nyt Maal.

Hvad Badens Paaftand angaaer: at A. Berntfen figer, at en Ager er 4 Favne Jord, da finder jeg dette ikke hos ham. Kun et Sted nemlig: (Frugtb. Herligh. 2 B. 1 P. S. 25) flaaer et Sted, som Baden upaatvivlelig har Hensyn til, men som slet ikke figer, hvad han lader ham fige. Her flaaer intet videre

end at 4 Favne Jord gjör 8 Mark Sölvsjord, hvilket ikke kommer Paaftanden ved; thi at 8 Mark Sölvs Jord var en Ager flaaer ingensted, og kunde ingensted flaae. Men endog antaget, at der flod med rene Ord: at en Ager var 4 Favne Jord, faa var 1 Favn jo 5 Alen, altsaa en Ager $3 \times 4 = 12$ Alen gammel fjellandsk Maal bred, hvilket ikke er $12\frac{1}{2}$ Alen nyt Maal, men kun omtrent 11 $\frac{1}{2}$ %.

Saaledes er den badenske Forklaring paa alle Sider omgivet af Urigtigheder, og bidrager aldeles intet til Oplysning af Sagen.

Fra Baden af, 1774, hvilede Spørgsmaalet gandske, indtil gandske uventet Justitsraad *Aabye* Aar 1816 (I Jordeiendommens Skyldfætning, eller Matriculering, samt de ældre og nyere Matriculeringer for Danmark i Almindelighed, og for Bornholm i Særdeleshed, af *Th. Aabye*, Kbh. 1816), leilighedsviis tog Spørgsmaalet atter for, og anftillede en nye Beregning, og gav os en nye Forklaring.

Denne Forfatter er overmaade vis paa sin Sag og (S. 29) paaftaaer han reent ud, hvad Andre kun have vovet at antyde og formode: at Jorderne vare maalte og inddeelte til Skat efter Mark Guld, altsaa efter en offentlig Foranstaltning.

Vilkaaret for hans Opløsning af Spørgsmaalet om et Bools geometriske Størrelse, er en ham egen Maade at forklare den forhen anførte af Suhm citerede Skoliaft til Jydske Lov paa; hvilken Skoliaft dog Aabye bestandig, af Misforstaaelse, anseer for den ved sin Gloffer over denne Lov bekendte Biskop Knud.

For at beregne en Ager, som Grundstørrelsen for et Bools Jord antager han, som A. Berntsen synes at antyde, (a St. S.

91) en Agers Brede for 9 Alen. Men angaaende Længden gaaer han sin egen Vei. Han antager, at naar Skoliaften, efter Suhms Citat figer, *et quelibet Ager habet XXIII. fwer (sulci)* faa betyder dette ikke Agerfurer, og troer at det er Suhm, som urigtigt har forklaret *fwer* med *sulci*; men *fwer* skal, efter Aabye, være en Fyrrestang, en Maaleftang, *pertica*, hvilket, föier han til, man kan see af A. Berntsen, der figer, 24 Raffter eller Furer gör en Ager.

En saadan Raste, Fure eller Reeb, bliver Aabye ved, som man brugte til Agermaaling, var 9 gamle Alen i Længden. At disse Raffter, eller Furrer, maae forstaaes om Længden af Agerne finder Aabye desmere rimeligt, som A. Berntsen tillige opgiver en Agers Bredde at være et Reeb eller 9 gamle Alen.

Ifølge disse Forudfætninger, skulde en Ager være 9 Alen bred og $9 \times 24 = 216$ gamle Alen lang $= 1944$ gl. Kvadrat Alen Indhold, hvorefter man ved at regne videre, finder et Bools Areal $= 36$ Td. Land nye Maal. (Baden fandt et Bool at være $= 8$ Tönder Land).

Spørgsmaalet bliver nu atter, er ogsaa denne Regning rigtig? Alt kommer igjen an paa, om Agerens Længde og Bredde ere rigtig antagne. Men man vil snart finde det modfatte.

For det förste, har det vel for en Deel Medhold af A. Berntsen, at en Agers Bredde var 9 Alen, men ogsaa kun tildeels. A. Berntsen figer: (3 B. 3 P. S. 416, 417) "et Reeb regnes 9 Alen (eractis at være i Bredden aff en Agers fulde Længd) holdes derfor fore at man nu omstunder ikke til it Reeb aff noget vist Maal, er eller kan være forplict og tilbun-

den, men at man efter de Steders, som skal maalis, deris Underkeed af Længde og Bredde haver at lempe og rætte." Derfom heri findes Hjemmel for den Paaftand: at en Agers Bredde var 9 Alen, hvilket jeg ikke kan troe, faa har Aabye Ret, undtagen for faavidt, at det dog endnu ikke er beviist, at Maalet fra A. Berntfens Tid, eller den gamle fjellandske Alen, gjaldt ogsaa i de ældste Tider.

For det andet; hvad Agerens Længde angaaer, da be-roer den af Aabye angivne, ene og allene paa hans Forklaring af Ordet *fwer* i Skoliaftens: *quelibet Ager habet XXIII. fwer (hoc est sulci)* sammenholdt med A. Berntfens 24 Raffter eller Furrer gjøre en Ager, hvoraf han gjør *fwer*, Rafft til en Maaleftang eller Fyrrestok. Jeg anmærkede herved, at det er Skoliaften selv, og ikke som Aabye mener, Suhm, der forklarer *fwer* ved *sulcus*. Saaledes staaer først (Langebecks Scriptor. VII. Tom. pag. 555 *fwer, sulci*) og siden (l. c. pag. 556 XXIII. *sulcos, hoc est, fwer*). Var endog *sulci* paa det første Sted en Oplysning af Suhm, faa er dog gandske vist det sidste Sted af Skoliaften selv, som altsaa maa antages, at have meent en Agerfure. Hvad A. Berntsen angaaer, da er det unægteligt at han ved at sige Raffter, eller Furrer, har forstået eet og det samme. Men Aabye gaaer videre, og paaftaaer, at A. Berntsen *maae* ansee Raft, Fure og Reeb for eensbetydende, fordi, siger han, en Furre er en Maaleftok, og det samme som Rafft, eller Reeb, 9 Alen i Længde. For denne Paaftand anfører han ingen videre Grund, end at det er rimeligt, at Raffter og Furrer skal forståes om Agerens Længde, da A. Berntsen paa et

Sted angiver en Agers Bredde at være 9 Alen; (Urigtigheden heraf har jeg ovenfor viist).

Det er ellers underligt, at Aabye i sin Forlegenhed, har overseet det, saavidt jeg kan skjønne, bedste Beviis for sin Mening, som han havde kunnet finde hos A. Berntsen selv, thi denne siger: (5 B. 3 P. S. 431), "Markrebning at være en Jordmaaling med *Reeb* eller *Raft*," hvoraf man unægtelig lærer, at man ved Reebning brugte enten et Reeb, eller en Raft til at maale Jord med.

Men A. Berntsen har dog upaatvivlelig i det paaberaabte Sted med de 24 Raffter eller Furrer forstaaet een og samme Ting. En Maaleftang kan han paa ingen Maade have meent ved Raft, som Synonym med Fure; thi ved det Ord Furre, mener han gandske afgjort ikke andet end Agerfure, *sulcus*; dette er klart deraf, at den tidt anførte Skoliaft, med hvem A. Berntsen stemmer overeens, udtrykkelig siger: at han ved *fwer* forstaaer *sulcus*, en Agerfure. Dernæst skriver A. Berntsen her Furrer, ikke Fyr, uagtet han ellers i sin Bog paa mange Steder skriver Fyr, hvor han taler om Fyrretræet.

Det er derfor, mener jeg, aldeles afgjort, at A. Berntsen paa det anførte Sted rigtig nok har tænkt sig en Plovfure, ikke en Fyrrestok eller Maaleftang. Spørgsmaalet kunde nu være hvad, A. Berntsen da har forstaaet ved Rafft, som han bruger eensbetydende med Fure. Og jeg tilstaaer at jeg hverken i det iislandske eller ældre og nyere Dansk eller fra Almuesproget, kjender noget til Oplysning, om hvad, der har bragt A. Berntsen til at bruge Raft som Synonym til Fure.

I nogle Egne af Engelland har man det Ord *Raftering*, som betyder en Art af Plöining, der svarer til vores Risping, (S. *Jethro Tulls Horsehoing husbandry*, paa flere Steder). Maaskee man igjennem det angelsachsiske Sprog kunde finde noget til Oplysning om dette Ord.

Er det da tilfulde beviist, at Skoliaftens *Fwer* og A. Bernthsens *Furre*, er intet andet end en Plovfure, og ingenlunde en Maalefang, saa bortfalder Aabyes Regning gandske, og med den det sidste Forfög paa at udregne et Bools Jords geometriske Störrelse; et Foretagende, som efter den forhen givne Forklaring om Bolenes Oprindelse, vil altid forblive et frugtesløst Arbeide, undtagen ved indirecte Slutninger. Men ved Hjelp af disse troer jeg det er muligt at ledes til Kundskab om et Bools omtrentlige geometriske Störrelse.

Naar man antager vores forhen fremfattede Forestilling om Bolenes Oprindelse, og om den Grundfætning, som var Reglen for deres Indretning: at et Bool maatte bestaae af saa megen Jord, som kunde dyrkes med een Plov; og at dette ikke i ældre Tider kunde være fynderlig forskjelligt fra hvad det er i vore Dage, og erindrer man, at de nuværende Böndergaarde virkelig endnu have omtrent denne Störrelse, saa, da en Plovs Land nu udgjör efter et Middeltal, 60 Td. L. geom. M., saa har dette været omtrent et Bools oprindelige Störrelse, som fölgelig har været imellem 50-70 Td. Land, efter Jordbundens Beskaffenhed.

Men mærkeligt nok bliver det altid, at den Mening om en ældgammel Opmaalning af Landet er bleven saa almindelig, og saa antagen. Vi komme i det Fölgende til at omtale denne Mening, naar vi i næste Afhandling forföge at bestemme No-

get om den saakaldte Mark Guld og Mark Sølvs Vurdering. Her anmærke vi blot, at mange Forfattere synes at være tilbøielige endog til at ansee saadan Opmaaling som et Værk af en offentlig Auctoritæt; i det mindste taler Baden, og tildeels Kofod Ancher næsten som om dette maa have været deres Mening. Selv Suhm, som dog neppe har forstaaet Sagen saaledes, udtrykker sig paa en Maade, der nogenlunde kan ansees for i det mindste ikke at være modsigende. Han siger saaledes i: Indledningen til Valdemars Jordbog, i de længebekfke *Scriptores VII. Tom. p. 513.* "*Discimus ex hoc catastro (Waldemari secundi) exinde, adhibitis in subsidium diplomatibus, omnem terram fuisse dimensam ac forte certiori modo quam hodie; og fiden pag. 516 dixi bene institutam agriculturam et Agrimensuram fuisse olim in Dania. Haec mea sententia confirmatur sequentibus.* Nu anfører han at Abbed Suger, en samtidig Skribent, siger hos *Duchesne in Scriptoribus francicis*, om en vis Jordfrækning, *antiquo fune geometricali Francorum et Danorum concorditer metito collimitat. Quae verba invicte monstrant Danos et Norvegos, qui a seculi 10 initio Normanniam inhabitabant, ab antiquissimis temporibus agrimensura (Reebning, ut in nostris antiquis legibus vocatur) fuisse usos. Sed maxime momentosus locus exstat apud Th. Rudborne (in Historia majori Wintoniensi apud Whartonium in Anglia sacra Tom I. p. 257, quando sic loquitur de rege Wilhelmo I." undo statim missit Justitiarium per totam Angliam singillatim per comitatus & inquirere fecit, quot acra vel jugera terræ, quidque uni militi sufficere posset, fecitque inquirere de urbibus et villis*

et viculis ad quid in solidum ascenderit. Inquisivit etiam, quot animalia possent sufficere ad unius hydæ culturam &c; alle disse Optegnelse blev samlede i den saa kaldte *Domesday-book*, (som nu er trykt). Derefter melder *Suhm*, at *T. Baden* i et Skrift om Hartkorn, hvoraf de første Ark findes paa Kongens Bibliothek, men som ikke blev færdigt, eller, som jeg troer, blev undertrykket af Forfatteren selv, mener, at Engellænderne som Undertvungne have antaget faadan Opmaaling efter de Danske, en Mening, som *Suhm* vel ikke tør billige; men han anseer det dog for uvist, om denne Indretning er kommen til Engelland fra Danmark, eller til Danmark fra Engelland; det første maa skee under Knud den Store; hvorhos han anmærker, at allerede i det 9 Seculo en stor Deel af Engelland lød danske Love.

Efter at have anført *Suhm*, er det overflødig at fremfætte de Yttringer, man finder hos *A. Berntsen*, *T. Baden*, *Testrup*, *Kofod Ancher* o. fl., angaaende en formelig offentlig Opmaaling og Jorddeling i Danmark i de ældste Tider. Vi ville nu eftersee, hvad de *Suhmske* Allegater egentlig betyde, og om de fige andet end hvad, der fuldkommen kan bestaae med vores Paaftand: at Bolenes Jorder ere uden nogen offentlig Auctoritet blevne delte i ældgammel Tid ved Landsbyernes Indretning, og Jordernes første Opdyrkning; at denne Deling er skeet privat mellem Lodseierne selv, blot ved at bestemme Agernes Bredde; og at Bolenes Areal var, og maatte være, og meget vel kunde være ubestemt.

Betræffende det første efter Abbed *Suger* af *Suhm* anførte Citat, hvilket efter *Suhms* Sigende *invicte monstrat*, at Danske
Vid. Sel. hist. og philosoph. Skr. I Deel 1821. P p

og Norske allerede i det 10de Seculum kjendte og brugte Reebning, da er herom ingen Tvivl. Og naar man blot antager at Danmark har været beboet og dyrket i dette nævnedes Seculum, faa stemmer *Suhms* Paaftand fuldkommen med min, som gaaer ud paa, at Reebning har været kjendt her i Landet, faa tidligt som Landet har været beboet og dyrket, altsaa meget længe før det 10de Aarhundrede. I Stedet hos Abbed *Suger*: *antiquo fune geometricali francorum et danorum concorditer &c.*, kan jeg ikke see andet end, at de Danske dengang brugte et Reeb til Jordmaaling. I mine Tanker er det den Omftændighed, at de brugte et Reeb, som har været paafaldende for Abbed *Suger*, eller de Frankke; thi uden Tvivl er Brug af et Reeb til Agermaaling en særegen ældgammel dansk Skik, da Romerne, og efter dem, de fydlige europæiske Nationer, gandske vist brugte hertil en Maaleftang; hvilket jeg slutter af de mange Agermaal, der findes hos dem, og som tyde paa en Stang, faa som *pertica*, og deraf *pertiché*, *perche*, *perch*; *rod* (engelsk) *pol*; *virga*, *virge*, *verge*; *Ruthe*, *Rod* o. fl.

Det Sted hos *Rudborne*, som *Suhm* citerer, og kalder *maxime momentosus*, og jeg allerede forhen har anført rigtigere efter *Spelman* i *Glossar. archaeologico*, hvor det er taget af *Annales Wawerlienses*, (hvilke ere trykte i *Gales Scriptores Angliæ vol. II. p. 155*), siger ikke videre, end at Vilhelm Conqvæstor udfendte *Justitiiarii* over hele Riget — til hvilken Ende? — ikke for at opmaale og inddele Landet; men blot for at optegne og underföge (*inquirere fecit*), hvor mange *Hydeæ*, der var (altsaa fra ældre Tider) i hvert Grevskab, fölgelig for at underföge, hvorledes Landet var inddeelt af Indbyggerne selv;

ikke for at maale, eller for at dele det paa nye; og *Domesday-book*, hvori alle disse Optegnelser bleve indførte, er altfaa ikke, som nogle liave meent, en nye af Vilhelm I. forfattet Cataster, men blot en Fortegnelse over, hvorledes Jorderne fandtes afdelte Aar 1083, som en Indretning fra ældre Tider. Desuden var det ingen Følge, at fordi Engelland havde været opmaalt og deelt, skulde Danmark ogsaa være maalt og deelt, paa den Grund, at Danske kunde have indført Saadant i Engelland, eller lært det der. Stedet hos Spelman tyder ikke heller hen paa noget Sligt. Overalt læres intet af dette Sted uden dette, at Engelland fra meget gamle Tider har været inddeelt i Hydæ, og været afmaalt deri, ligesom jeg har føgt at bevise, at Danmark var det i Bool. Og begge Landes Maaling og Deling har været en privat Sag.

Ingen af de Forfattere, som have været af anden Mening om de danske Bool, have angivet nogen Kjendsgjerning, eller noget Datum, som beviser nogen offentlig Deling. Selv de af *Suhm* citerede Forfattere frembyde intet directe Vidnesbyrd, og noget saadant Vidnesbyrd, kjender jeg ikke, enten af noget Diplom, eller Document, eller noget directe historiskt paalideligt Udfagn, som beviser at nogen saadan offentlig Foranstaltning har fundet Sted.

Men, Nogle have dog troet det. Hvad har da givet Anledning til denne temmelig almindelige Troe? Saavidt jeg kan skjønne, har denne Mening havt følgende tre Foranledninger: For det første, har det dunkle Minde om Reebningen ved Jordernes første Opdyrkning gennem Sagn vedligeholdt sig, endog indtil de fildigere Tider, da man for længe siden havde glemt

den rette Sammenhæng; For det andet, vedligeholdtes Tanken om Jordmaaling ved den Reebning, som endog i nyere Tider blev brugt, ja som var ved Lovene selv anvist i enhver Trætte om Jord; Endelig bragte den saakaldte Mark Gulds Vurdering af Jord, hvorved man næsten altid tænkte sig en Art af Matriculering, ogsaa paa den Mening, at saadan Matriculering ikke kunde finde Sted, uden en foregaaende Jordmaaling.

Jeg flutter med det Spørgsmaal: naar en almindelig offentlig Jorddeling skulde have fundet Sted i Danmark, maatte dette ikke da været skeet længe inden det 15 Aarhundrede? Thi var den omtrent fra den Tid, maatte Jydke Lov føre et langt beffemtere Sprog i Rebningsfager end den nu gjør; og var det vel sandsynligt, at baade Saxo, og Knytlingesaga skulde tie om en Foranstaltning, der maae have været omtrent samtids baade med Saxo og Forfatteren af hiin Saga, og hvilken dog, som legal eller publik, neppe kunde gaae af uden Modstand og Uvillie fra Folkets Side? — Og er det rimeligt at tillægge de raae og ukyndige Aarhundreder før Valdemarerne, et Foretagende, som unægtelig endog i sin flørste Sempelhed, forudsætter en Deel Duellighed. Endnu mange Aarhundreder senere var det undertiden vanskeligt at faae Rebningsforretninger forfærdigede, og A. Berntsen siger udtrykkelig, at man til dette Arbejde, af Mangel paa duelige Folk, maatte lade Rebningsmænd komme til Sjælland fra Lolland, eller omvendt.

Men ligesom man er berettiget til at spørge: naar den formeente almindelige offentlige Opmaaling, og Inddeling af Jord, skulde have fundet Sted? saa kan man endvidere med flørste Føie spørge om: til hvilken Ende skulde nogen af de ældre

Regjeringer lade den foretage? Man vil fvare: Först, for at betrygge hver Mand i sin Befiddelse; men ved den Reebning, som Loven selv tilstod, förgede hver Mand nok for at forblive i den Befiddelse, som han ved Bolenes förste Indretning i Landsbyerne var een Gang fat i.

For det Andet: for i denne Boolsindretning at have en Cataster, hvorefter Skatter og Afgifter kunde paalægges. Men det er bekjendt, at i de ældre Tider havde Danmarks Konger hverken Lov eller Ret, eller Myndighed nok, til at paalægge andre og flere Skatter end dem, Almuen godvilligen samtykkede i. Og hvilke ere overalt de Skatter, som efter saadan Maaleftok skulde være paalagte i de ældre Tider? Jeg veed ingen, som kunde regnes herhid, uden det skulde være Erik Plovpenningss Plovskat, om hvilken vi iövrigt vide lidet, eller intet bestemt; men denne Skat blev ikke paalagt för imellem 1240 og 1250. Ligefaa lidet vide vi noget om Erik Menveds Guldkorn-Skat, og denne var, ligefom hiin, ikke paalagt efter nogen Jordværdi, men efter Plov, d. e. efter *Bool*, hvorfor ogsaa stundom Tofsten, eller Huustofsten, bruges, som hele Boolets Repræsentant, eller Hoveddeel. Saaledes synes Bolene, eller Huustosterne efter Skaanske Lov 4 B., og Valdemars Jordbog, (pag. 513), at have været anfatte til Lething, Stuth og Innæ.

II.

Om Mark Gulds- og Mark Sølvs-Jorder.

Ligefom den Mening: at Danmark allerede fra de ældste Tider skulde have været opmaalt, og indeelt i Bool, er opkommen uden ringeste Medhold af Historien, eller af Tingenes Natur og Gang, faaledes er det ogsaa blevet een af ikke Faae antagen og meget forfægtet Paaftand, at Landet i gamle Tider har været ordentligt skyldfat, ved en Art af Matriculering, som skal være udtrykt ved Jordernes Taxation som Mark Gulds eller Mark Sølvs Jorder; samt at denne Taxation skulde være skeet ved en offentlig Auctoritet, ligefom hiin Opmaaling; og nogle have endog troet, at Valdemar den Andens Jordbog er en Cataster, som indeholder denne Skyldfætning for Jorderne.

Begynder man at underföge denne Mening noget nöiere, saa bemærker man strax Historiens fuldkomne Taushed om faadan offentlig Skyldfætning; dernæst feer man snart, at Valdemar den Andens Jordbog er ingenlunde en Matricul for Landet, men er blot en Fortegnelse paa Kongens Patrimonialgods og Domainerne. Endelig sporer man i vor Skatters og Paa lægs Historie ikke nogen Fölge, eller noget Brug af denne Skyldfætning; eller finder nogen Skat eller noget Paalæg indrettet efter faadan Maaleftok. Det maae desuden ikke glemmes, hvad forhen er bemærket, at i de ældre Tider havde Kongerne hverken Lov eller Ret eller Magt til, at paalægge andre Skatter end faadanne, som Almuen godvilligen vilde forftaae sig til. De eneste Skatter, jeg finder Kongerne have paalagt i Middelalderen, (og för denne var der aldrig Spörgsmaal om Skat; thi om Odins fabelagtige Næfeskot

kan her ikke være Tale) er Erik Plovpenning's Plovskat (hvorom see Grams Noter til *Meursius* pag. 266); men denne Skat var ikke paalagt efter Jordtaxering, men efter hele Bool, eller *Plove*. Denne Plovskat forekommer i *Registrum Redituum ad Episcopum Roskildensem pertinentium circa Annum 1370* hos Langebek, *Scriptor. Tom. VII. pag. 521, dimidia marci argenti vel quatuor denariorum de quolibet aratro*, og i *Liber Arhusiens.*, (*ibid Tom. VI. p. 417*) tales om *denariis aratralibus*, om disse Plovpenge ellers ere fra Erik Plovpenning's Tid. Videre Erik Menveds Guldkorn-Skat, som synes at have været et Kornpaalæg, og var ligeledes paalagt Bolene, eller efter *Plove*. Ifteden for at antage en ubeviislig, og ubeviist almindelig Skyldfætning, bör man efter mine Tanker forstaae de Steder i Jydke Lov, og alle lignende Steder i vore gamle historiske Meldinger, hvor Udtrykkene om Mark Gulds- og Mark Sölyv - Jorder forekomme, efter en gandske anden Forestilling, som leder til en forskjellig Forklaring, der ikke alene i sig selv er höist naturligt og rimeligt, men tillige fuldkommen tilstrækkelig til at finde ud af alle de Vankeligheder, disse Udtryk stundom kunne medføre. Antager man at denne Markgulds Taxering aldrig fra det Offentliges Side har havt Sted, hvilket er lige faa lidet historisk beviist, som den er, ligesom alle Catastre, og Matriculeringer af Jord, under visse Forudfætninger unödvendig, og var i de Dage meget mere end nu, umuligt til nogen taalelig Grad af Nöiagtighed, med mindre den gjøres paa Erfaringens Vei; antager man, siger jeg, at denne Skyldfætning efter Mark Guld aldrig har været til; men agter paa hvad der maae nödvendig skee i ethvert Land, hvor Jorderne ere for aller-

første Deel bleve private Eiendomme, som i Danmark allerede i meget gamle Tider, og hvor man tillige meget tidlig havde faaet et Pengebegreb, nemlig Mark Guld og Mark Sölv, ved hvis Hjelp man skattede Tingenes relative Værdi; agter man da, siger jeg, paa hvad der vil, og maae skee med Jorder, naar de i en lang Række af Aar underkastes idelig Omløftninger i Handel og Vandel, ved Kjøb og Salg, Udlæg for Gjeld, Magelæg, Arv o. f. v., saa, da der kun i enkelte Tilfælde kan være Spørgsmaal om et ligefrem Bytte af lige store Værdier i Jordeiendomme, maatte man tidlig gribe til at bestemme Jords Værdi efter en anden Maalestok end Jord, og hertil maatte af utallige Grunde de ædle Metaller bruges, og Bestemmelsen skeedte i de Udtryk, man een Gang havde, nemlig i Mark Guld og Mark Sölv. Paa denne Maade maatte i en lang Række af Aar de allerfleste Jordeiendomme erholde en, ved foregaaende Transactioner efter Erfaring lempet, bestemt og almindelig bekjendt Værdi eller Priis, regnet efter Guld eller Sölv, og saaledes maae omfider i ethvert Land, alle Jorder, og egentlig alle samtlige Ting, erholde en Art af Vurdering, en *Gulds Vorthning*, (af *virda*, vurdere), hvilken, hvad Jord angaaer, som udsprungen af lang Erfaring, og bekræftet af denne, maae være uendelig paalideligere, end de Matriculer og Catastre, de senere Tider, med meget Hovedbrud, og uendeligt Slæb, og uhyre Bekostning, tilveiebringe, og ansee for nyttigt Arbeide, ja vel endog som Værker, byggede paa Sandheder, fundne *a priori*, ligesom en Taxation af Jord *a priori*, var en mulig Sag, da dog enhver Matriculering af Jord, med alt sit aprioriske Skin, dog slet ikke er grundet paa stort andet end paa Facta, som Erfar-

ringe har famlet, og er altfaa ligefaa aposteriorisk, som de gamle Danskes her fortalte, hændelsesvise eller leilighedsvise Vurdering efter Mark Guld og Mark Sölv. — Det er denne tilfældige Vurdering af Jordeiendomme, hvortil der havest Hensyn i Loven paa alle de Steder, hvor Jordvurdering til Guld eller Sölv forekommer, og denne Vurdering betyder intet andet end at Jorderne, ved forrige Leiligheder, ere blevne anseete for at være af den og den Værdi i Guld eller Sölv, hvilken bekjendte Værdi fiden brugtes, i Mangel af noget andet Maal, til at betegne eller afgjøre Jordernes Værdi mod hinanden. Det er desuden en afgjort Sag, at Bolene vare fra förfst af ligestore og lige gode, og tre Mark Guld værd hvert, der kunde da ikke nogen fynderlig Forskjel være imellem de hele Bool; og mindre Jorddele vare i et vist Forhold til et heelt Bool, en Fjerdings, en Otting Bool, fölgelig var deres Værdi imod et heelt Bool bekjendt, og bestemt ved det hele Boos Værdi.

Overalt skulde en faadan Skyldfætning have fundet Sted, faa maae den betyde, enten at Jord til f. Ex. 5 Mark Guld, var 5 Mark Guld værd. Men stemte denne Anfætning med det virkelige og bekjendte, faa behövedes Anfættelsen slet ikke. Stemte den ikke dermed, faa var den ikke grundet paa foregaaende Erfaringer, og fölgelig uefterrettelig og forurettende. Eller skulde Anfætningen betyde, hvilket nogle have forestillet sig, at Jord f. Ex. til 5 Mark Guld, havde aarlig at udrede i Skatter eller Paalæg 5 Mark Guld, faa var dette en uhyre Afgift, som slet ikke kunde finde Sted. Thi 5 Mark Gulds Jord var et heelt Bool, en Plovs Areal. Antager man 60-70-80 Tönder Land g. M., som omtrent det förfste Areal man, i

Almindelighed, kan drive med en Plov, faa skulde et heelt Bool, af een Plov, af 60-70-80 Td. Land g. Maal aarlig give 3 Mark Guld, d. e. efter de Dages Beregning = 24 Mark Sölv; og da de Dages Mark Guld kan regnes for 144 Specier nuomflunder (see *Gude Bericht von Sundewitt S. 22*) faa blev det af 60-80 Td. Land g. M. aarlig en Afgift af 452 Specier, og over 6, 7, 8 Specier pr. Tönde Land, alt efter som man vil regne et Bool for 60 Td. Land eller 70 eller 80 Tönder; en Afgift, som det var umuligt, at Dyrkerne i de Dage kunde udrede.

Er det da umuligt, at Skyldfætningen kan betyde den aarlige Afgift, Jorden skulde svare, faa er der intet andet tilbage end at antage, at den har blot betegnet Jordernes Værdi i Omfætninger; thi at en Tönde Land, selv i gamle Dage, kunde være 7-8 Specier værd eller et Bool af 60-80 Td. Land 452 Specier værd, er ikke urimeligt.

Skulde det i övrigt i Documenter fra ældre Tider findes at Jord i Mark Guld eller Mark Sölv nævnes i saadan Forbindelse at man ikke kan andet, end ansee det for at betyde en Afgift, maa det mærkes, at paa saadanne Steder, tales som oftest ikke om lödige Mark, *marci puri*, men om Pengemark, *marci denariorum*, hvilket er en gandske anden Værdi.

I Modfættelse af dem, der troe paa en saadan Skyldfætning, have dog Nogle havt en anden Mening. Saaledes figer *Ostensen* i sit *Glossarium*: "*Guldvordning* er efter Lovens rette Mening, enhver Lodseiers rette Lød og Deel i Marken efter lovlig Adkomst og rolig Hævd, hvilket enhver Lodseier nyder

efter Dannemænds Syn, Kjendelser og Taxering til sit Qvægs Græsbid paa Fælleden, efter Skyld og Landgilde.”

Holberg har forftaaet Udtrykkene Mark Gulds Jord, Mark Sölvs Jord, ligefom jeg, nemlig at det var Stykker Jord, som vare kjøbte for en Mark Guld, eller en Mark Sölv, og Jorderne bære Navn af deres Værdi i Guld og Sölv. (Danm. og Norg. Beskrivelse. Kbhavn 1729 pag. 654). Jeg vil ikke paaflaae at denne Yttring er en Følge af at *Holberg* har gjen-nemtænkt denne Sag med stor Omhu, eller med dyb Grandfk-ning, som overalt Sligt ikke var denne store Mands Tilböie-lighed, men den fortjener dog at lægges Mærke til, som et klart Hoveds fri Anskuelse, uforrykket af forudfattede Menin-ger, og magelige Auctoriteter.

Om den hele Skyldfætning have vi nu omftunder næsten intet andet end historiske, höist tvetydige Minder. Og den har hos Skribenterne vedligeholdt sig, fordi man, jo længere man rykkede frem mod de nyere Tider, har troet at der nødvendig maatte være en Regel, hvorefter Skatter og Paalæg til det Of-fentlige kunde lignedes. Men man glemmer, at hvor stor end denne Nödvendighed kan være nuomftunder, da Regjeringerne kunne paalægge Skatter naar de ville, og Jordeiendommenes Ulighed er faa stor frem for nærmere ved den oprindelige Tilstand, faa gjaldt denne Nödvendighed dog ikke i gamle Dage, da, som jeg forhen har bemærket, Kongerne ikke én-gang havde Myndighed til at paalægge Skatter efter Godtbe-findende; ja de Skatter, vi spore i Lovene, ere uden Tvivl alle fra senere Aarhundrede end det 15de, og selv disse Skatter ere ikke lagte paa Jorderne efter Skyldfætning, men directe paa

Bool eller Plove. *Suhm* mener i övrigt at Mark Guldvruderingen blev indrettet i det 9de Seculum. Men det förfte Document, hvori denne Vurdering forekommer, paaflaer han (Samlede Skrifter S. 222) er fra Aaret 1184. I *Registrum Redituum ad Episcopum Roskildensem pertinentium circa 1570* tales slet intet om denne Vurdering, hvor let end faadant maatte forekomme der, og Sagen synes allerede da at være glemt eller ude af Brug. Det er egentlig i Jydke Lov at denne Vurdering har nogen Betydenhed, for Krigsudredningens Skyld.

Mark Gulds Skyldfætningen var da aldeles ingen nødvendig Sag; den opkom af sig selv, og det er aldeles ikke rimeligt, at den har været en Følge af nogen Regjeringsforanstaltning. Det vilde ogsaa være umuligt, at nogen faadan kunde have fundet Sted over hele Landet, uden at mere bestemte Minder skulde vidne derom, da hverken Svend Aagesen, eller som forhen er bemærket, Saxo og Knytlinge Saga tale derom. Men i hele Danmark og Sönderjylland er denne Mark Gulds Vurdering desuden aldeles glemt udflettet af nyere Forfatning. Kun paa eet eneste Sted spores endnu nogle halv tydelige Levninger deraf. Allerede A. Berntsen (Frugtbr. Herlighed, 2 B. 1 P. S. 25, samt 2 B. 2 P. 5 Kap. S. 128) anförer kun een Egn af Landet, hvor den endnu kjendes, nemlig i Flensborghuus Lehn eller Amt, hvor, siger han, Stedsmaal eller Fæste indrettes og oppebæres efter Mark Gulds- og Mark Sölv-Jorder. Men alt hvad han melder derom, löber ud paa den Kundskab, at man i denne Egn i A. Berntsens Tid, det er omtrent 1650, fandt endnu nogle Spor deraf, og disse ere der end den Dag i

Dag. Saaledes skriver *Niemann* (Handbuch der schleswig-hollsteinischen Landeskunde 1 Th. S. 64). "Eine Mark Goldes, ein Landmaafz im Lande Sundewitt und im Glückburgischen, ist von verschiedener Größe. *Oest* (Ackertümfaz S. 42) meint es bedeutet so viel Land als einer von Alters für ein Mark Goldes, das ist: 144 Species, kaufen können. Auf Sundewitt beträgt 1 Mark Goldes 7 Tonnen Haferlandes oder 2½ Tonnen Hartkorns. Eine volle Hufe enthält gewöhnlich 6 Mark Goldes oder 120 Heidscheffel." Alt dette har *Niemann* taget af *Gude* (Bericht von der Halbinsel Sundewitt, S. 20, 21), hvor der dog anföres noget mere til nærmere Bestemmelse af Sagen. Saaledes siger *Gude* rigtig nok at, ein volle Hufe indeholder 6 Mark Gulds Jord, men tillige at der ogsaa gives Hufer til 7, 8 og 9 Mark Gulds Jord. Han bemærker at en Hufe Landes betyder et Grundstykke, welcher nur ein halber Ritterpferd hergiebt, at ein Pflug Landes, hedder et Bool; at 1 Mark Guld er gandske ubestemt, og at dette Udtryk brugt om Jord, betyder faa meget Jord, som man i gamle Dage kunde kjøbe derfor, eller for 1 Mark Guld efter den gamle Tids Beregning lig 8 Mark Sölv, og efter vore Penge 144 Specier. Ved denne Beregning er antaget, at Sölvets Priis var i de Dage meget flörre i relativ Værdie end nu, og at det forholdt sig mod vor Tid, som omtrent 1 : 2, eller at 1 Mark Sölv i gamle Dage havde omtrent den samme Værdie som to Mark nuomstunder. En Mark Gulds Jord er da af meget ulige Störrelse, 5 Mark Gulds Jord kan omtrent udgjöre 8 Tönder Hartkorn; 8 Tönder Hartkorn regnes til ein Pflug, altsaa til et Bool. — *Dyssel* i sin Indenlandsreise, *Pontoppidan* o. fl. regne ligeledes 1 Plov

til 8 Td. Hartkorn, men *Voigt* (i det danske Monarchies Skattevæsen S. 20) antager 12 Td. Hartkorn til en Plov, men jeg anseer 8 Td. Hartkorn for at være det rigtigere, da deraf kommer omtrent at 50-60 Tönder Land geom. Maal er en fuld Plovs Drift, hvorimod de 12 Td. Hartkorn efter Voigt give en Plov = 80-100 Td. Land, hvilket i Almindelighed nok er for meget Jord til at drives med een Plov.

Paa dette nær, veed jeg intet Spor af Mark Gulds Jorder i Danmark, og selv dette, beviser dog ikke videre, end at den saakaldte Mark Gulds Vurdering hedder ikke saaledes af nogen Skyldfætning, men af Jordernes vilkaarlige Kjøbepriis, samt at et Bool er en Plovs Drift, og ansees for Jord af tre Mark Gulds Værdi.

Et Forfög, til at sammenligne Mark Gulds Jord med Hartkorn, maae jeg nævne, dels fordi det er det eneste, jeg kjender til at udfinde de ældste Tidens Jorder, og vore Jorders cameralistiske Værdi-Forhold, dels fordi det er meget bekjendt, og mange have bygget meget derpaa. Det er *Testrup*, som (i sin Krigsarmatur S. 191) har fremfat det. Han fandt nemlig en Dom, udfædt af Nörre Jyllands Landsting, i Aaret 1550, hvori Capitulet i Viborg tilkjendes nogle Rettigheder og Friheder, som Capitulet havde kjøbt i Aaret 1239 af Kong Valdemar, og hvorfor Capitulet havde givet Kongen Jord, som var vurderet for 30 Mark Guld. Testrup anföerer ogsaa Kong Valdemars Brev, hvori Cannikerne til St. Marie Kirke i Viborg erholde Frihed for al Befværing og Umage med Leding og Qværfæde, hvorimod Capitulet havde givet Kongen et *Stykke Jord paa en Udöe som kaldes Acker, liggende imellem*

Mors og Salling, og som gjelder henved 50 Mark Guld med Hufe og rörende Gods. Brevet er af 1259. Videre anfører Teftrup Kong Valdemars Söns, Kong Abels Confirmations Brev paa Kong Valdemars Brev. Brevet (som ogsaa er trykt i Danke Magazin) er paa Latin og af 1255, hvori ligeledes figes, at Capitulet for de tilftaaede Friheder har bortkjödet til Kongen Capitulets *terram in insula qve dicitur Aker inter Morsar & Saling sita, valentem triginta marcas Auri.* — Heraf, figer Teftrup, sees klarligen, at den Infel Ager, som er beliggende i Liimfjorden mellem Tye og Morsöe i Karlebye nu Karby Sogn, har i Kong Valdemars Tid været anseet og taxeret for 50 Mark Guld, efter den Tids Vurdering. Dette Land, tilföier han, staaer nu i nye Landmaalings Matricul for 85 Tönder Hartkorn og er beboet af 8 Bönder, saa deraf kan klarlig sluttes at det, som i de Tider er anseet for 5 Mark Guld, kan nu anses for omtrent 8 Tönder Hartkorn.

Men desværre! Sagen er langt fra ikke saa klar, som den gode Teftrup har forestillet sig. For det förfte, tale Documenterne ikke om skyldfattede Jorder, men blot om hvad de ere værd, *terram valentem triginta Marcas auri*, og at *Jorder* gjelder (er værd) 50 Mark Guld. — Dernæft har Teftrup misforstaaet Documenterne. Kong Valdemars Brev figer: et Stykke Jord paa den Udöe Acker, det vil fige: noget *Jord paa Öen*, ikke *hele Öen*. Kong Abels Confirmations Brev figer ikke heller *insulam Aker*, men *terram in insula Aker*, det er igjen ikke hele Öen, men noget Jord, som ligger *paa Öen*; hvilket dog Teftrup har troet, da han af de 50 Mark Gulds Jord paa Öen, som Capitulet havde overladt Kongen, gör

diffe 30 Mark Gulds Jord til hele Öen, som nu er anfat for 85 Td. Hartkorn; han sammenligner altsaa en Deel af Öen i Mark Guld - Værdi med hele Öen anfat i Hartkorn.

Flere eller andre Angivelser, til at udfinde Mark Gulds Jorder, ere mig ikke bekendte, og det er uden mindste Haab, at det nogenfinde vilde lykkes at gjøre saadan Opdagelse, undtagen ved indirecte Slutninger. Thi Sagen har een Vanskelighed, som neppe er overvindelig. Er det, som alting synes at bevise, afgjort, at Udtrykket Mark Gulds Jord betyder alene Jordens Værdi i privat Omfætning, saa er denne Værdi i sig selv ubestemt og vaklende, da mangfoldige Aarsager, saavel locale, som temporære og personlige, kunde have Indflydelse, til at forhøie eller formindske den. Denne Vanskelighed forøges ikke lidet derved, at Guld og Sölvværdi, ikke blot indbyrdes, men imod Jord, som mod alle andre Ting forandre deres relative Værdi. Allerede hvad Forholdet af Guld til Sölv angaaer, er man i Tvivl; ikke at tale om, at det er blot paa en Slutning, ikke fra den gamle Tid, men fra den nyeste 1650, at vi antage (saavidt jeg kan skjønne allene paa A. Berntsens Autoritet, formodentlig flöttet paa Iydske Lovs 3 B. 11 Kap., hvoraf det er klart, at 1 Mark Guld var anseet for 8 Mark Sölv) at Forholdet hos de gamle Danske af Guld til Sölv var som 8 til 1, hvorimod man i Libr. Arhuf. hos Langebek VI. Tom. pag. 427 finder en Notice, hvorefter Forholdet var som 6 : 1. Nu veed man ikke, hvilket Metal Guld eller Sölv var Normalet i den ældre Tid, ligesaa lidet som man kjender det sande Forhold mellem dem. Af Mangel paa bestemte Efterretninger, skulde man snart troe, at Guldet har været Normalet. Mark Sölv forekomme stedse som Un-

derafdelinger af Guldmarken. Saaledes tales om 1 Mark Gulds Jord, $\frac{1}{2}$ Mark Gulds; men derfra nedest regnes i Mark Sölv.

För ikke at udelade noget, der staaer i Forbindelse med denne Materie, nævner jeg, at man paa Færøerne endnu har en Jorddeling, kaldet Mark, hvorom kan eftersees A. Berntsens frugtbare Herlighed, og Landt om Færøerne. Men disse færøiske Mark Jord synes slet intet at have tilfældes med de forrige danske Mark Gulds Jorder. Landt mener, at en Mark Jord paa Færøe, som kan udgjøre en Tönde Land, men undertiden kun en halv, har, i de ældste Tider, gjeldet 16 færøiske Gylden, det er sexten Gange 4 Mark gamle Penge. Hvad A. Berntsen (2 B. 2 P. S. 94 og 119) taler om slige Marker, hvilke han kalder Marker Brende eller Gods, er temmelig uforstaaeligt; i det mindste forstaaer jeg det ikke.

A. Berntsen nævner ogsaa (*l. c.*) at foruden Færøerne have baade Orkenøerne og Hetland været ansatte for Marker Brende og Marker Gods.

Hvad Hetland (de shetlandske Öer) angaaer, da findes følgende Notife om Jordinddelingen der i: *John Sinclairs General View of the Agriculture of the Northern Counties* pag. 246 i Noten. NB. i Quarto Udgaven, London 1795: *the arable Lands in the islands of shetland is divided into Mark Lands, a very vague term of danish origin. In the same parish one Mark of Land is often double another, both in quality and extent, in general however to two Acres.* Mener Sinclair, som jeg troer, *engelske Acres*, saa bliver den shetlandske Mark Jord lig 20,000 danske Qvadrat-Alen; mener

han derimod skotske Acres, faa er det omtrent 24,000 danske Qvadrat-Alen.

Men uagtet alle de fjernere Ligheder, som man maaskee kunde udpunctere mellem de danske Mark Gulds Jorder, og de færøiske samt fhetlandiske Marker, er jeg dog aldeles uvis om dette nyttede meget for os til at bestemme noget om vores gamle Mark Gulds Vurdering, fordi jeg troer, at disse Marker Jord paa Færøe, Örkenöer og Hetland, have sikkerlig ikke fælleds Udspring med de danske, og ere ikke komne fra Danmark. Det er bekjendt, at disse Öer ere först befatte af Norske fra Norge, ikke af Danske fra Danmark; havde det sidste været Tilfældet, faa var det rimeligt, at de Danske havde bragt did deres Jorddeling, saaledes som den var i deres Fædreland, og at disse Öers Marker Jord oprindeligen fvarede til de danske Mark Guldsjorder. Men nu vide vi, at det var fra Norge, at disse Öer ere tagne i Befiddelse, at de længe stode under Norges Regjering. Altsaa er det sandsynligt, at de Norske, som bosatte sig der, og indrettede Landene, have taget deres Fædreland til Mönster, og ikke Danmark, hvilket slet ikke kunde falde dem ind. Men da nu, som er upaatvivleligt, vores Mark Gulds Regning har aldrig været brugt i Norge, faa kan det ingeniunde være den, der er indført paa Færøerne og de övrige Öer. Vel forekommer i Norge (og det sees af A. Bernsten) at baade Öre og Otting Jord, ja endog Marker Jord have ikke været ubekjendte i det ældre Norge, men disse Marker Jord have, efter alt hvad jeg kan finde, aldeles intet tilfælleds med de danske Mark Gulds Jorder.

Skulde ellers nærmere Underfølgelse lede til den Indfigt: at de forbenævnedes Öers Marker Jord, ere de samme, som de danske Mark Gulds Jorder, saa maatte man, efter mine Tanker, nødes til at føge Forklaringen over dette Phænomen, i en Forudfætning, som strider mod historiske visse Efterretninger, nemlig, at det skulde have været egentlige Danske, og ikke Norske, som have besat, befolket og indrettet Færøerne, Örkenöerne og de skotlandske Öer; hvilket foruden Historiens Udfagn, tydelige ethnographiske Omstændigheder alt for bestemt modfige.

III.

Om Oprindelsen til de i Danmark nu öde, men
forhen dyrkede Jorder.

I Heder og Overdrev, ja endog inde i Skove, (f. Ex. i Grips eller Gribskov, vesten for Esseröm Söe i Sjælland, og paa Refsnæs ved Kallundborg, feer man tydelige Spor af Agre paa en Jord, som fiden blev begroet med en Skov, der nu paa det sidste Sted, for det meste er forsvunden) findes mange Kjendetegn af fordem plöiede, ofte temmelig flore Strækninger. Disse Strækninger have i mangfoldige Aar, ja vel i Aarhundreder, ligget udyrket i en öde Tilstand, hvis Aarsag man sædvanlig vil finde i den Folketomhed, som Pesten, den saakaldte forte Död, eller Digerdöden skal have voldet; en Mening, som sikkerlig ikke kan være gandske rigtig; thi denne Pest havde Sted i Aarene 1349 og 1550. Men allerede i den sidste Halydeel af det tolvte Aarhundrede, under Valdemar den 1ste, vidner den samtidsige Saxo, at saa godt som Trediedelen af Landet laae öde og udyrket: *Patriam tot annis piratica laceratam ac ferme tertia ex parte ad situm & vastitatem usque redactam*, (Saxo Lib. XIV. pag. 280). See ogsaa p. 268, hvor han figer, at den hele östlige Deel af Jylland, fra Venfyssel til Eidern, laae udyrket og öde, ligesaa den söndre og östlige Deel af Sjælland, Fyen ligesaa, og Laaland med; Falster derimod tog kun liden Skade, fordi Indbyggerne sloge fra sig. Han tilskrifer dette nemlig Vendernes Ödelæggelse og Frygten for dem, og denne Paaastand af en samtidsig Forfatter, maae man troe. Disse Saxos öde Strækninger, ere da gandske sikkert for det meste de samme, som ellers

tillkrives den forte Döds Virkninger paa Landets Folkemængde, og ere da 150 - 170 Aar ældre end denne Pest, og mange af vore nu öde forhen dyrkede Jorder, som vi kunne kjende *endnu*, ere derfor vist fra Valdemar den Førstes Tid, og ikke fra den yngre forte Döds Periode. Overalt har denne Pestes Ödelæggelse af Landet neppe været saa næsten total, som den udgives for. Dette kan iblandt andet sees af de roeskildke Biskoppers Jordbog fra 1570 hos Langebek, (Scriptor. T. VII); thi skjönt det deri ofte bemærkes, at nogle Böndergaarde vare öde (*desolati*), saa er dog disse Antal langt fra ikke saa stort, som man skulde vente, ifald den forte Död tyve Aar iforveien havde anrettet saa store Ödelæggelser, som man tillkriver den.

De nu öde, forhen plöiede Jorder, hvoraf vi nu see saa store Strækninger, især i de jydke Heder, ere derfor neppe fra den forte Döds Tiid af, eller fra 1350 af, men meget snarere fra den Første Valdemars Tid og af den Oprindelse som Saxo angiver, en Oprindelse som endog kunde give dem en endnu höiere Alder, thi Vendernes Ödelæggelser paa Danmark ere meget ældre end Valdemar den Førstes Tid. Men disse öde Strækningers nærværende forladte Tilstand er ogsaa tildeels meget yngre end Valdemar den Førstes Dage, ja langt yngre end den forte Död. Thi det kan mange Steder spores og paavises, at disse öde Jorder have tilhört Byer, Torper og eneste Gaarde, som ere forsvundne ved at nedlægges til at oprette Herregaarde af, især under Fr. I., Chr. III., Fr. II. og Chr. IV., hvorved Adelsmændene toge de Jorder ind under Hovedgaardene, der passede til Leiligheden og lode Resten ligge. Mange af disse forladte Jorder ere ogsaa

Agerkifter og Marker, hvilke Byemændene have med Villie forladt for at optage andre, bedre, eller beqvemmere Jorder i Stedet, hvorpaa mange virkelige Exempler ere mig bekendte, og disse Forklaringer ere maakee endog nok faa tilfredsstillende, som Saxos; thi skulde Frygt for Vendernes Ödelæggelser have forvoldt at store Jordstrækninger bleve öde, faa maatte disse Strækninger dog fornemmelig findes ved Söekysterne, hvor Frygt for Venderne maa have virket meest. Men de öde Strækninger, vi tale om, findes for det meste inde i *Landet i Jylland*, som dog neppe var faa udfat for Venderne, som Falster, Laaland, Möen, Sjælland og Fyen, hvor flige Strækninger ere meget sjeldnere end i Jylland, men hvor de ogsaa paa den anseen Side, snarere maatte, for Jordbundens flörre Godhed, blive tagne under Dyrkning igjen, end paa de magre jydskke Heder.

Den Indvending, denne Bemærkning opstiller mod Saxos Forklaring over de öde Jorders Oprindelse fra Vendernes Ödelæggelser, vinder meget i Styrke derved: at Saxo paa de her citerede to Steder egentlig modfiger en Forklaring han forhen paa et andet Sted har givet, nemlig p. 158 figer han, at under een af hans Konger, *Snio*, hvilken Hvitfeld sætter omtrent ved Aaret 476 men Chronologen i Schoubölles Overfættelse af Saxo til Begyndelsen af 5te Seculum, indtraf i Danmark en usædvanlig stor Hungersnöd formedelst uheldigt Veirligt, som fordærvede al Afgröden (*per summam coeli intemperantiam agrorum ubertate corrupta, ingens annonæ caritas incidit*). Denne Nöd vilde man raade Bod paa ved nogle Overdaadigheds Forordninger, og Opmuntringer til Tarvelighed; men de bleve snart overtraadte, og man gjorde endog Löier dermed, hvor-

paa Saxo selv fortæller et latterligt Exempel, faa Kongen blev förft vred, og derpaa skamfuld over, at hans Bud bleye ham til Haan (*tam urbana cavillatio iram Regis in ruborem convertit*, figer Saxo). Hvorpaa to Miniſtre angave et andet Middel, nemlig: at ſlaae alle gamle Folk og Börn ihjel. Men en Dronning, ſom Saxo kalder Gambaruc fyntes dette Middel var for grovt, og gav det Raad, at Almuen ſkulde kaſte Lod om, hvo der ſkulde drage ud af Landet. — Almuen bifaldt dette — kaſtede Lod, og nu droge Menneſkene ud, ſamlede fig i Skaane, og gik videre ad Tydſkland — ſinge Navn af Longobarder, og endte tilfidt, ſom man veed, i Italien. Denne Udvandrings Følge for Landet, maa jeg tillade mig at anføre med Saxos egne ſiirlige Ord, da de ogſaa i flere Henſeender frembyde nogle mærkelige Omſtændigheder: *Interea Danorum tellus rarescente cultorum opera, Sulcorumque vestiis situ obductis, sylvestrem induit vultum, et quasi nativi cespitis amoenitate deposita, informi succrescentium nemorum densitate perhorruit. Quod praesens quoque camporum ejus facies prodit. Quae enim olim feracia frugum jugera fuerant, eadem nunc arboreo stipite conserta visuntur. Atque ubi olim cultores terram altius versantes vastas dissipavere glebas, illic nunc enatum nemus servantia adhuc veteris culturæ vestigium rura complectitur. Quae nisi culture vacua ac diuturno situ vasta mansissent, nequaquam unius ruris glebam inter factos arato sulcos tenacesque arborum radices partiri potuissent. Collos quoque, quos in plano humandorum cadaverum cura veterum labor extruxerat, praesens sylvæ congeries occupat. Cernere*

*etiam est crebros petrarum acervos sylvarum saltibus inter-
 sitos, quas toto quondam rura dispersas, ne proscindendis
 ubique sulcis officerent, coniectis in struam molibus, ru-
 stica cura sublegit, malens exiguum agri perdere quam to-
 tum difficile repirere. Unde ex eo quod tunc exercendorum
 liberius arborum gratia agrestium labor egerat, prioris ævi
 populus postero numerosior extitisse perpenditur, qui bre-
 vibus agellis contentus agrestem operam citra veteris culturæ
 vestigia cohibet. Itaque præsens seculi vultus, capax
 quondam aristæ solum nunc gignendis glandibus idoneo,
 agrestemque stivam ac Cereales culmos consita arboribus facie
 se permutasse miratur (Saxo pag. 160). Saxo maa have
 frygtet for at man maaſke kunde her kalde hans Paalidelighed i
 Tvivl; thi han tilføier: *Et hæc quidem de Snione quam veris-
 sime potui digesta sufficiant.* Alſaa er det nu, efter Saxo,
 enten Vendernes Ödelæggelse i Kong Valdemar den 1stes Tiid,
 eller Longobardernes Udvandring omtrent i det 5 Aarhun-
 drede, at det maa tilskrives, at en stor Deel af Landet blev öde.
 Hvad Venderne angaaer, da kan det ikke nægtes at jo Saxo
 fortjener at troes, da han levede faa nær de Tider, hvori
 Venderne grafferede her i Landene. Men, det han fortæller
 om Virkningerne af Longobardernes Udvandring maae anſees
 for en reen Fabel, eller for en aabenbar Misforſtaaelse, i det at
 Saxo har forbyttet to forskjellige Udvandringer, eller tilskrevet
 en Udvandring, som ikke har fundet Sted, hvad der kunde
 med Rette tilskrives en anden, som har virkelig fundet Sted.
 Jeg vil ikke disputere om de uhyre Menneſkeflokke man har
 villet lade udvandre her fra Norden, eller opholde mig ved den*

Lethed, hvormed Historiefkriverne undertiden jevne alle Vanskeligheder, ved at lade hele Nationer løbe fra den ene Kant af Verden til den anden, uden ringeste Betragtning af de store mekaniske Vanskeligheder, saadanne Vandringer alletider maae have havt. Men den longobardiske Udvandring under en Konge, som neppe har været til, undtagen i Saxos Register, og af en Aarfag, som den han anfører, nemlig Hungersnød, er dog altfor eventyrlig. Kan en Hungersnød, grundet paa uheldigt Veirligt, vel have saadan Følge? Hvad maae der skee i et Land, som i Aar faaer Misvæxt? — man mangler, man hung-
 rer, og nogle døde af Hunger — og i næste Aar Misvæxt? — det samme i højere Grad — i det tredje Aar? ligesaa, endnu stærkere. — Men hvorlænge kan sligt vare? — indtil Veirliget forandrer sig, og dette vil upaatvivlelig snart skee i et Klima, som det Danmark altid har havt; og dette maatte jo hine Tidens Agerdyrkere ogsaa vide af lang Erfaring. Hvorledes skulde det da falde dem ind, at fortvivle over et Par Aars uheldige Høst, og derfor forlade den elskede Arne, og det vante Hjemliv, for under et Par ubefindige Menneskers Anförel at gaae ud af Riget, uden at vide, om de kunde naae et lykkeligere Land, inden de døde af Sult? — Overalt har saadan en Udvandring fundet Sted, saa kan det ikke have været uden meget saa Mennesker, den befriede Landet for. Lad os end antage, at alle de öde Jorder, hvis Spor, Saxo har seet, og som tildeels sees, endnu, ere forladte af disse Longobarder; hvor ubetydelige ere ikke nu disse Strækninger i det Hele! Og udvandrede kun saa, hvad frugtede da Dronningens Raad? Hertil kommer endnu følgende: Naar det i Landet blev Spørgsmaal om at udvandre,

faa maatte vel dog nogle blive tilbage, da man ikke kan troe, at alle tilhobe kunde bifalde en faa voldfom og betænkelig Sag; og flig Uenighed maatte opftaae i enhver Landsbye. Men naar da nogle af Beboerne i en Bye droge bort, og nogle bleve tilbage, faa maatte de Tilbageblevne enten tage de Udvandrede Jorder til fig, og holde dem under Dyrkning, eller de maatte lade dem ligge hen, *ad situm et vastitatem*, fom Saxo figer. Det förste kunde ikke skee, fordi Bolene vare fra förft af faa flore, fom Beboerne kunde overkomme; og man finder ikke heller den flore Ulighed, fom herved maatte fremftaae mellem Bredderne af Bøndergaardens Agre. Det andet har ikke heller fundet Sted; thi de forladte Agre laae skifteviis mellem alle Byemændenes Agre, hvor de da maatte gaae over til Öde imellem de dyrkede Agre; men fligt findes ikke, eller, der fandtes ikke ved Udfkiftningerne faadanne öde Agre imellem de övrige dyrkede Agre, men de forladte Marker ligge for fig felv i hele Agerkifter, uden for Byemarkerne. Man fandt vel faavel i Jylland, fom i det Slesvigske, Marker, fom bestode af Agre, med mellemlöbende Strimler, begroede med Lyng, undertiden lige faa brede fom Agrene felv; men disse Lyngstrimler ere ikke forladte öde Agre, men Agerrene, fom Bønderne Tid efter anden have ladet blive bredere og bredere. Paa Grund heraf troer jeg, at den Forödelse af Landets forrige dyrkede Jorder, hvilken man, efter Saxo, kunde tilkrive Udvandringen, ikke gandske kan have denne Oprindelse, allermindft naar fligt tilskrives en Udvandring, fom vist aldrig er skeet. Om Longobarder virkelig ere komne fra Danmark, maae jeg lade andre underföge, enten de nu ville construere

deres Forklaring herover paa en synthetisk Maade, fra Danmark til Skaane, Tydskland, Pannonien og Italien, under Ledfælle af Saxo, Kranz og Varnefridi, eller paa en analytisk Maade fra Defiderius og Albuin til Ebbe og Aage, "de Helte faa fro."

Men vil man endelig ikke give Slip paa den magelige Maade, hvorpaa vore öde Jorders Oprindelse lod sig grunde paa en Udvandring, faa burde man dog stræbe at bringe denne Forödelse i Sammenhæng med en utvivlsom og vis historisk Begivenhed. Og dertil veed jeg ingen mere passende at angive, i det mindste hvad Slesvig og Jylland angaaer, end det angelfachsiske Tog til Brittanien under Hengst og Horst i det femte Aarhundrede, og fiden oftere, da man mærkede Tingen gik an. Denne Udvandring fandt Sted omtrent til samme Tid, som Saxos lombardiske Tog, og til den Tid, da Hvitfeldt antager, Saxos Kong Snio at have levet.

Man veed tilfulde, at det var Angler, Sachser og Jyder, som forenede udgjorde disse Udvandringer, for at hjælpe Britterne af Dynen i Halmen, mod Pictar og Skotter.

Denne Udvandring er ikke fabelagtig, og Jyllands Beboere toge Deel deri. Men skjönt den maae have fvækket Folkemængden meget, (Helmold vidner dette, og beviser det ogsaa af forladte Agre i de flesvigiske og holfteeniske Skove, og lignende Følger maae den have havt i Jylland), faa bliver det dog, efter min Mening, bestandig et Spørgsmaal: om alle de forladte Jorder bör regnes at have deres Oprindelse fra denne Udvandring? Thi min forhen fremfattede Forklaring over, hvorledes det maae nødvendig gaae til i Byer, som forlades af

nogle af deres Beboere, at: enten Agrene blive bredere, eller ligge udyrkede mellem de andre Agre, træffer ligesaa godt ind ved Jydernes Udvandring som Angelfachser, som ved deres Bortreise under Form af Longobarder. Endskjönt jeg da vel indrømmer, at denne Udvandring for en Deel kan have forvoldt nogle Jorders, især smaa Byers, aldeles Ödeblivelse, saa er det dog mindre for deri at söge en tilfredsstillende Forklaring, end for at bringe Phænomenet i Forbindelse med et vist historiskt Factum, at jeg her anförer den angelfachiske Udvandring, som en bedre Udvei til at forklare de öde Strækningers Oprindelse i Jylland (thi for Öerne gjelder den slet ikke, da denne Udvandring neppe havde nogen Fölge der).

Den hele Sag er ikke vanskelig at gjöre sig Rede for, naar man blot ikke vil söge Oprindelsen til disse öde Strækninger i een Aarsag allene, og allene fra een Tiid, da der vist nok har været flere, og i forskjellige Tidsrum. Som den ældste og for Jylland gjeldende kan man anföe den angelfachiske Udvandring i det femte Aarhundrede. Dernæst adskillige Krigge og borgerlige Uroligheder baade för og i Middelalderen, fra det sjette til det niende Aarhundrede og siden ofte. Derpaa Fölgerne af Vendernes Röyerier, hvilke Saxo nævner; og disse havde ikke blot Sted paa Jyllands og Slesvigs östlige Kyfler, men tillige paa alle Öerne, længe for Valdemar I., som omfider gjorde Ende paa disse Röyerier, hvilke tilfulde vidne om Danmarks daværende Afmagt, og de Tidens Kongers matte Regjering, om slikt ellers behöver noget videre Beviis. I de Aarhundreder, som ere borttrundne siden Valdemar den Førstes Tid, har Landet seet flere Begivenheder, som kunne,

og upaatvivlelig have voldet at mange Byer ere ödelagte og deres Jorder förödede, hvoraf jeg blot vil nævne Oprörs Kri- gen i Jylland i Chr. 3 Tid, og senere denne Halvöes Befættelse af fjendtlig Magt under Chr. 4, og Öernes med under Fr. 5; hvorved mange Byer bleve aldeles öde. Endelig, og som jeg troer det vigtigste, mange Byers Nedlæggelse til at oprette Herregaarde, hvilket især fandt Sted under Frederik den Anden og Christian den fjerde, da de fleste af de danske Herregaarde ere oprettede.

Det forhen anförte Citat af Saxo, som indeholder en Beskrivelse over disse öde Jorder, der er passende endnu i Dag, frembyder nogle andre Mærkeligheder, som jeg vil gjøre opmærksom paa.

Saxo synes blot at tale om Jorder, som forhen have været dyrkede, og nu ere begroede med Skov. At Saxo siger, at de ere begroede med Skov, viser at Jorderne ere blevne öde meget længe inden hans Tid; thi de flere Skove, han taler om, maa i det mindste have været 3 - 4 eller flere Aarhundreder gamle til hans Tid, og Jordernes Ödebliven var altsaa i det mindste lige saa gammel, eller endog ældre til Saxos Tid. Nu findes de fleste saadanne Jorder begroede, ikke med Skov, men med Lyng. Disse öde Marker ere meget hyppigere i Jylland, end paa Öerne, hvor de rigtig nok, især i Sjælland, findes begroede med Skov. Paa Öerne har den frugtbare Jordbund foraarfaget, at forladte Marker ere tagne under Dyrkning igjen, hvilket ikke paa den fandede Jordbund i Jylland vilde gaae saa raakt. Jylland har ganske vist i de ældste Tider været meget skovbegroet, hvilket mangfoldige Kjendsgjærninger bevise, og som jeg ved en an-

den Leilighed skal godtgjøre; og ifær have Fyr- og Egeskove været meget hyppige paa denne Halvøe; men jeg anseer disse Skove for at være fra en meget ældre Periode, end selv det femte Seculum, og jeg troer at de ere fra den Tid, hvori Landets første Bebyggelse har fundet Sted; og de Skove, som Saxo siger at have overgroet de af Longobarderne forladte Jorder, ere ikke dem jeg mener, da jeg troer at disse Jorder i Jylland ere ikke blevne begroede efter deres Ödelæggen med Skov, men med Lyng. Jeg veed overalt ikke med Vished om der nogensteds i Jylland findes Tegn til forladte Agre i Skove. I Sönder-Jylland og Holsteen ere de intet mindre end fjeldne. Naar Saxo da taler om faadan Begroening, saa troer jeg at han har allene havt Öerne, og ifær Sjælland for Öine, og han er formodentlig kommen til at skrive dette om Skovene, efter hvad han havde bemærket at være skeedt i Sjælland, hvilket han har udtrakt til, og anvendt paa hele Danmark.

Videre tales om höiryggede Agre, hvilket endnu kan kjendes, siger han. Heraf sees, hvor gammel den Bondeskik er at plöie Agrene höie i Midten, som da maaskee hos os er i det mindste fra det femte Aarhundrede. Saa gamle ere undertiden Skikke og Vaner i Praxis, hvilke altfaa kunde have mange Aarhundreders Erfaring til deres Forfvar, skjönt vore Lærebøger fra dette Aar forkaste den.

Saxo taler om at man fandt i hans Tid Gravhöie i Skovene, hvilke da maa være opkomne, siden Gravhöiene bleve opførte; thi om disse siger Saxo udtrykkelig, at Forfædrene anlagde dem paa fri Mark (*in plano*). Hvor man da finder Gravhöie inde i Skove, hvilket ikke er sjældent i Sjælland og

Falster, maae man troe at Skoven er opkommet efter at Gravhöiene ere opførte, hvilket giver et Vink til at gjøre sig et Begreb om een og anden dansk Egn's Udfeende for et Par tusinde Aar siden; ifald ellers hans Paaftand: at Gravhöienes Anlæg skedte paa aaben Mark, og den fremfattede Forklaring af hans *in plano* ere rigtige; hvilket sidste jeg dog formener.

Saxo omtaler Steendynger, som Bönderne fordem have samlet af deres Agre og henlagt i Dynger. Vore Bönder gjøre saa endnu; og af flige Steendynger, som Saxo omtaler, har jeg fundet mange, nu fyldte med Jord, og begroede med Lyng, i forladte Agerkifter.

Endelig siger Saxo, at i ældre Tider maae der have været flere Menneker end i hans Tiid; og at Folk lod sig nöie med kortere Agre, (*brevibus agellis contentus*) ifteden for at i forrige Dage var langt mere Jord under Dyrkning. Jeg har dog ikke bemærket, eller mindes ikke, at have fundet flige ödeliggende Jorder at have været Ender af Agre, men hele sammenhængende færskilte Agerkifter.

Jeg vil endnu forebygge en Indvending, som man maa-kee kunde gjøre mod den Rimelighed, jeg har villet give den Paaftand: at de öde Agre kunne være fra en meget gammel Periode, som fra Valdemar den 1stes Tiid, fra det 12 Aarhundrede, (egentlig för, thi Vendernes Röverier begyndte længe för Valdemar den förstes Tiid); ja endog at de kunne være fra den angelsachsiske Udvandring, i femte Aarhundrede. Man vil spørge: kunde Agrenes oprindelige Figur, efter saa mange Aarhundreders Forløb, endnu være kjendelig. Mon ikke Veirligets Indflydelse og den uafbrudte Vegetations aarlige Tilfætninger i saa lang Tiid

gandske har forandret Agerens Overflade, som nu er det eneste Mærke, der röber en fordums anden Tilstand, og Dyrkning i Oldtiden? Hertil svarer jeg: at de Tegn, Dyrkning efterlader sig paa Jordens Overflade, ere saa varige og stærkt udtrykte, at Jordan maaske ikke i Aartusinder kunne miste de Mærker, der betegne den. Dyrkning giver Jordan en Jevnhed, og ved Afdeling i Agre, en Stribning, hvorved Overfladen erhoder en Skikkelse, som tydelig og væsentlig afviger fra den, de ved Siden liggende aldrig dyrkede Jorder have, og hvis Spor ikke uden ved voldsomme Naturbegivenheder, eller ved Kunstens Arbeide kunne udflettes, og selv dette vilde kun være paa enkelte Steder. Vegetationens Virkninger skulde, skjönt langfommere, snarere udrette noget til Forandring af Overfladens Udseende. Men saadan Vegetation kan her i Landet ikke have bestaaet i andet end i Lyng og i Skov, det sidste fornemmelig paa de med bedre Klima og bedre Jordbund begavede danske Öer. I Jylland maae det have været Lyng, og hiit og her, som ogsaa, især paa Öerne, Græs. Men ingen af disse Begroeninger kan forandre noget i de dyrkede Jorders forhen nævnede Parallelisme af Agre og Agerene, som röbe fordums Plöining. I det höieste kan aarligen tilkomme et nyt Lag, opstaaet af Grene, Löv, Græs og Lyng, alleflags Mosvæxter &c. (Stubber og Rödder opløse sig omfider i Muld, og forandre intet paa Overfladen af Jordan). Jordbunden faaer derved i det Hele et Tillæg, og forhöies aarligen med et nyt Lag; men disse aarlige Lag ville altid være parallelle med Jordfladen, og derved intet skjule af dennes oprindelige Tilstand; men efter utallige Aar fremvise denne med

alle fine Ujevnheder, og i den Tilstand, hvori Dyrkeren forlod den. Og naar først en anden Vegetation har bedækket dem, ere de beskyttede mod atmosfæriske Virkninger, faa vi derfor meget vel kunne have de forladte Jorder endnu kjendelige i deres öde Tilstand.

Til Slutning bemærker jeg, at naar Saxo, i det anførte Sted, taler om de uhyre Skove, som skulde have groet op paa de forladte Marker, og man antager, at til disse store Skoves Fremvæxt, behöves i det mindste 4 Aarhundrede, nemlig ved naturlig Væxt, da en uhyre tyk Skov udkræver langt længere Tiid til sin Dannelse, end de enkelte Træers Alder, faa, da Saxo skrev i Slutningen af det tolvte Aarhundrede, maa Skovene, her tales om, være i det mindste fra det ottende Aarhundrede; og tænker man sig nu nogen Tid imellem Begyndelsen af Jordernes Ödeliggen, og indtil Skovvæxten kunde begynde, en Mellemtid, hvori den begyndende Skov maatte være et blot Krat, faa kan Tiden, da Jorderne bleve forladte, nogenlunde passe til den, hvori den angelfachiske Udvandring fandt Sted.

IV.

Bemærkninger ved nogle Steder af den Jydske Lov,
med Hensyn til Landets indvortes Forfatning.

(NB. Lovstederne ere citerede efter *Kofod Anchers* Udgave).

Om Bryder.

1 Bog 29 Kapitel. Da Bryde, som nævnes i dette Kapitel ofte i det Følgende forekommer, og under saa mange Forskjelligheder, at det er umuligt, at Loven allevegne med dette Ord forbinder eet og det samme Begreb, saa vil jeg her fremfætte min Forestilling derom, hvilken, naar man lægger den til Grund, levner, som jeg troer, intet Mørke tilbage. Allerede Kofod Ancher klager over det Bryderie disse Bryder volde Juristerne.

Det er ganske afgjort, at Loven taler om to Slags Bryder, nemlig *Fælleds-Bryde* og *simpel Bryde*. Det første Slags har været en Mand, som Bonden overlod en Deel af sin Gaard, eller hele Gaarden, faaledes, at han drev denne Deel, eller hele Gaarden, for fælleds Regning med Bonden. Bryden var altfaa i Fælledskab med Bonden; men han var dog ved dette Fælledskab en vigtig Mand, saa at dette Fælledskab skulde endog, efter 2 Bogs 42 Kap. og 2 Bogs 46 Kap., lyfes til Thinge, paa det at man kunde vide, at han var Fælledsbryde, og ikke Redefvend, eller simpel Avlskarl. Fælleds-Bryde var egentlig Medeier. At Fælledsbryden var Medeier, og havde som saadan Eiendom, sees af 2 Bogs 1 Kap., hvorefter til Sandemænd, som efter Loven skulde have Eiendom, kunde tages Fælledsbryder.

Det andet Slags Bryder var, de simple Bryder; naar en Bønde overlod en Deel af sin Gaard til en Mand, som drev denne Deel for sin egen Regning, og svarede derfor en Afgift, og var altsaa en Forpagter.

Fælleds-Bryden havde paa en vis Maade, endog thinglyst, Rettighed til sin Deel af Gaarden, og fölgelig Eiendom.

Den simple Bryde manglede dette, han var blot Forpagter. Han var ikke Fæster eller *Landboe*; denne synes at have været en Mand, der havde, ikke en Deel, men hele Bolet i Fæste.

Naar T. Rothe (Afhandling om Bryder i: Videnskabs Selskabets Skrifter N. S. 2den Deel S. 448), formoder at Fælleds-Bryde var en Mand, som Bonden fatte ud paa Fælleden for paa en Maade under ham at drive et Stykke deraf, saa, uagtet jeg anseer det for höist sandsynligt, at saadant Fælledskab har fundet Sted, og at især Bonden tidt saaledes har benyttet sit Ornum, og andre særkildte Eiendomme; maae jeg dog tvivle om Rigtigheden af Rothes Formodning, fordi jeg ingensteds finder at Almindinger og Overdrev, eller vore Fællede, kaldtes i ældre Tider Fællagh. En Indvending, som allerede Kofod Ancher (Samlede Jüridiske Skrifter 2den Deel S. 538) ogsaa synes at have havt for Öine.

Saadan Fælleds-Bryde kunde ogsaa være og ansees for Med-eier, naar flere Mænd sammen havde tilkjöbt et Bool. Af Fælleds-Brydernes Dele af Bolet formoder jeg, at vore nærværende saakaldte Bool, eller Boolsteder, ere Levninger; og den Saaen til Halvs, som endnu har Sted mellem Bønderne, har maaskee sin Oprindelse fra Fælledsbryderne, eller har den givet Anled-

ning til dem? Som jeg formoder, at vore Bolsteder have deres Oprindelse fra Bolenes Deling til Fælledsbryderne, troer jeg ogsaa at nogle af vore Huse med Jord til kunne maake udledes derfra.

Af simple Bryder er opkomne jordløse Huusmænd. De fometider forekommende *Garsete*, Gaardfiddere, kunne være begge Slags Bryder; men naar Loven i 1 B. 45 Kap., taler om Mænd, der sagde sig at have mindre af Jord, som kaldes *Bool* &c., saa har dette været Fælledsbryde, saadanne som Erik Menveds fjellandske Lov kalder *Mæn innæn bools*, og Christian 5 Reces benævner *Boolsbrödre*, og disse vare Medeiere eller Sameiere i Boolet.

Vi ville erkjende, og i det følgende, gjøre opmærksom paa, at man med denne Forkjel for Öine vil altid kunne forstaae Jydsk Lov, naar der tales om Bryder.

Saaledes i 1. 29 menes ved Bryde, som ikke kunde være Væрге, den simple Bryde; thi han havde ingen oftenfibel Tegn paa Eiendom, nemlig Jord, og anfaaes derfor i fordums Tid ikke for vederhæftig. Jordeiendom anfaae man den Gang her i Landet, som overalt i alle Lande saadant har været, ikke blot den hæderligste, men tillige den eneste ret grundige Eiendom, eller Befiddelse.

1. 41. "Den Mand, som paaftaer, at have mindre af Jord, som kaldes Bool, end han bör, kommer hele Boolet til Reeb." Dette var, naar en Bonde havde deelt sin Gaard, eller et Bool imellem flere, Fælledsbryder, og een af disse troede, at han havde for lidet Jord paa sin Part, saa kunde han forlange hele Bolet rebet, for at faae saa meget, som ham tilkom; et Be-

viis paa at Fælledsbryder vare Medeiere i Bolet, eller virkelige Eiere af deres Part deraf. Skaanske Lov 4. 25 (Hadorfs Udgave) har samme Regel. Erik Menveds Sjellandske Lov ligesaa. S. denne Lov, Rosenvinges Udgave 2 B. 54 og Not. S. 365.

Til Slutning figer det 41 Kapitel. "End skil Bool ved andet (Bool) da kommer hele Byen til Reeb." Naar en Bonde paaftod, at han havde for lidet Jord til sin Gaard, eller sit Bool, nemlig ikke saa megen, som ham tilkom efter Byemarkens oprindelige Uddeling, saa var han berettiget til at forlange Feilen rettet ved Byens almindelige Reebning. — S. ogsaa Sjellandske Lov, Rosenvinges Udgave 2 B. 54 Kapitel.

1. 42. Om *Ornum*. Kofod Ancher (Jydsk Lov S. 556) figer: at Ornum er et Stykke Jord, som allerede fra gammel Tid af har været skilt fra Byens almindelige Mark, derfor figes Ornum at skierte den hele Bye. And. Sunefen *Leges provincial. Scaniae IV. 8* kalder Ornum *Terra privilegiata*, hvorved Kofod Ancher mener, at Privilegiet bestod deri: at Ornum ikke kom med under Reebningen af Byernes Mark. Ornum var en privat Mands særskildte Eiendom og Enemærke. Loven fordrer at Ornum skal være af Arrild, eller fra gammel Tid, og særskilt indhegnet med Grøft, Steen eller Stabel. (Steendige).

Efter alt hvad jeg kan skjønne, har Ornum bestaaet i, at een eller flere af Byemændene, have af Fælleden optaget et Stykke Jord, hvilket var den i Chr. 5 Reces saakaldte *Gribe-Jord*, hvilken han, eller de, tilegnede sig som første Befiddere, og naar denne Befiddelse omfider blev gammel, fra Arrildstid, og Befidderen indhegnede den, saa fik de ved en *præscriptio*

immemorialis Adkomst dertil, og nu blev det under Navn af *Ornum* færdeles Eiendom. Siden blev faadan Ornum bebygget, og Adelbonden fatte Fælleds-Bryde eller Landboe, eller simple Bryder derpaa, og derved opstod Torper og eenlige Gaarde, som Kolonier af Adelbyerne, og de forøgede deres Jorder endvidere, ved at bryde op af Fælleden. Derover er Ornum, indlemmet i flörre Jordlodder, nu forsvunden, i det mindste er der nu ikkun faa og svage Spor tilbage deraf, skjönt faadanne gives, hvilke jeg skal anvise; dog maae jeg først erindre, at meget af den Jord, der nu af Nogle ansees for at have været Ornum, ikke har været det.

Saaledes kan der, i Anledning af de mange öde Strækninger i Heder og Skove, ikke være Spörgsmaal om Ornum, hvilket er klart af den foregaaende Afhandling, om de ödeliggende Jorder. Vi spørge da, om der endnu ved Byerne, eller i Fællederne, eller paa Markerne, kunde være bestemte Spor af vore gamle Loves Ornum. Jeg svarer, at jeg troer, at slige Spor virkelig er til, og Navnet med, skjönt oftere i Sjælland end i Jylland. I Sjælland finder man paa adskillige Steder Jordstykker, som endnu kaldes Ornum. Slige Stykker ere af Fælleder, og tilhöre ikke hele Byen, men kun een eller flere af Byemændene. Og er dette ikke aldeles Ornum, efter Jydske Lovs Mening? Et bestemt Exempel herpaa, findes ved Byerne Reerföe og Gjerlev i Löve-Herred.

I Sjælland forekomme ofte paa Byemarkerne, Agerkister, med den Benævnelse Or-Agre. Af Navnet vil jeg just ikke hente stort Beviis, uagtet Partikulen Or eller Ur, som betyder noget *privativum*, vel kunde give Anledning dertil. Men Be-

skaffenheden af slige Oragre, hvilke enhver Landmaaler maae have truffet paa i Sjælland, udgjör Bevifet; thi ved Or - Agre, forftaaes et Agerfald, fom ikke hörer under Byens Fang, men dyrkes for fig felv, og tilhörer ikke hele Byen, men kun enkelte Byemænd. Slige Or - Agre findes f. Ex. ved Nyföe i Sjælland (S. Repholtz Befkrivelse over Baroniet Stampenborg S. 139 samt Kortet ved Bogen). Diffe Or - Agre anfeer jeg for Ornum, i detm indfte har Formodningen baade ethymologiske og oeconomiske Grunde for fig.

I Jylland har jeg mangfoldige Steder i Hederne, nær Agerlandet, fundet fmaa Jordfkykker, fom röbe at de have været indhegnede, og undertiden endog plöiede. Diffe fmaa Stykker, fom nu ere begroede med Lyng, veed Almuen ikke rigtig Befkeed med, og kalder dem *Porshauger*, og troer at de i forrige Tider have været brugte til at avle Pors i, hvoraf man fordum, siges der, betjente fig til Öl iftedet for Humle, en Mening, fom gandske vift er urigtig; thi om man end vil indrömme, at man i gamle Dage her til Lands, brugte Pors iftedet for Humle (S. Noten 992 til Valdemars Jordbog i de Langebekke *Scriptores Tom. VII.*) og tilftaaer at det er en gammel Mening, at det faa kaldte danske Öl var brygget med Pors, det tydske Öl, fom Hanfeftæderne forfynede Norden med, derimod med Humle; da Humle fynes endog at have været ubekjendt i Tydskland i Carl den Stores Tiid; faa var det dog urimeligt at dyrke Pors, eller at gjøre Indlukker for dennes Avl, da denne Plante groer faa villigt, i faadan Mængde, og med faadan Kraft, at den i Lynghederne fommefteder fortrænger Lyngen felv, og intet Kreatur rörer den. Brugtes da Pors til det nævnede

Brug, faa var det taabeligt, at have Aflukker for at dyrke en Plante, hvoraf man i enhver Hede og Mose, uden for Aflukkerne kunde have læsseviis. Jeg nægter alligevel ikke, at jo vore Forfædre nok kunne have havt nogen Opmærksomhed for Porsplanten, thi man finder i den forhen citerede, de Roeskildske Biskoppers Jordebog, nogle Jorder bemærkede: *ubi myrtus crescit*, denne Myrtus kan ikke være andet end Pors (*Myrica Gale*). Om disse jydke Porshauger, hvis Bestemmelse, jeg slet ikke kan troe, Almuens Benævnelse forklarer rigtigt, mener jeg at de har været Ornum, og i sin Tid brugte som faadant.

1. 43. "Er Torp gjort ude paa Marken, og er alt en Agerkift og Engkift, og bliver der Uenighed om, hvad til Torp hör, og hvad til Adelby. Da skulle de bevise, som hoi i Adelbyen, og tykkes dem, at den Torp staaer dem til Skade, da maae de kalde Beboerne af Torpen tilbage til Adelbyen igjen, ifald Torpen er dem til alt for stor Skade."

Naar een eller flere Byemænd vilde flytte ud paa Marken, saa maatte slikt nödvendig være efter en Forening med de övrige Byemænd, om, hvorledes de paa Udjorderne kunde erholde Vederlag for de Jorder, de havde paa Byemarken mellem de andres, og hvilke de ved Udflytningen maatte afstaae til disse. Var Foreningen truffen, saa kunde Udflytterne faae deres nye Jorder, enten af Enderne af et Agerkifte hvorved de Tilbageblivende beholdt det övrige af Agerkiftet, og Udflytterne fik, som sagt, Enderne. I dette Tilfælde var alt, nemlig saavel Udflytternes som de Tilbageblivendes Lodder *eet Agerkifte*. Ellers, Udflytterne kunde erholde deres nye Jorder i særskilte Agerkifter, hvoraf de Tilbageblivende ikke beholdt noget. Her

var altfaa Begges Jorder ikke eet *Agerskifte*. I det første Tilfælde kunde det blive Spørgsmaal, om Torpens Beboere ikke havde gjort deres Agre for lange, ind paa de Tilbageblivendes Agre i Agerkiftet, hvorved Adelbyen blev forurettet. I det andet Tilfælde, da Torpen var tillagt færskilte Agerkifter, var Torpens Mark nøie bestemt imod Adelbyens, faa der ikke lettelig nogen Forurettelse kunde finde Sted, og Beviisførelsen for at faadan var skeet, var meget lettere her end i første Tilfælde og Forurettelsen selv havde langt større Vanskelighed; thi i det første Tilfælde behövede Eieren af Torpens nye Mark, af Ageren f. Ex. No. 1, kun at flytte sit Skjel, eller plöie noget ind paa den Agerende der laae lige mod hans egen. I det andet Tilfælde derimod, maatte en Eier af en Ager i Torpens Mark, som laae tvers for samtlige Ender af Adelbyens Agre i det paaftödende Agerkifte, plöie noget fra alle Agerne, tilhörende Adelbyens tilftödende Agerkifte, ifald han vilde forfförre sin Mark, hvilken Maade var naturligviis underkastet mange flere Vanskeligheder end blot at plöie fra en enkelt Mand. Dette sidste Tilfælde er just derfor ikke nævnet i Loven, der blot omtaler det første Tilfælde, som det, hvori Forurettelse lettest kunde finde Sted.

At Mændene i Adelbyen skulde bevise, at Skaden var dem for stor, og kunde da kalde Torperne tilbage til Adelbyen, hvilket endog efter 1 B. 47 Kap., kunde skee af een eneste Byemand, som var bleven alene tilbage i Byen, er tillige med det næste Kapitels Bydende, et Beviis paa, at uagtet man tidlig har begyndt at föle Uleilighederne af store Landsbyer, og Gavnligheden af Udflytning, dog ikke begunstede denne stort, men önskede at vedligeholde de store Byer, eller

Adelbyerne, i deres oprindelige Tilstand. Man maae nemlig lægge Mærke til, at dette Kapitel taler ikke om den Udflytning, eller den Art af Kolonifering, vi forhen have angivet som Oprindelsen til Torper, ved Bryders Udfætning paa Ornum; men om en gandske anden, nemlig Udflytning af Adelbonden selv, og det ikke paa fine Enemærker, men paa Adelbyens egen Mark.

1. 44. "Hvo som sættes i Vang fra Adelbye (udflytter fra Byen ud paa Marken) endog han bygger paa sin egen Jord, skal han dog af sin egen Jord gjøre Forte og Fægang, alle Eiere skadesløse, eller og flytte tilbage til Byen.

Efter dette Kapitel synes det, som om Udflytning fra Adelbyer skeedte, i det mindste ofte, faaledes, at Udflytterne byggede paa deres egen Jord og gjorde Forte og Fægang deraf. Det har stor Vanskelighed at forestille sig, hvorledes disse Betingelser kunde opfyldes, thi den, som udflyttede i Vangen, eller paa Marken, kunde ikke erholde Jord, uden af de övrige Byemænds Agre, mellem hvilke hans egne laae skifteviis. Men Loven her ved hans egen Jord, den Jord, han erholdt af Byemændene til Gjengjeld for hans efterladte Jord i Byemarken, saa er Sagen tydelig nok; thi da var hans Jord stor nok til at bygge paa, og tillige til at gjøre Forte og Fægang af for de övrige Byemænd, som maatte have Driftsvei ud til Fælleden; menes derimod ved hans egen Jord, den Jord han havde paa det Sted, hvor hen han flyttede, saa er det temmelig uforstaaeligt. Han havde jo Ager om Ager med Byemændene; en Ager var omtrent 9-10 Alen bred; af denne Strimmel kunde ikke gjøres Forte, der efter 1. 52 skulde være 12 Favne bred. Det forekommer mig, at Naturen af Sagen og Lovens Ord, ikke lade sig anderledes forene, end ved at antage, at saadan

Udflytter maae allerede i Forveien have befiddet et Stykke fær-egent Jord til Eie, et Ornum, paa det Sted, som han flyttede ud paa, og hvor de övrige Byemænd gave ham noget mere Agerland, til Erstatning for de Ager paa Byemarken som han overlod dem. At alt skulde skee alle Eierne skadeslös, betyder, at ikke de, men Udflytteren skulde af sin egen Jord skaffe sig Byggeplads og Ferte og Driftsvei for Byemændene, hvortil disse altfaa ikke skulde afftaa Jord.

Jeg anmærker, at saadanne enkelte Gaarde, udflyttede i gamle Dage fra Adelbyerne, ere ikke fjeldne, og at de endnu kunne kjendes, deels derpaa, at de have noget af deres Jord af Enden af et Agerkifte, som tilhörer Byen, hvilket jeg har lagt Mærke til paa et Par Steder; deels derpaa, at de, skjönt udflyttede fra Byen, dog have nogle Ager inde paa Byens Mark mellem Byemændenes. Ogfaa dette har jeg truffet paa flere Steder. Oprindelsen dertil har været, at Udflytteren ikke har kunnet erholde Vederlag nok ved sin nye Gaard for hans efterterladte Ager i Byemarken, og derfor har beholdt nogle af dem. Udkiftningen har nu udlettet alt faadant, hvilket lever kun i snart forsvindende Minder, eller i det höieste i de originale Udkiftnings Karter, og de dertil hörende specielle Öpmaalings Protokoller.

1. 46. "Hvo som har Ujevnet med hans Medeiere, kan begjere Jevnet med Reeb." Man mærke her; 1) at Byemændene kaldes Medeiere, det er Selveiere; 2) at hvo, som har Ujevnet (ikke faa megen Jord som de övrige), kan forlange Reebning, for at erholde lige faa meget. Deraf sees, at en Byemand, eller Eier af et Bool, skulde have lige faa stor Jordlod, som enhver af hans Medeiere, eller at alle Bolene skulde være

lige floré, hvilket jeg i min Afhandling om Bool har søgt at bevise. Havde han det ikke, saa var han berettiget til at fordre Reebning for at opnaae det.

Om Forter.

1. 47. *Forte*, Forte bruges endnu i Jylland om Fægang eller Driftsvei for Qvæget, og er det samme som Fægyszer i Sjælland, og Koeveie i Lolland. Her i Loven betyder det ikke heller andet, undtagen for saa vidt, at Landsbyens Gade kaldes ogsaa Forte.

Kofod Ancher i Jydske Lovs Udgave forklarer Ordet ved *Fortog* og gjør, efter Hadorf, Forkjel paa Forthæ, og Gatu. Da *Tæ* betyder en Gade, saa kunde Forthæ betyde *For-Gaden*, altsaa et Rum mellem Gaard og Gade. Men havde Kofod Ancher udtalt Ordet Forte, efter jydsk Maade, nemlig *Foorte* med et langt *o*, saa var der neppe falden ham nogen Lighed ind imellem Forte og Fortog. Ostersen i sit Glossarium synes temmelig at have forstaaet Ordet. Da Gaden skulde fløde til Forten, og denne igjen til Gaardene og Tosterne, saa er det klart, at det egentlig er Gaden selv, der fløder til disse, og Forte betyder da intet videre, end et indbildt Rum mellem Gaardene og Gaden, og at det altsaa er intet andet, Loven her forbyder, naar den siger, at Ingen maa bygge paa Forte, end at ingen maa bygge paa Gaden, saa at Forte og Gade her er eet, en Forklaring, som er des rimeligere som J. L. ikke nogensteds nævner Gade, men kun Forte, hvilket den maa have anseet for eet. Forten er Alles. Hvormegen Jord en Bonde end havde, var han dog berettiget til at paaftaae For-

te, eller almindelig Driftsvei og Passage ud fra sin Gaard, som Ingen maatte spærre ved at bygge derpaa. Endog Udflyttere skulde efter 1. 45 gjøre Forte, thi ellers spærredes Veien for Byemændenes Drifter ud til Fælleden. Ogfaa Tofterne, de gamle, som de nye, eller de foorne, skulde have Forte. Kort allevegne skulde der være fri Driftsvei og Passage. — Ödes Adelbye, figes i Slutningen af Kapitlet, da skiftes Forten lige som anden Jord til Bye og Bool. Naar Byen blev öde, ved at Byemændene flyttede derfra, saa behövedes ingen Driftsvei i Byen længer, derfor skiftedes Gaden mellem Bolene, ligesom nu, Byens Gade skiftes naar Byemændene udflyttes derfra

Om Tofter.

Da her i Kapitlet tales en Deel om Tofter, vil jeg forfølge at forklare Sammenhængen deraf.

Ethvert Bool bestod af 1) Gaardsrum med Huse. 2) en Hauge, Kaalgaard, Abildgaard. 3) en Plads ved Gaarden til Halm (Hjalmgarth). 4) en Toft ved Gaarden (jydke Lovs gamle Toft, Sjellandske Lovs Huustoft, Höiere Toft). 5) ogfaa Deel i den Sorne Toft. 6) Agerland i Marken, Ager om Ager med alle Byemændene i alle Agerkifter, Agerne i den Følge med de andre Byemænds, som Tofterne i Byen havde med de övrige Tofter, eller Gaarde i Byen. 7) tilmaalte Dele af Engen. 8) Tilmaalt Deel i Skoven. 9) Deel efter Bolets Værdi i Alminding og Fælledsgræsning.

Tofte har i Jydke Lov to Betydninger. Ordet er islandsk og betyder en Tompt, en bebygget Plads, men det er ogfaa angelsachisk, i det mindste saa i Engelland fra den an-

gelfachfiske Tiid og fenere, da det der da allerede i det 9de og 10de Seculum brugtes om en Gaardsplads med et lidet Stykke Jord til, faaledes som i Jydke Lovs Betydning af gamle Tofter. Ordets anden Bemærkelse findes i Jydke Lovs *soorne Tofter*, hvilke Loven selv forklarer at være, naar Eierne i Byen tage en Deel, et Stykke Jord, der ligger i Bye ubygd og gjør til Toft, det der før var Agerland. Af disse tvende Tofter ere de sidste, de soorne, af senere Oprindelse; men Huustoften, eller den gamle Toft, var fra Bolenes første Indretning af; den var en nødvendig og integrerende Deel af et Bool, og hørte saa uimodfigelig dertil, at det endog efter Sjellandske Lov, under visse Omstændigheder var Eierne af Agerne tilladt at reclamere denne. Naar, som Kofod Ancher anfører, (Jydke Lov S. 269) at i gamle svenske Love Toften kaldes *Akers Modhir*, saa er dette, fordi Toften var Hovedstykket af det hele Bool, og stod saa at sige i Spidsen for alt Bolets Tilbehør af Jord, og tjente til Regel ved Agernes Uddeling, og kunde derfor tilbagefordres af Agerne Eier, naar den var bleven skilt derfra. (See Sjellandske Lov, Rosenvinges Udgave S. 369.)

Denne Huustoft, eller gamle Toft, findes endnu efter saa mange Aarhundreders Omtumlinger ved enhver Bondegaard, som ligger paa sit gamle Sted. Derimod ere de soorne Tofter forsvundne. Navnet selv høres ikke mere, og af Sagen selv har jeg ikke været istand til at gjenkjende flere end et eneste, men ogsaa meget hyppigt Spor. Næmlig tæt op til utallige Byer findes, eller fandtes inden Udskiftningen, et Agerfkipte af korte Agre, som kaldtes *Tofte-Agre*, og paa et Par Steder har jeg bemærket, at disse Tofte-Agre have een Gang i Fortiden været

indhegnede. Om disse Tofte - Agre, (hvilke jeg holder for de i Jydske Lov 1. 47 omtalte, (og ellers intet Sted nævnede) *soorne Tofter*, hvis Brug var at have noget Agerland til aparte Dyrkning, maaskee ogsaa til Græsning for enkelte Stykker Qvæg, fordrer Loven, at de skulde ligge i Bye, det er ikke i Byen, eller paa Byens Gade, men ved Byen, hvilket bevises deraf, at Loven figer, at det var for Agerland, hvilket det ikke kunde være i Byen eller paa Gaden, videre at denne Deel, som gjordes til *soorne Tofter* skulde være, eller var ubygget, det er ubygget, ikke udyrket, thi da havde det ikke forhen kunnet være Agerland.

Om Ordet *soorne* her betyder, at Tofterne vare bestemte for *Sor*, Qvæg, hvilket Kofod Ancher synes tilbøielig at troe (Jydske Lov S. 358) vil jeg ikke afgjøre. Imidlertid er Ordets Udledning af *sor* af Verbet *sveria* ikke uantagelig og Ordet kunde da betyde *vedtagne* af Byemændene, ligesom *soorne Veie*.

1. 48. Her figes: "at 12 Mand skulle dømme i Uenighed om Skjel" *imellem Deld* og alle Uphof; efter Kofod Anchers Forklaring, mellem alle Markernes Dele og deres Begyndelser eller *yderste Ender*. Denne Forklaring forklarer just ikke meget. Den Uenighed, her figtes til, er om Skjel mellem et Agerkifte (Deld) og de Agre af et andet Agerkifte, som flødte med Enderne til hiint Agerkiftes Hovedagre. Alle *Uphof* kan betyde Agerender, og dette bestyrker den her givne Forklaring.

1. 50. Dette Kapitel rubriceres i Udgaven af 1590: Om *Makæskift*. Kofod Ancher S. 268 mener at dette Rubrum er en Feil i Haandskrifterne isteden for *Markæskift* (v. Lovhisto-

rie 1. 174). Om Ordet Markæskift nogenfinde er brugt i den Mening, Kofod Ancher her figter til, veed jeg ikke; men jeg skulde dog troe, at her ingen Feil er indlöben, thi der menes med dette Kapitel gandke upaatvivlelig: at Ingen kan tvinge nogen til Magekifte, *nemlig af Jord*, hvorom Loven i disse Kapitler alene handler.

Om Solskifte.

1. 51. Solskifte er den Forretning, naar Jordeiendomme blive skiftede med Reeb og Maal. Men, spørger Kofod Ancher, hvorfor hedder det Solskifte? Han synes at ynde Verelii, Loccenii og Ihres Forklaring: at Navnet hidrörer derfra: at Skifte skulde skee efter Markernes Beliggenhed mod Solen, faa at de Mænd, som boede mod Sönden, eller sönder i Byen, skulle have Sydmarkerne, de som boede nord i Byen derimod Nordmarkerne; derfor, vedbliver han, hedder det i E. M. Sjellandske Lov at ethvert Bool skal rebes, saaledes som det var för *at Solfallet*: det er, siger han, i Henseende til Solfiden, som Markerne laae imod, samt at Markerne skulde ligge til samme Side, som Gaarden eller Toften i Byen; med mindre faa var, at Toften havde sine Agre i adskillige Vange, tilföier Kofod Ancher. Men naar nu faa var, hvilket upaatvivlelig var Tilfældet — hvad faa? spørger jeg, da Kofod Anchers hele Forklaring faa slet ikke passer.

Den hele Materie om den gamle Rebning og Jorddeling er faare mörk, og meget lidet bearbejdet, og hvad som værre er, meget slet bearbejdet, og Aarsagen dertil er uimodfigeligt, at de, der have villet forklare den, ikke have kjendt noget til vort Agerbrug og vor förrige Jorddeling inden Udfkiftningen begyndte, hvilken

for det meefte har udflettet alle Spor af den gamle Indretning og Brugsmaade, af hvilke der dog vare ikke faa Levninger tilbage; og en Deel faadanne ere endnu til for Enhver, fom med Bekjendtfkab til de gamle Love betragter vore Landsbyer, eller de originale Udkiftningskarter; jeg figer de originale; thi de Copier, Rentekamret fik deraf, ere meget usuldfændige, da baade Navnene paa Agerkifterne fattes, og Agerkifterne felv for det mefte ikke ere anlagte derpaa. Af Loven alene at faae noget Begreb om den gamle Indretning, er umuligt, derfor er ogfaa Kofod Anchers her meddeelte Forklaring over Solkfifte aldeles mislykket. Da Kofod Ancher uden Modfigelfe er den lærdefte, den fkarpsindigfte og agtfomfte af alle dem, der have behandlet vore gamle Love, faa tillader jeg mig förft at vife den Ancherke Forklaringens flere Feil, inden jeg fremfætter den, fom jeg anfeer for at være bedre.

For det förfte mener Kofod Ancher, efter Verelius, Loccenius og Ihre, at Solkfifte kaldes faa, fordi Jordkifte skulde fkee efter Markernes Beliggenhed, faaledes at de føndre Mænd i Byen skulde have de fydlige Marker, de nordre Mænd derimod de nordlige Marker. Men faadan en Fordeling har aldrig havt Sted; thi da kunde Bolene ikke have deres Agre fordeelte over hele Marken i alle Agerkifterne, hvilket de unægtelig havde.

For det andet, figer Sjellandske Lov rigtig nok, 1 B. 55 K., at ethvert Bool skal rebes faaledes, fom det var för, efter eller til Solfaldet, men dette betyder flet ikke at Markerne skulde ligge til famme Side (vænde mod det famme Verdens Hjørne) fom Gaarden eller Toften. Hvad det egentlig betyder

faae vi strax Leilighed til at vise. (See ogsaa Sjellandske Lov, Rofenvinges Udgave S. 367).

Begge disse Regler var det deels urimeligt deels umuligt at følge. Der findes vel nogle enkelte Smaabyer, beboede af et Par Mænd, der have deres Gaarders Jorder beliggende for sig selv, og saaledes, at den vestlige Mand i Byen har den vestre Deel af Marken, den östlige Mand derimod den östlige Deel. Men ved större Byer er saadan Orden umulig, thi Byerne ligge saare sjelden midt i Markerne, og Beboerne boe i Byen, uden nogen Fordeeling efter Verdenskanterne.

At Markerne skulde ligge til samme Side som Tofterne, eller Gaarderne, er urimeligt. Helder en Toft f. Ex. mod Öften, hvorledes kunde da Reebning, eller Solkifte, skaffe alle de dertil hörende Agre ude i Marken den samme Helling?

Meget rigtigere udtrykker Kofod Ancher sig paa et andet Sted i sin Udgave af Jydske Lov (S. 269) hvor han siger "at den rette Regel for Markrebning, har hos os ikke været Huustoftens Strækning, men Markernes ældgamle Inddeling" Her har det almindelige Blik paa Sagen, strax fört ham paa det rette Spor, hvilket han dog snart taber i Forklaringer over Enkeltheder, og som mislykkes upaatvivleligen af Mangel paa Bekjendtskab med virkelige Marker.

Hvad Ordet Solkifte egentlig betyder, er maaskee umuligt at udfinde. Men vil man aldeles ikke give slip paa den Tanke, at Ordet har nogen Hentydning til Jordens Beliggenhed imod Solen, saa kunde maaskee fölgende Bemærkninger lede til et rigtigere Begreb om denne Hentydning.

At Solskifte betyder en almindelig Reebdragning af Byens Jorder, er ingen Tvivl underkøftet. Men naar dette Ord med *Sol* bruges, uagtet Loven selv har andre Ord, til at betegne Sagen med, nemlig *Reep* og *reepdragen*, faa kan der dog gives en Maade at forstaae Ordet, og bestemme Begrebet, som er ganske passende. Den Sjellandske Lov (1 B. 55 Kap. Rosenvinges Udgave) nævner, at Jorderne, d. e. Agerne, skulle ved Reebning ligge for *Solfallet*, som de laae forhen. Hvad Solfald er, har jeg i en Anmærkning til dette Sted, som Hr. Professor Rosenvinge har gjort mig den Ære at indføre i sin Udgave S. 367, forklaret og udledet det af det iislandske *Solarfall*: Solnedgang, eller Vøsten, og Lovbudet betyder da, at Agerne ved Reebningen skulle beholde deres forrige Beliggenhed, eller samme Direction som før, saa at de nye rebede Ager skulde gaae i Øst og Vøst, eller i Nord og Syd, som de gjorde før Reebningen. Aarsagen er at forekomme de meget store Uleiligheder, der flyde af, naar en Ager skal pløies i en nye Direction, og f. Ex. gaae i Øst og Vøst, naar den før gik i Syd og Nord; en Forandring, hvis store Besvørligheder, enhver practisk Landmand kjender. Af senere Reebningsforretninger sees ogsaa, at denne Regel er iagttaget, kun udtrykke de sig noget anderledes. F. Ex. "item, lagde vi et Reeb *solræt* til Bondens Gaard." — *Solskifte* betyder da, at Agerne rebes saaledes, at de beholde den samme relative Beliggenhed mod Solen, eller Verdens Hjørnerne, som forhen. Imidlertid, hvor let og tydelig og utvungen denne Forklaring end er, maae jeg dog tilstaae, at jeg tvivler om at man, ved *Sol* i dette Ord, maae paa mindste Maade tænke paa Solen, eller Agernes Be-

liggenhed for dens Skin, og jeg formoder, at *Sol* her har en Bemærkelse, som er gaaet i Glemme. I det mindste, bemærker Professor Falk (i sin Udgave af Jydke Lov, Altona 1819, S. 81 i Noten), at Bluting forklarer *Sol* ved Reif (Schnur). Er dette rigtigt, saa er Solskifte det samme som Reebskifte eller Skifte ved Reeb, og alt videre Hovedbrud om dette Ord blev da overflødig.

I Du Canges Glossarium ved Ordet *Sola*, figes: *Sola mensuræ genus videtur*. I *Lye's Dictionary* figes om *Sal, Sula, Sol*, at det er *Nexus, vinculum*. Gandke svarer dette vel ikke til Blutings Reif eller Schnur, men det er dog meget forskjelligt fra Solen.

Jydke Lov i bemeldte 51 Kapitel figer videre. "Saafom Tofte skiftes i Byen, saa skiftes ogsaa al Markejord. Den samme Lov er om Gjerder, de deles op som Huus opdeles." Den nye Sjellandske Lov figer det samme: Saaledes som hver Hovedtoft falder i Byen, saaledes skal Limænæ (Agerne) ligge ude i Marken (i B. 55 Kap. Rosenvinges Udgave). Loven byder altsaa, at saaledes som Tosterne ere skiftede, saaledes skulle ogsaa Markerne (Agerne) skiftes. Spørgsmaalet bliver da her, hvorledes ere Tosterne i Byen skiftede, eller efter Sjellandske Lovs Udtryk, hvorledes falde Tosterne i Byen? I en Anmærkning til dette Lovsted, hvilken Hr. Professor Rosvinge har indført i sin Udgave S. 567, har jeg forklaret, hvorledes Tosterne falde i Byen, og den der givne Forklaring passer aldeles paa Jydke Lovs Bydende om Tosternes Skiftning i Byen. Denne Skiftning af Toster i Byer, som Loven nævner, kan ikke betyde, at ved Solskifte, Tosterne ogsaa bleve skiftede, eller omskiftede. De skulle først rebes, for at kjendes. Men den Skift-

ning, Loven her taler om, er den ældgamle fra Arrilds Tid, deres indbyrdes Beliggenhed mod hinanden, hvilken Beliggenhed, grundet paa, eller fra den første Skiftning af, skulde tjene til Regel for Agerens indbyrdes Beliggenhed i Marken, saa at f. Ex. Gaarden med Toften No. 1 fik ved Reebningen af Agerne No. 1 i hvert Agerkifte hele Marken over, hvorved alle Dispyter, om hvem der skulde have de enkelte Agre, vare forebyggede. Thi naar man een Gang havde givet Gaarden i Byen et Nummer saafom No. 1, og vedtaget at man ved Agerne i Agerkifterne vilde ansee den östligste, den vestligste, den nordligste eller sydligste Ager i hvert Agerkifte for No. 1, saa kunde ingen Trætte blive om at jo Gaarden No. 1, maatte tilfalde Ageren No. 1; thi paa den Maade bleve Agerne skiftede saaledes som Tofterne vare skiftede i Byen, eller som Sjællandske Lov siger, saa faldt *Limænæ* i Marken som Hovedtofterne i Byen. Stedet i Slutningen af Kapitlet om Gjerder, kan nu ingen Vanskelighed have. Den Orden, hvori de tilfaldt de enkelte Mænd, er bestemt efter den Orden, hvori Mændene laae i Byen.

”Saa heyner Mand (Bonden) Landboetofte, som ogsaa den Toft han selv boer paa. Ligefaa hegner han Gaardfædens Toft.” Landboere og Gaardfiddere (for saavidt disse vare simple Bryder) hegne ikke, dette paalægger Loven Bonden, eller Eieren.

”End bygger Mand anden Mands Jord enten med *Hjalm* eller med andre Huse &c.” Kofod Ancher (Jydske Lov S. 522) forklarer *Hjalm* ved en Hytte, eller Huus til at sætte Kreatur i. Paa Öen Als har jeg seet nogle Huse, Kornlader, som der kaldes *Hjelm* eller *Helm*, hvis Vægge bestaae af Bindingsværk

med paalagte Egeplanker. Disse Træelader, Minder om en skovrig Tid, kunne vel være de her omtalte *Hjalm*.

Om Veiene, og om Kongsgaarde.

1. 52. "Til hver Bye bør med Rette gaae fire Veie, som have gaaet fra 'Arrildstiid." Slige fire Veie gaae endnu (eller gik inden Udkiftningen) virkelig til næsten alle Landsbyer, hvor Egnens physiske Beskaffenhed tillod det. At de vare tilftæde, er ingen Følge af Lovens Bud; thi der figes udtrykkelig: *de fire Veie der dertil fra Arrildstiid have ganget*. Altsaa ere disse fire Veie, til Verdenshjørnerne, udsprungne af Nødvendighed og af Trang til almindelig Samfærfel. Foruden disse nævner Kapitlet flere, nemlig: *Kongens Herstræde*; desuden taler det om *Adelvei*, om *Herredsvei*, om *Forth*, endelig om fire *soorne* Veie, til Kjøbstæd, til Thing, til Skov, og til Strand, hvilke sidste fire Veie ikke vare, i det mindste behøvede ikke allevegne, at være de samme, som de fire gamle Veie, hvilke Nogle have meent, blandt andre Dr. *Baden* (Afhandlinger 1 B. S. 201, dog har han paa et andet Sted, loc. cit. S. 204, lagt Mærke til, at de fire gamle Veie ikke vare de samme, som de fire soorne Veie). Der var da, eller der kunde være til hver Bye Veie nok, fire gamle og fire soorne. At disse Veie kaldtes soorne, anseer Dr. *Baden* ogsaa for et Beviis for at den Mening, at *soorne* har sin Oprindelse af Sör, Qvæg, som Kofod Ancher har tænkt i Anledning af *soorne Tofter*, er ikke rigtig; thi blandt disse soorne Veie er ogsaa Thingveien, og hvad skulde, spørger *Baden*, Qvæg med Tingvei? og mig synes at man kan med fuld Ret spørge saa.

Foruden hine otte Veie kunde der endnu være Kongens Herreftræde, Adelveien, Herredsvei og Forthe desuden for Qvæget ud til Fælleden. Saaledes kunde da hver Bye vel have elleve, samt en Qvægvei ud til Fælleden. Neppe har nogen Bye havt saa mange forskjellige Veie, og man har paa de allerfleste Steder kunnet behjælpe sig med færre. Og i vore Tider har sjelden nogen Bye fleer end fire. Ved Udkiftningen ere ved mange Byer flere unödvendige Veie aflagte. Blandt hine 11 Veie, nævnes ikke to, den Gang ligefom nu, meget vigtige Veie, nemlig Kirkevei og Möllevei. Nogle af [de opregnede] forne Veie vare ogsaa paa mange Steder uhenfigtsmæssige, saafom Skovvei, hvor ingen Skov var, og Strandvei midt inde i Landet. Men naturligviis er det ikke Lovens Mening, at de skulle være, endog hvor de ikke behöves; den tager dem kun under sin Varetægt, hvor de ere, og ere nödvendige, eller kunde ikke undværes.

At Möllevei ikke nævnes, er befunderligt nok; thi man havde den Tid Möller, og maatte vel betjene sig af dem. Formodentlig troede man, at af saa mange Veie maatte fagtens een træffe paa en Mölle. At Jydske Lov ligeledes ikke taler om Kirkevei, finder jeg mindre underligt. Af denne Taushed slutter Dr. Baden (loc cit. S. 205) at Loven ikke befattede sig med Kirkeveje, fordi de stode under Geiftlighedens Opsyn. Denne Mening lader jeg gjerne gjelde; men anmærker blot, at Kirkevei ikke behövedes uden for de Byer, som ingen Kirke havde. De allerfleste Kirker ere byggede i Adelbyerne, eller dog i Torper, som laae Adelbyen meget nær. Og Jydske Lov, som her taler om *Veie til Bye*, forstaaer neppe ved Bye andet end

Adelbyen; eller den Bye, som er den fornemste i Kirkefognet, hvilket en Torp blev, naar Kirken byggedes deri, og Loven nævner altid Bye som Synonym med Adelbye og i Modfætning til Torp. Der behövedes altfaa ingen Kirkevei for Byen, da Kirken laae deri.

Kongens *Herstræde*. Saavidt Stræde er et dansk Ord, og ikke en Efterligning af det tydske Strafze, bruges det endnu paa Landet, og har, saavidt jeg har kunnet bemærke, altid været brugt til at betegne en smal Vei, indsluttet mellem Gröfter, Diger o. f. v. I Kjöbstæderne bruges det om smalle og smaae Gader, og faa vel der, som paa Landet, synes det mig, at være synonymt med *Gyde*. Tillægs-Ordet *Her* skulde efter Kofod Ancher, Ihre, og Wachter gjøre Herstræde til en Vei for Krigsfolket. Men jeg seer paa ingen Maade, at der behövedes en aparte Vei til at drive Krigsfolk paa. Dr. Baden (loc. cit. S. 202. 203) har den rimelige Tanke, at dette Kongens Herstræde, var den Deel af en Vei, som gik fra Byen over dennes Mark, til de i Oldtiden faa bekjendte Kongsgaarde, hvilke, siger han, laae i Mængde i og omkring Landsbyerne. Jeg er enig heri, at Kongens Herstræde har været faadan en Vei, deels fordi den hedder *Kongens*; deels fordi Byen, efter dette Kapitel i Loven, skulde gjøre denne Vei ved en Art af Hoveri; deels ogsaa fordi det ellers er ubegribeligt, hvad man skal gjøre denne Vei til. Dog kan jeg ikke undlade at anmærke, at skjönt disse Kongsgaarde laae sikkerlig ofte uden for Byerne, og man kan endnu baade efter Tradition, som efter etymologiske Grunde, paavise adskillige faadanne, og skjönt det er for mig mere end sandfynligt, at mange af vore Herregaarde ere fremkomne af slige enkelt beliggende

Kongsgaarde, faa er det dog uden Tvivl vist, at de fleste Kongsgaarde laae i Adelbyerne. Thi slige Gaarde kaldtes ogsaa Hoffgaarde, hvoraf kommer det blödere Hovgaarde; og vore Herregaarde kaldes endnu Hovedgaarde; gandske vist en Forandring af Hov- eller Hoffgaarde, hvilket er langt rimeligere, end at de skulde kaldes faa, efter, eller af: Hoved, skjönt felv denne Udledelse kunde have sine Grunde. Mærkeligt nok er det, at Hoffolk og Bønder endnu have den samme Talemaade til at betegne deres fornemste Virkekreds med; de gaae begge til Hove, dog Bonden, med et intensivere Udtryk, meest i Hove. Men skjönt jeg da vel troer, at nogle Kongsgaarde laae uden for Landsbyerne, faa er det dog ogsaa bevisligt, at mangfoldige laae i Byerne felv. Dette kan sluttes af, at man i nogle Byer finder Gaarde, som endnu udtrykkelig kaldes Kongsgaarde, og i end flere Byer træffer man nogle store, dobbelte Gaarde, fædvanlig beboede af to Gaardmænd. Slige Gaarde, tænker jeg, have været Kongsgaarde. I den roeskildske Biskops Jordebog hos Langebek, forekommer hiit og her i Byerne en *curia principalis*, hvilken paa nogle Steder med Tiden er gaaet over til at blive en Herregaard, hvilket ifær er tydeligt i Tolløse Bye i Holbek Amt. Overalt er det ikke meget sjældent, at Herregaarde i Danmark ligge i Landsbyerne, skjönt dette langt fra ikke er faa almindeligt her, som i Tydskland og Frankrig, hvor en Landsbye er et heelt Gods, og hvor *das Schlosz, le Chateau* næsten altid ligger i Landsbyerne. Disse dobbelte Gaarde kalder Almuen (i det mindste i Jylland) *Bundgaarde*, d. e. Bondegaarde, faaledes benævnet af de andre Gaardes Beboere, efter at disse vare nedflegne fra deres forrige Bonde-

stands Hæderlighed, til Landboer og Fæstere, og derfra paa Træhesten befordrede til at blive Ufrie, Adelenes Tjenere, Vornede, Hörige og Lydige, Trælbönder o. f. v., medens de erindrede deres forrige Værdighed som Adelsbönder, og nu mismodige hædrede Mindet derom i hiin Benævnelse, hvormed de ikke længer torde bæere deres egne Böndergaarde. Om disse Bundgaarde, siger Almuen, at de för vare Selveiergaarde, der ere blevne ufrie, som det troes i Jylland, som Fölger af Jydernes Opftand under Skipper Clemens. Men disse Gaarde kaldes ogsaa af Almuen *Hovgaarde*, ja Beboerne faae undertiden Navn deraf; faaledes har jeg i Jylland kjendt en *Niels Hovgaard*, som boede paa faadan en Bundgaard, eller Hovgaard, og i denne vedklæbende Benævnelse er det jeg föger et Beviis for at disse Gaarde have været Kongsgaarde; thi Hoff- og Hov- og Kongsgaard er eet. *Friis* (i Skjellskjörs Beskrivelse) beretter, at i Skjellskjör er, eller var, en Gaard, som kaldtes Hoffgaard, hvorom man veed, at den har været en kongelig Gaard. I *Repholtzes* Beskrivelse om Stampenborg S. 155 i Noten, nævnes nogle Böndergaarde, som kaldes Hovgaarde, hvorom nærmere Underretning havde været at ønske. Slige *Curiae principales* og Hovgaarde, have efter al Sandfynlighed været Kongsgaarde, liggende i Byerne. Disse *Curiae* kaldes i Documenter af 12te og 13de Aarhundrede sommetider *Castra*, og man finder allerede da talt om Hoverie til dem, *servicium ad castrum*, *servicium ad curiam principalem*, *servicium ad curiam vilicalem*. Hoveriet kaldtes paa den Tid paa dansk *Dagsværk*. Det er den Omftændighed, at Kongsgaardene laae for det meste i Byerne, siden de ligge der endnu i en anden Form, som for-

hindrer mig i gandske at antage Dr. Badens overanföerte Formodning om Kongens Herstræde som aldeles afgjort, endskjönt den er höift sandsynlig, og det i det mindste er mig umuligt, at fremkomme med en mere rimelig Forklaring.

Adelveien, som dette Kapitel omtaler, er det samme som den, der for rum Tid siden heed Alveien, og som nu er ophöiet til Landevei eller Kongevei. *Herredsvei* nævnes endnu hist og her i Jylland, og derved forstaaes en Vei, som er en Art af Hovedvei imellem to Herreder. Da Herrederne ofte have et eller andet Naturskjel, saasom store Moser, Kjær, Aær, Enge og Heder &c., hvorover Vei kunde have nogen Befværlighed, og derfor let forlömmes eller aflægges, saa er det at Loven har taget den i Beskyttelse ved at befale: at den skal være til.

A n d e n B o g.

1 Kapitel. "Sandemænd skulle være otte i hvert Herred, to i hver Fjerdings, af ingen Fællig mere end een." Heraf sees, hvad man desuden vidste, at et Herred var inddeelt i fire Fjerdings. At disse Fjerdings vare Havnelag vil jeg i det Fölgende söge at bevise. Naar det da stundom synes, som der findes Herreder, hvori det lader som der vare flere Fjerdings end fire, ligesom ogsaa ikke saa mange, og naar det synes som om et Herred har havt endog fem Fjerdings (om man vil tillade denne *Contradictio in adjecto*) saa kunde det være at det maaskee ikke er fem Fjerdings, men fem Havnelag, der tales om. F. Ex. i Vindinge Herred i Fyen forekommer, foruden de fire Fjerdings, Agnev, Colthorp, Örbec og Solyng (nu Aunlev, Kullerup, Örbek, Sölling) nok en Afdeling, Frö-

thorp, Fröderup, som ikke har været liden, da denne Afdeling indeholdt 8 Havne. (Valdemars Jordebog, Langebek Script. Tom. VII. p. 525). Ved Vends Herred, ogsaa i Fyen, opregnes i et Document i Geheime Archivet, omtrent fra Begyndelsen af det 17 Aarhundrede, udtrykkelig *fem* Fjerdinger, nemlig Staverbye, Afsperup, Inzlev, Aalsbøe og Baldzlev (Vedel Simonfens Borg Ruiner 2 Hæfte S. 132, hvor Documentet er aftrykt). Men da Loven udtrykkelig figer at der i hvert Herred skal være 8 Sandemænd, og to af hver Fjerding, saa er Sammenhængen med denne femte Deel af Herredet ikke tydelig; og ligesom det da lader, som at et Herred stundom havde fem Fjerdinger, saa haves ogsaa i Valdemars Jordbog mange Exempler paa at Herreder, især i Skaane, havde ikke saa mange, men færre, vid. Langebek Scriptorum VII.

Kapitlet figer: at Sandemænd skulle være Adelsbønder, i det mindste Adelsbønders Fælledsbryder, men ikke Landboe, fordi Sandemænd skulde have Eiendom i Fjerdingen, hvilket Fælledsbryden havde, men Landboen ikke.

At Ingen maatte i eet Herred være Sandemænd og have Lehn, tænker jeg betyder at ingen Styresmand, eller Ombudsmand (der ogsaa havde et, skjönt perfonligt Lehn), kunde være Sandemænd.

2 B. 6 Kap. *Noon* er paa angelfachisk, nye engelsk og paa jydsk Middag. Paa islandsk er det Kl. 3 om Eftermiddagen. (Geistlighedens *hora nona*).

2. 24. Landboe er Høsbønde for sig selv, og paa ham kan gjøres Herværk, det er: Landboe er berettiget til at procedere derom. Men om Herværk paa *Brydens* Lemmer, hans

Kone, og hans Börn maae vel Bryder procedere felv; men angaaende den Gaard, som han boer i, skal ikke Bryden, men Bonden procedere. Landboe fynes her en vigtigere Mand end Bryde, som her ikke betyder Fælledsbryde; men simpel Bryde; faadæn Bryde var ikke Hosbonde for Gaarden, han var kun Forpagter af en Deel deraf.

2. 26. Her tales om Nogen opføder Ulve - Hvalpe eller Björne - Hvalpe. Heraf skulde man slutte, at i det 15 Aarhundrede fandtes Björne og Ulve i Jylland; hvad Ulve angaaer, er der ingen Tvivl derom, men vist nok desmere om Björne.

2. 33. Den Fold ude paa Marken, som her tales om, er en Fold, som opførtes paa Fælledsgræsgangen for at lade det græffende Qvæg staae i om Natten, for at spare den lange Drift hjem. Slige Folde haves endnu i Jylland.

2. 35. Et vigtigt Sted! Her figes at Adalbönder, som alene maatte tages til Nævninger, skulde være *Tremarksmænd*, det er, at til Nævninger skulde tages Adalbönder, som havde 3 Mark Gulds Jord, hvoraf kan sees, at Adalbøndens Bool var 3 Mark Gulds Jord.

Naar efter dette Kapitel Bryde ikke maae være Nævning, da dog Fælledsbryde efter 2. 1, kunde være Sandemænd, faa betyder Bryde her simpel Bryde. Ligefaa i det 37 Kap.

2. 42. Bryde (Fælleds Bryde) skal have Bøndens Befaling til at anlægge Sag for Ran, paa den Gaard han er Bryde for, og *det skal tinglyses* at han er virkelig Fælleds Bryde, og ikke Redesvend, eller Avlskarl; see ogsaa Kap. 46.

Her tales om at skjære Korn isteden for at meie, uden Tvivl et Beviis for, at man i gamle Dage brugte i Danmark at

afskjære Sæden med en Segl og ikke med en Lee. Af denne Skjæring haves endnu i Jylland Opskjær, Opkiver; et Gilde ved Høftens Ende.

2. 78. Alle Kongens Mænds Bryder, om de bryde til 3 Mark d. e. om de give for deres Brug af en Deel af Gaarden i det höieste 3 Mark (Penge) skulle procedere ved deres Husbönder, ikke ved Ombudsmænd. Fölgelig, de som bryde til mindre end til tre Mark (i Penge) flode under Ombudsmandens Værge i Retsfager, ligesaa Biskoppers Mænds Bryde.

Tredie Bog.

2 Kap. At Styresmanden skulde have Hest, viser at han ikke var allene Söekriger, men som Herremand forpligtet ogsaa til Landtjeneste, (maake ogsaa at Styresmanden behövede en Hest for at ride omkring i Havnelaget for sine Forretningers Skyld). Styresmanden var, hvilket man faa ofte har paaftaaet han var, ikke engang ubetinget Befalingsmand eller Commandeur paa Skibet af Havnelaget, da han, efter dette Kapitel, ikke var forbunden til at gaae med til Söes, naar der var nogen Havnebroder i Havnelaget, som dette tilfaldt.

Styresmanden maatte, i de Aar da Lething gjordes ud, af hver Havn tage 3 (efter de bedste Codices) 9 Skjepper Rug, hvilket udgjorde hans egenflige Lehn, eller Lön for hans Embede, som Forstander for Söelægdet. Af denne Bestemmelse fremlyser Lovconspisfternes jydsk Tact. Havde de ikke her fornemmelig tænkt paa Jylland, var Afgiften vist ikke bleven bestemt i Rug; som er Hovedfæden i Jylland, hvorimod denne i Sjælland og paa de övrige Öer er Byg. Hvilken Styresmand

der tager mere skal böde tre Mark til Kongen, men er han tillige Ombudsmand, skal han miste sit Lehn. Men, som Styresmand havde han et Lehn, som Ombudsmand havde han ogsaa et Lehn, hvilket er det nu han skal miste? Da Styresmandens Lehn var arveligt, Ombudsmandens derimod kun personligt, faa er det rimeligt at det var det sidste Lehn, eller Ombudsmands Bestilling, Embede eller Lehn, han skulde miste.

11 Kap. handler om Udredning til Lething af Bönder og Landboer. Bondens Udredning er bestemt efter Mark Gulds Jord, saaledes at "Bonde thær hauær Mark Guld i Jord eller mere, udgjör Tredings Havne." Hvorledes de plattyske Overfættelser her kunde have en halv Mark Guld, er ubegribeligt, da Kapitelet i næste Linie figer: "*forthi thrithings Hafnæ reis æi af minnæ æn a en Mark Guls.*"

Det er höist mærkeligt, at Loven taler aldrig om hele Havne, men kun om Underafdelinger deraf: Tredings Havne, Settings og Tolftings Havne. Kapitelet figer: at Bonde, der haver en Mark Guld i Jord, eller mere, gjör ud for Tredingshavn. Altsaa om en Bonde endog havde mere end en Mark Guld i Jord udredede han dog kun for en Tredingshavn; da der nu ikke bestemmes, at en flörre Gaard skulde udrede mere end Tredingshavn, faa maa man slutte, at en Tredingshavn var det höieste, et Bool, eller nogen Adelbonde, var anfat for, hvilket maake bestrykes derved, at det synes, at en Havnebonde maatte, eller burde, have en fuld Plovs Drivt, dette er et heelt Bool = 3 Mark Gulds Jord; altsaa: at han ikke var mere end Tredingshavn, uagtet han havde 3 Mark Guld i Jord. Da et Havnelag bestod af flere eller færre Havne, i Almindelighed 30 Havne, som skulde være om at udrede et Skib, faa blev denne Byrde fordeelt paa 30 Bönder, ikke meget besværlig.

"Af mindre en af to Mark Sölv's Jord gjöres ikke Lething". Altsaa den Mand, som eiede kun Jord for to Mark Sölv var

fritagen for Udredning. Da et Bool var viffe Tönder Land, x f. Ex., faa er 2 Mark Sölv $\frac{1}{2} x$ (thi 3 Mark Gulds Jord = x Tönder Land; 1 Mark Gulds Jord = $\frac{x}{3}$ Tönder Land; 2 Mark

$$\text{Sölv} = \frac{1}{4} \text{ Mark Gulds Jord} = \frac{x}{5 \times 4} \text{ Tönder Land} = \frac{x}{12}$$

antages nu $x = 60$ Tönder Land, faa er 2 Mark Sölvs Jord = $\frac{60}{12} = 5$ Tönder Land; hvilket var fölgelig det Areal, hvoraf Eieren ikke gjorde Udredning.

Videre figes: "at Landboe, som giver mindre end 4 Örtug Sölv (i Afgift), er fritagen for Udredning imod at give en Örtug Sölv til Kongens Bord." Det vifes strax i det Fölgende, at af et heelt Bool, eller 3 Mark Gulds Jord, var Afgiften eller Forpagtnings Afgiften, $1\frac{1}{2}$ Mark Sölv eller 24 Örtug Sölv; sættes nu igjen et Bool for 60 Tönder Land, faa var Afgiften deraf fölgelig 24 Örtug Sölv, og for 4 Örtug Sölv kunde have 10 Tönder Land i Fæfte eller Forpagtning, hvorved Landboen fad fri for Udredning. Da nu en Jordeier var allerede fri ved 2 Mark Sölvs Jord, eller 3 Tönder Land, faa skulde det fynes som *Landboen* var mindre bebyrdet, end Jordeieren. Men, da Loven udtrykkelig figer at en Landboe, som giver *mindre end 4 Örtug Sölv*, faa kunde han have *mindre end 10 Tönder Land*, og nærmede sig i denne Henfeende til Jordeierens 5 Tönder Land. Desuden maatte Landboen, som gav mindre i Skyld end 4 Örtug, altid betale noget meer, nemlig 1 Örtug Sölv til Kongens Bord, faa han egentlig altid gav mere end 4 Örtug, og var da mere bebyrdet end med hans egentlige Landkyld; formodentlig er det derfor, at hans Frihed for Udredning begynder ved 10 Tönder Land, hvorimod Jordeiere af 2 Mark Sölvs Jord, det er: af Jord til omtrent 2 Örtug Sölv, vare frie, faa baade Bondes og Landboes Vilkaar i Hensyn til Udredning vare omtrent lige.

I disse Bestemmelser ligger et Vink, hvoraf man nogenlunde kan dømme om Jordprisen i gamle Dage; et Vink, som nok Ingen har lagt Mærke til, og hvilket, foruden det, der kan findes deri at et Bools Jord, eller en Plovs Jord, var et heelt Bool, og at dette, i det 13de Aarhundrede, var værd 3 Mark Guld, er det eneste hvoraf de Gamles Jordpriser kan opsnappes, og er derfor desto mærkværdigere. Kapitlet siger nemlig, at Bonde, eller Jordeier, som har een Mark Guld i Jord, udgjör Tredings Havn, og at Landboe, som giver 8 Lod Sölv i Skyld, udgjör ligeledes Tredings Havn; heraf fölger at otte Örtug Skyld i Jordafgift, og en Mark Guld i Jordeiendom, maa være anseet for lige, da de anfættes til lige Byrde. En Mark Gulds Jord var da faa meget, at deraf kunde svares 8 Örtug Sölv aarlig. Heraf udkommer at, naar et heelt Bool var 3 Mark Guld = circa 60 Td. Land = een Plov, faa kunde af faadant et Bool gives 24 Örtug Sölv i Afgift; altsaa, af 3 Mark Guld = 24 Mark Sölv = 384 Örtug Sölv i Jord-Værdi kunde svares 24 Örtug Sölv; hvilket, saalidet det end kan synes, da det er ikke mere end $1\frac{1}{2}$ Mark Sölv, eller omtrent 13 Species af 60 Tönder Land, dog er $\frac{1}{16}$ af Jordens hele Værdi, hvilket imod vore Tider er en temmelig höi Priis; thi nu vil det ikke være Tilfældet, at en Forpagtnings - Afgift, eller alt hvad en Fæstebonde aarlig kan give, kunde i sexten Aar betale Jordens hele Værdi.

I samme 11 Kapitel findes videre: "Om Mand boer paa sin egen Jord og tager anden Mand i Fælled med sig, om denne endog er Herremand (der ellers var fri for Udredning) maa dog svares Lething som forhen af Jorden." Kofod Ancher

har efter Codices, oc tager annen Mans Fællugh til sig; alle Overfættelser udtrykke dette, ved: Andens Fællig med fig. At denne Overfættelse er rigtig, tvivler jeg om; jeg troer, at det bör hedde: og tager en anden Mand i Fællid med fig; thi det er klart, at Loven vil forebygge, at nogen skulde formindske sin Udredning til Lething, ved at faae en Herremand i Fællidsskab med fig.

I samme Kapitel: Herremand, som har mindre end fuld Plovs Jord, maa *fæste* faa megen Jord til at han faaer fuld Plovs Jord, og dog ikke gjøre Lething af den Jord han *fæstede*. Naar en Herremand (som ellers var fri for Lethingss Udredning) fæstede Jord, faa blev han i denne Egenkab en Landboe, men desuagtet skulde han dog ikke (fordi han var Herremand) betragtes som Landboe; og han blev som saadan fritagen for Udredning af sin Fæstjord, hvorimod han forblev, som Herremand, pligtig til personlig Rustning.

Kap. 12. *Lething skal udredes efter den Afgrøde, som er tagen, ikke efter hvad der er saaet, eller hvad der skal saaes.* Her, byder dette Kapitel, en Mand (Bonde eller Landboe) Jord i flere Havnelag, og dyrker det alt til een Gaard, og lægger det tilhobe i een Lade, da udgjör han ikke meer end een Redfel deraf, nemlig til det Havnelag, hvori Gaarden ligger. Men lægger han Afgröden i flere Lader, det er: dyrker han Jorderne til forskjellige Gaarde, liggende i forskjellige Havnelag, faa gjør han flere Redfeler, det er: en Redfel til hvert Havnelag, hvori han har Gaard, for hver af de Gaarde, han dyrker særskilt. Sidder en Mand i Quærfæde, og er fri for Udredning) og dyrker desuden Jord i det Havnelag, hvor han boer,

ðg lægger Afgröden til den Gaard han boer paa, da fiddet han i Quærfæde (og gjør ikke Lething, fordi han som Eier ikke har meer end 2 Mark Sölv-Jord, eller som Landboer giver kun 4 Örtug Sölv i Skyld. Men boer en Mand i eet Havnelag, og dyrker Jord, som i et andet Havnelag ligger i Quærfæde, eller var fri for Udredning, fordi den var mindre end 2 Mark Sölv, eller gav mindre end 4 Örtug Sölv i Skyld, og lægger han Afgröden i Laden ved den Gaard han boer paa, da skal han gjøre Lething og ikke fiddet i Quærfæde. Dette maae forstaaes saaledes, at en Mand, med et Bosted i Havnelaget, havde allerede med dette Sted, Jord, som laae i Quærfæde, og faaer mere Jord til, som han dyrker til samme Gaard. Aarsagen er, at han ellers paa denne Maade kunde have mere Jord paa flere Steder end han burde, naar han skulde være berettiget til at fiddet i Quærfæde og være fri for Udredning. Forhen var Udredning til Lething for Bonden, bestemt efter Jordens Værdi i Mark Guld, og for Landboen efter hans Skyld eller Afgift. Her bringes en nye Maalestok paa Bane som Reglen, nemlig den Afgröde, der er tagen af Jorden. Dette kunde synes noget modsigende, og forvirre. Men man maa agte paa, at her tales om Udredning af en Klasse, som ellers var fri derfor, nemlig de Landboer, som gave *mindre i Skyld end fire Örtug Sölv*, og udredede en Örtug Sölv til Kongens Bord (3. 11.), og sadde, som fritagne, i Quærfæde. Disse kunde, uagtet de vare i Almindelighed fri, dog under den Forudsætning: at de dyrkede Jord uden for Havnelaget, men förte Afgröden i en Lade, som laae inden Havnelagets Grændser, blive pligtige til Udredning. Grunden til denne Bestemmelse, er ikke vanskelig at finde. Naar

den en Gang var gjort, saa var den Regel, at af den Afgrøde, der er tagen af Jorden (og lagt i Laden) skulde gjøres Lething, samt at denne Afgrøde skulde ikke beregnes efter hvad der var faaet, eller skulle faaes, meget passende for at forebygge, at Landboens, under de omtalte Omstændigheder, paaliggende Forpligtelse til Udredning, ikke ved svigfuld Omgang skulde falde bort. Naar en Landboe havde i Havnelaget saa megen Jord i Fæste, at han gav mindre end fire Örtug Sölv i Afgift, saa var han fri for Lething, imod at give en Örtug til Kongens Bord. Fæstede han nu ligesaa megen Jord uden for Havnelaget, og förte Afgröden til sin Lade i Havnelaget, saa havde han baade i og uden for Havnelaget Jord i Fæste, for maaskee 8 Örtug Sölv, altsaa saa meget, at han burde ansættes for en Tredingshavn. For Jorden i Havnelaget var han fri, men med den, han tillige havde uden for Havnelaget, og hvilken han dyrkede under eet med den forrige, til een Lade, blev han Befidder af saa megen Jord, at han ikke kunde slippe for Udredning, eller sidde i Quærfæde. Lagde han Afgröden af sin Fæste-Jord *uden for* Havnelaget i en Lade *uden for dette*; saa laae denne Lade i et andet Havnelag, hvor man maatte passe paa Havnelagets Rettighed imod ham, hvilket ikke kom det Havnelag ved, som han boede i.

Men den Afgrøde, han förte til Havnelaget kunde være stor eller liden; i sidste Tilfælde endog saa liden, at den ikke var tilstrækkelig til at give hans hele Agerbrug saadan Udstrækning, som berettigede til at ansætte ham for Lething, og derfor kunde han være tilbøielig til at denne Afgrøde skulde synes at være saa liden som mulig. Til den Ende kunde han

fige: den Afgrøde, jeg vil føre til min Lade i Havnelaget, er kun faa og faa meget; thi jeg har i Aar ikke faaet mere end faa og faa meget; eller jeg vil kun faae faa og faa meget. For at forebygge denne Udflugt, befaler Loven, at den Afgrøde der er tagen (nemlig forhen inden der blev Tale om Udredning) skulde tages til Regel, og at Udfæden ikke skulde komme i Betragtning.

Uagtet jeg anseer denne Forklaring aldeles tilfredsstillende, vil jeg dog berøre een Indvending som herved kunde gjøres. Naar en Landboe havde Jord i flere Havnelag i Fæste, faa var hans hele Afgift for alle Jorderne bekjendt, og derefter kunde jo hans Udredning bestemmes, uden videre Vanskelighed. Jeg tilstaaer det synes faa; men naar Loven imidlertid har befalet anderledes, faa maae der alligevel have været noget i Veien. Jeg forestiller mig, at dette har bestaaet deri, at en Landboe, som gav kun henved 4 Örtug Sölv i Skyld, og var fri for Udredning, juft fordi han gav faa lidet, var dog egentlig fri, fordi hans Avlsbrug var for lidet til at kunne have de mange Folk, og andre Midler, der udfordredes til at deeltage i Skibsudredningen. At han havde flere fmaae Agerbrug i forskjellige Havnelag gjorde ikke noget af disse Avlsbrug flörre, eller til eet flort, naar de bleve drevne særskilte, men faa snart han drev dem under et, eller som Loven kalder det, förte Afgröden til een Lade, faa fik han derved en meget flörre Avlsgaard; men hvormeget da den ene Avlsgaard derved blev forflörret, lod sig ikke bestemme ved at fige hvormeget han paa flere Steder gav i Skyld; thi fordi han gav et Sted 4 Örtug Sölv i Skyld for Jord, var det ikke fagt, at han förte Afgröden heel og holden til Gaarden i Havnelaget, som dog var den ene

Maade, hvorpaa Gaarden kunde forstörres, og komme under Udredningspligten. Dette kunde ene og allene skee ved at före Afgröden hjem til sin Gaard, og derfor er det at Loven tager denne til Regel.

Om Herremænd og Herregaardes Oprindelse.

Kap. 13. "Herremænd maae kjöbe sig saamegen Jord de orke, fordi de vove deres Hals for Kongen og Landfens Fred." Heraf sees, at Herremænd ikke gjorde Lething af deres Jord; men at de som Herremænd vare pligtige til personlig Tjeneste. *Hvitfeld* i Fortale til Chr. I. Historie, siger at Herremænd vare fri for deres Personer, og Præster for deres Gaarde, som de boede paa; men det er let at see at han har forskrevet sig; thi, tilföier han, Præsten er fri for Religionens Anseende; Herremændene fordi de sætte og vove deres Hals for Kongen. — Men hvori bestod da Herremændenes Frihed for deres Personer?

Om disse Herremænd siger *Gram* (K. Selsk. Skrifter 2 B. S. 265) at de vare Kongens Krigsmænd, og Forleningsmænd af Kongen til at gjöre Krigstjeneste; af Hær, *exercitus* og Mand, *vasallus*, saa at Herremanden kunde kaldes *Miles feudalis*. Alt dette passer ogsaa paa Styresmanden, som rimeligviis ogsaa var Herremand. Han havde et Lehn, og var forbunden til at skaffe sig Hest, og altsaa var han forbunden til en Art af Rostjeneste, hvilken upaatvivlelig gav Anledning til Herremandsstandens Opkomst, af hvilken Stand den egentlige Adel maaskee har sin Oprindelse, da Herremændene vare de første

Krigsvaffaller og Lehns mænd, for faavidt at de havde deres Jordeiendomme fri, og de maatte endog under faadan Frihed kjøbe faa megen Jord de vilde, hvortil der aldrig kunde fattes Leilighed, da deels Kongerne, som altid vare *courts d'argent*, havde mange Gaarde, og Adelsbönderne af Omstændigheder ofte maatte nödes til at sælge. Det er derfor meget rimeligt at vore Herregaarde have deres Oprindelse fra den her omtalte Immunitet, som Herremændenes Gods fik ved dette Lovbud. Men, naar *Holberg* og flere have meent: at vore Herregaarde ere udsprungne af Styreshavnene, hvilke *Hvitfeldt* figer I. Tom. 2 S. 147, at de adelige Herremænd fik Tilladelse at kjøbe, faa deler jeg Kofod Anchers Betæneligheder over denne Mening (Dansk Lehnsret S. 74) men tilføier, at hverken *Holberg* eller *Kofod Ancher* o. fl. som heri have fulgt *Hvitfeldt*, have lagt Mærke til, at *Hvitfeldt*, paa anførte Sted citerer Jydsk Lov aldeles urigtigt, naar han figer, at Herremændene efter denne Lov maatte kjøbe Styreshavne; thi dette staaer slet ikke i Loven; men i 3 B. 13 Kap., staaer blot at de maatte kjøbe faa megen Jord de ville. Overalt, hvorledes skulde Styreshavne kunne blive Oprindelse til Herregaarde? Styreshavnen var jo enten en Officialgaard, eller det hele Söelægd, med en bestemt Kornindtægt for Forstanderen, og egentlig var den neppe videre end det sidste; thi at der har været nogen Officialgaard, som kaldtes Styreshavn, er en Mening, som uden Tvivl er urigtig. For det første nævnes faadan Gaard ikke enten i Jydsk Lov, eller Biskop Knuds Glosser, eller Thord Degns Artikler. *Hvitfeldt* er den første, som i Fortalen til Ch. I. Historie nævner den; og ham have *Ostersen* og *A. Berntsen* efterskrevet. *Dolmer* i den norske Hirdkraae figer ogsaa at

Styresmanden havde en egen Gaard, dog taler han kun om de norske Skibsreder, hvilke vel havde samme Bestemmelse som de danske Styreshavne, men derfor er det ikke nogen Følge, at de havde samme Indretning. Kort denne Styresmandens særegne Gaard er aldeles grundet paa Hvitfelds Melding, og jeg i det mindste kan ikke udfinde, hvilken Auctoritet han har havt for sig. Altsaa kan det ikke være igjennem Gaarde, som rimeligviis ikke have været til, at Herregaarde ere komne frem. Var det da maaskee ved at tilkjøbe sig Styreshavne, eller Søelægder, at Herremændene, efter Hvitfeld, skulde have foranlediget Herregaardenes Opkomst. Men Styreshavn i denne Betydning var et militairt Lehn, arveligt paa Mandfiden, og desuden et militairt Embede og Kronens Lehn. Kunde alt dette kjøbes? og naar det kunde det, som jeg ikke vil nægte, var det da muligt at oprette en Herregaard deraf? Styreshavnen, eller Havnelaget, bestod af en Mængde Havne omtrent 30-40, det er Bool, eiede af Adelsbönder, hvoraf enhver gav Styresmanden 9 Skjepper Rug og for Resten gjorde Udredning. Vilde Bönderne sælge deres Gaarde, stod det dem jo i alle Maader frit for, uden mindste Hensende til Styreshavnen, og enten Herremændene kjøbte disse Havnebönders Gaarde eller andre Bönders, var det eet og det samme, af begge Slags kunde de indrette Herregaarde om de vilde. Gaardene i Styreshavnen, eller Havnelaget, vare ikke mere skikkede hertil end andre Gaarde, og ikke heller vare de lettere at erholde til købs, og Eierne behövede ingen Tilladelse til at sælge dem; men da de bleve fri for Udrednings-Pligt ved at sælges til Herremænd, saa kunde de maaskee ikke engang efter Loven sælges til disse, da den udtrykkelig 5. 8 Kap. forbyder at nogen maa

mindste Skipæn, eller Havnelaget. Om i den senere Tid, da Indretningen med Styreshavne forsvandt, fordi Søeudrustningerne gik ind, hvilket var især i Christoffer II. Tid, om da nogen Forandring er opkommet, hvorved Styreshavne, ved Herremændenes Kjøb deri, forvandlede til adelige Godser, vide vi ikke med Vished; men det er ikke ufandsynligt, at Hvitfeld har tænkt paa, eller havt Kundskab om noget saadant; saa det kunde vel være, at Hvitfeld, uden at have givet nogen fuldkommen rigtig Forklaring, i det mindste ikke for saavidt han beraaber sig paa Jydsk Lov, dog ikke heller har aldeles Uret i sin Beretning. Hvorom alting er, er det uden Tvivl en afgjort Sag, at disse Styreshavne, for det meste befattede med Herremænd som Styremænd d. e. Krigsvaffaller, og med den Tilladelse, at kjøbe saa megen Jord de vilde, og hvilken Jord fiden forblev fri paa en eller anden Maade, kun ikke paa den, som Hvitfeld angiver, have givet Anledning til vore Herregaardes Opkomst; og derved er mangen Adelsbonde, ved sin Gaards Salg forvandet til Landboe og Fæster. Saa Enden paa hele Underfögelsen bliver, at den ulykkelige Forfatning, som længe før Fr. I. Tid, til Vanære for Menneskeligheden, til Spot, og til ubodeligt Tab for Landet, har nedtrykt den forrige saa hæderlige danske Bondestand, har egentlig sin første *lovbæstede* Grund i det uheldsvangre 13de Kapitel af Jydsk Lovs 5die Bog, udgiven Aar 1240.

Kap. 14. Dette Kapitels egentlige Bydende er: Om Sødskende fide i Fællig og drive alle deres samtlige Jorder til een Gaard, eller een Lade, saa gjøres deraf kun een Redsel, (fordi det tilsammen er kun en Tredingshavn). Skifte de imellem sig, saa (da enhver kunde faae en Tredingshavn, en Sæt-

ting, eller Tolfting Havn &c.), gjør enhver Redfel af Sit. Men fiden maae Arvingerne ikke flaae deres enkelte Lodder fammen, og forlange nu igjen kun at gjøre een Redfel tilhobe. Aarfagen var, at naar en Familie boede fammen, og drev deres Jorder under eet, (ligefom den Eier, hvorefter de arvede Godset), faa vare de ligefom denne, kun pligtige til een Redfel. Men skiftede de mellem fig, faa erholdt Havnelaget flere enkelte Redfeler; og denne Fordeel maatte Havnelaget miste igjen, naar de atter faldt paa, at lægge deres Jorder fammen. Dette er da det samme i Grunden, fom Loven et andet Sted i 8 Kapitel vil forekomme, at Havnelaget, eller Udredningen til Lething maatte ikke gjøres mindre, eller formindskes.

Da Loven i 15 Kapitel figer: at Tredingshavn er en Mark Gulds Jord, eller derover, faa kunde en Gaard, fom var f. Ex. 3 Mark Guld Jord ikke være höiere anfat end for Tredingshavn. Saadan en flor Gaard, eller flere mindre kunde tilhøre en Mand, fom ikke gjorde meer af en Gaard til 3 Mark Guld Jord (eller af flere mindre indtil i alt 3 Mark Guld), end en Tredingshavn. Döde denne Mand, faa fik famtlige Arvinger hans Jord, under det Privilegium, hvormed han befad sine Eiendomme, faa længe disse bleve famlede. Men skiftede de Gaardene mellem fig, faa faldt Privilegiet bort, og Enhver skulde nu udrede af fin Part.

At Tredingshavne, eller enkelte Gaarde, maatte ikke flaaes fammen, kunde endnu have en anden Grund. Nemlig, naar Södkende skiftede en Arv i Jord mellem fig, kunde det indtræffe, at een af Arvingerne önskede fig een af Gaardene, fom havde vilffe Fordele, faafom fortrinlig gode Jorder; for at er-

holde denne, kunde han, som et Motiv for Medarvingerne, tilbyde at paatage sig, af sin Gaard, at udrede een eller flere af disse Redfeler eller Udredning til Lething. Men da en Gaard derover kunde blive alt for bebyrdet, og tilfidsft ikke være i Stand til at holde Forpligtelsen, faa forbyder Loven Sligt, hvor gode Jorder Gaarden end kunde have tillöier den. Det maa ogsaa mærkes, at *Loven ikke forbyder at lægge Gaarde sammen*; men *kun Tredingshavne*, det er: at paatage sig Udredning for andre.

23 Kap. 15. At Styreshavne ikke vare arvelige paa Qvindefiden, er rimeligt nok, da de vare Lehn for et Embede, hvis Gjenstand var Söevæfen, og Krigstjeneste, baade til Lands og Vands. At Slegfredfön ikke maatte faae Styreshavn, da dog Slegfred Börn efter 1. 20 kunde arve Forældre, tyder hen paa en vis Værdighed hos Styresmandens Stand. Bifper synes efter dette Kapitel ikke heller at maatte arve Styreshavne.

Kap. 48. "Kjöber Mand Jord paa anden Mands Mark; en Part af en andens Jord paa Byemarken, med Svig (i fvigagtig Henfigt) for en Mark eller to, eller mere, fordi han vilde öde den (Byemændenes Græsning) med sine Stodhors, da maa Eierne med Gulds Vurdering, nöde ham til at tage faa til som Mark kan taale. Det er: Om en Mand, som gjerne vilde græffe sit Qvæg paa andens Mark, hvortil han havde ingen Rettighed, kjöbte for en Bagatel noget Jord paa denne Mark, i den Mening, at han nu, som Lodseier i Marken, kunde sætte sine Kreaturer derpaa, og faa mange som han vilde, faa kunde Eierne af Marken formene ham dette, og nöde ham til at indskrænke Antallet af sine Heste eller andet Qvæg paa Marken i Forhold til hans tilkjöbte Jords Værdi, og derved at holde sig til det An-

tal, som Marken kunde græffe, hvilket Loven udtrykker ved: at tage faa til som Mark kan taale, og lægge faa til dens Fæled, (og fætte da paa den fælleds Græsning), som Svin lægges til Olden, d. e. at hvor mange Høveders Græsning, Jorden kunde anflaaes til, skulde skjønnes paa samme Maade, som den, man brugte for at eragte, hvormange Svin til Olden, en Skov kunde anfees for.

Kap. 49. "Naar de lægge deres Mark i Hegn." Egentlig Hegn om hele Marken, har aldrig været brugt i Jylland. Her forstaaes ved Hegn, et *temporairt* Gjerde omkring Marken naar den befaaes.

Kap. 50. "Hver Mand skal lukke sine Gjerder efter alle Byemændenes Overenskomst, efter sin Lod og Deel i Byens Jord. For Stuff gjerdes ikke, thi det var privat Eiendom; vilde Eieren lade det ligge uindhegnet, faa kunde de øvrige Byemænd intet have derimod; men er det Forthe, fælleds for Byen, er Støffen aaben mod Gaden eller Forthen, da skal der hegnes derfor. Der skal være mod Gaden (eller Forthen) et almindeligt Gjerde, et Hoved-Gjerde. Af dette Gjerde, som egentlig tilhørte hele Byen, gjerder enhver, som eier Hovedgjerdet, efter som han tilkommer, sin enkelte Part; og fiden naar det behøves, skulde alle Granderne, eller Byemændene, vedligeholde dette Gjerde mod Gaden.

Kap. 51. Handler om Vangs Gjerde, eller om Gjerde om Vangen, det er den Mark som er befaaet. For at forstaae dette Kapitel, er det nødvendigt at erindre Praxis i Jylland under Fælledskabet. Egentlig Hegn om Marken, har som jeg nylig sagde, aldrig fundet Sted i Jylland. Men et *temporairt* Hegn omkring, eller for, de befaaede Marker, var derimod i

Brug. Naar en Vang, som var indtagen til Kornfæd, flødte til Byens Gade, saa blev Hegnet mellem Gaden og Vangen, omhyggelig fat i Stand og Veiene forfynede med Ledde; faldt en Qvægdriftsvei langs med Vangen, blev et Hegn, sædvanligt et Jorddige opført langs imellem Vangen og Veien; ligesaa naar Vangen flødte til en Mark, som laae ud til Græsning, hegnedes ogsaa ofte der; hvilket ligeledes tidt har fundet Sted, naar den befaaede Vang flødte til en anden Byes Mark, som laae ud til Græs; hvilken Mark her i Loven kaldes Fælleden, saaledes som den sjællandske Bonde endnu kalder sin tredie Mark, der ligger til Brak, eller Græs. Naar Loven her taler om Vangs Gjerde som skal opføres af hver Mand, som haver Gulds Vurdering i Byen, d. e. i Forhold til hans Jord i Byemarken, saamenes, et saadant temporairt Gjerde, omkring, eller for en Deel af de befaaede Marker.

I det Tilfælde, at en Byes befaaede Vang flöder imod en anden Byes Fælled, tage begge Byer halvt Hegn. Aarfagen angiver Loven selv at være: at de, der nu i Aar have Fælled, de fange ad Aare Hegnet for deres befaaede Mark, som følger efter Brakmarken eller Fælleden, da nu den første Bye igjen snart faaer Fælled her, saa tager den igjen selv Hegn mod hiin Bye.

Skal dette *ad Aare* tages ligefrem efter Ordene, saa er det öiensynligt, at Trevangsbruget herskede; thi kun i dette Markbrug er det muligt at en Græsmark eller Fælled gandske vist bliver brugt til Kornfæd næste Aar, da Følgen er to Aars Sæd og eet Aars Brak eller Fælled. Men da det af mange oeconomiske Omstændigheder er aldeles afgjort, at Trevangsbruget aldrig har været i Brug i Jylland og Slesvig, hvor Marken stedse

har været brugt i 5 indtil 10 faakaldte Aarsgjøder, faa maa man ved de Ord ad Aare forstaae *eller dog snart*. I Fyen, hvor Jydske Lov ogsaa efter Ch. IV. Fortale til Udgaven 1590 skulde bruges, har egentligt Trevangsbrug heller ikke været almindeligt.

Derimod tilstaaer jeg at Trevangsbruget, endog fra de ældste Tider, har været almindeligt i Sjælland, Falster og Laaland, og paa flere af Smaaøerne. At det ogsaa har været i Brug i Skaane, nemlig, for en Deel, troer jeg ogsaa; men dette troer jeg ingenlunde paa Grund af et Sted i Skaanske Lov, IV. 13 hvor der tales om *trenne Halme*, som A. Sunesen oversætter *tres agriculturæ*, hvilket Sted af Hr. Conferenceraad *Schlegel*, i Skandinaviisk Selsk. Skr. 1806 2 Bind, ansees som et Beviis for at Trevangsbruget har havt Sted i Skaane i de ældre Tider, hvilket jeg ikke kan indrømme. Jeg tilstaaer at *trenne halme* virkelig er hvad Sunesen kalder dem, *tres agriculturæ*, nemlig tre Afgrøder, eller ogsaa tre Aars Brug af Jord til Sæd. Bring (*Monumenta Scanens 1 Part pag. 56*) siger: *Halm est fructus agri. Halm in legibus nostris antiquis annum et significat.* — Endog paa Dansk har Halm samme Bemærkelse, man siger nemlig: Rug, Havre i første, andet Halm, det er i det første og andet Aar; man siger ogsaa: at tage to, tre Halme Rug efter hinanden d. e. at faa Rug i to-tre Aar i Træk. Men Stedet i Skaanske Lov tyder derfor slet ikke paa Trevangsbrug. Dette Brugs Skifte er: 1) Vinterfæd, 2) Vaarfæd, 3) Brak eller Fælled; her forekommer i 3 Aar ikke 3 men kun 2 Afgrøder. Kan da *Halme* her ikke betyde Afgrøder, men være Aar, eller Vintre, hvilket ikke er ufandsynligt, da sliig Betydning af Ordet er ikke ufædvanlig, faa tyder Lovstedet slet ikke hen paa Trevangs-

bruget; og det vil ikke fige videre, end at der udfordres tre Aars roelig Befiddelse af Jord, for at faae Hævd derpaa. Men skal *Halme* her virkelig betyde Afgrøder, og Lovens Mening være, at man fik Hævd paa Jord ved upaaanket at have avlet og indhøftet tre Afgrøder deraf, faa behøvedes dette just ikke at være i tre Aar; men kunde være i længere Tid, hvorved jeg dog maa bemærke: at Tiden ikke blev flort længere, da som A. Berntfen udtrykkelig vidner (i B. P. S. 8) at mange Jorder i Skaane og Halland og Blegind, dyrkedes i et væk, og bar Sæd Aar ud og Aar ind (ligesom Alfædjorderne i Vendfyssel, og nogle faae andre Egne i Jylland fänden for Liimfjorden). Sigtes til denne Skik, faa kunde vel *tres agriculturæ* og trenne Halme finde Sted endog i Tidslöbet af 3 Aar, uden at Trevangsbrug var indført og i Gang, ligesom tre Afgrøder i tre Aar maa ogfaa falde ind, under ethvert andet Brug end Trevangsbruget f. Ex. i enhver Kobbeldrift.

Videre i Kapitlet staaer *Thorngarth* skal for Rughfæth &c. det bör vel hedde, som Kofod Anker ogfaa tilföier som en Variant efter en Codex: *then Garth* (Gjerdet), ved hvilken Læsemaade man slipper for den Vanskelighed at forflaae hvorledes der i de Dage kunde være Spørgsmaal om Torngjerde i Jylland, hvor saadant neppe var kjendt i gamle Tider.

De i dette Kapitel forekommende Bestemmelse om Gjerder omkring, eller for den befaaede Mark, vare endnu för Udkiftningen gjeldende i Iylland ved Byemændenes Vedtægter paa deres saakaldte Grande, eller Gade-Stevne, og bleve optegnede i den saakaldte Vide-Bog o: Bödebog. Grandestevnet holdtes altid paa Landsbyens Gade, og Granderne eller Byemændene

bleve famlede dertil ved at Oldermændene tudede i et Horn, og Forsamlingen, hvori Byens vigtige Sager bleve omhandlede holdtes for det meste under eller omkring et dertil plantet Træ, som endnu findes i mangfoldige Landsbyer, og sædvanlig er en Ask. Aldeles ligesom Nordens fordums Guder forfammede sig til deres Gade Stevne, eller Thing, under Askene Ygdrasil.

Kap. 52. *Apelgarth* Æblehaugen, Abildgaarden. *Kolgarth* Kaalhaugen. Endnu i Jylland har enhver Bonde sin Kaalgaard, en Urtehaug, hvori fornemmelig dyrkes Kaal, Grønkaal, vort Lands første, og vor Bonde Almues kiereste Grønseel. *Hjalgarth*, eller efter en eneste Codex, *Hialmgarth*, som gandske vist er den rette Læsning, er et Aflukke ved Gaarden, hvor den udtorskede Halm og Kornhæfferne sættes. *Tofftgarth*, Toftegaard, er intet andet end Huustofte selv.

Kap. 54. Her siges: at alle store Fisk, som hændelsesviis drive op paa Stranden ere Vrag og tilhøre Kongen. Saaledes var det før og er endnu i Engelland, hvor Hval og Stør som findes paa Stranden er et Regale. I Frankrig gjaldt forhen noget lignende. Kof. Ankers S. I. Skr. 2 Deel S. 208.

Kap. 60. Dette Kapitel viser at den endnu brugelige Lyngafbrænding, som en Begyndelse til Hedens Opdyrkning er en meget gammel Methode. — Det *Urtefang*, her tales om, kunde man falde paa var Pors i de saa kaldte Porshauger, dersom Loven ikke forebyggede det ved at forklare det ved Lyng eller Törv.

V.

Om de mærkeligste Epoker i Danmarks Bebyggelse.

Jeg har ovenfor anmærket, at Jydke Lov, naar den taler om *Bye* altid derved forftaaer *Adelbye*, og jeg troer, at deri ligger et Vink til at antage, at Adelbyerne vare ikke blot de fornemste Byer i Landet (modfat *Torper*) men tillige de förfte anlagte, og i meget lang Tid ogfaa de eneste. For nærmere at forklare dette, og tillige at fremfætte den rimelige Gang af Landets Bebyggelse, vil jeg föge at udvikle de mærkeligste Epoker deri, og dens succesfive Fremskridt; en i sig selv interessant Sag, som Ingen, det jeg veed, har endnu specielt behandlet, uagtet der hverken fattes Kjendsgjæringer fra Historien, eller physikalske Data; eller Anledninger, hentede fra sandfynlige Etymologier.

Hvorledes Landets Jorder oprindeligiis ere blevne delte lige imellem Lodtagerne i Byerne, har jeg forklaret i Afhandlingen om Boels Indretningen. De Byer, som derved fremkom, vare de förfte, og i lang Tid inden Smaabyerne kom frem, tillige de *eneste*. Men snart avlede disse Byer mindre Byer, eller *Torper*, der, lig Colonier, opftode af Adelbyerne, hvilket nu blev de förfte oprindelige Byers Benævnelse. Disse Adelbyers Beboere vare anfeelige, hæderlige Mænd, Bønder, alle Selveiere; de kaldtes Adelbønder, i Modfætning til Bryder, Landboer, Huusmænd og Torpere.

Efterhaanden som Adelbønderne, ved Gripe-Jord fik sær-egne Jorder paa Byens Alminding, Hede, eller Overdrev, fögte Adelbønderne at benytte denne Gripe-Jord, eller senere deres

Ornum, ved at lade det dyrke ved Bryder og Landboer, og derved opftode Torperne eller de mindre Landsbyer, samt Eneftegaarde. Men disſes Beboere vare *ikke Adelbönder*; de vare et Slags Landbrugere, ſom Loven altid ſætter lavere end de egentlige Adelbönder, ſom boede i Adelbyerne. De vare maafkee fra förſt af kun Trælle, deels Bryder, og Landboer, tilſammen *Torperne*; et Navn, ſom ofte forekommer i gamle Skrifter, modfat Bönder. Til Beſtyrkelfe for den Paaſtand, at Torpernes Beboere ikke vare Adelbönder, kunde maafkee anföres den Bemærkning, ſom jeg troer at have gjort, at de fleſte nuværende Selveiere (Levninger af fordums Adelbönder) ere endnu i de Byer, hvilke man maae anſee for de allerældſte, eller Adelbyer, eller ogſaa paa Eneftegaarde, men forholdsvis findes ſjeldnere Selveiere i de ſmaa, yngre Byer, eller Torperne.

Adelbyerne have ſædvanligt i deres Navne et eller andet Mærke, ſom tyder hen paa en vis phyſikalk Beſkaffenhed, eller oeconomik Omſtændighed; ſaaſom *Bakkebölle*, *Aaby*, *Fjeldsöe*, *Höielſe* eller *Asminderöd*, *Kongslev*, *Eening* m. fl. og mange andre Mærker, ſaaſom *Skov*, *Lund*, *Bek*, *Vand* m. fl. Mærkværdigt er det, at i det nu ſaa ſkovlöſe Jylland, ſaa mangfoldige Stednavne bære i deres Navn Tegn paa at de ere anlagte i Skovegne, ſaaſom *Lund*, *Holt*, *Skov*, *Birk*, *Bög*, *Eg*, *Haffel*, derimod er *röd* ſjeldnere i de jydſke Stednavne. Desuden forekomme adſkillige Endelfer, hvilke man nu ikke ret forſtaaer, blandt hvilke jeg vil blot nævne den Endelfe *löſe* af ſaa mange Byers Navne, ifær i Holbek Amt i Sjælland, ſaaſom *Töllöſe*, *Mæhr* (eller ſom det ſkreves i ældre Tider) *Mierlöſe*,

Quandlöfe, Uggerslöfe, Ondlöfe, Terslöfe, Nidlöfe. Nogle, blandt andre Hr. Justitsraad Werlauff (i Priisskrift, om det danske Sprog i Slesvig S. 27) mener: at denne Endelse tilkjendegiver en Mangel, hvilket jeg ikke vil modfige; det islandiske Substantiv *Leisi* betyder virkelig en Mangel; men jeg spørge da, hvad betyder det, og hvad har det nogenfinde kunnet betyde, at en Bye fattes *Tol, Mier, Quand, Uggers, Ond, Nid, Ters*? Jeg skulde derfor være tilbøielig til at antage en anden Udledning for disse Stednavne af *Los*, eller af *Losa* (Lösning; at löse) saa at Ordet kunde fige at Byen var opstaaet derved at en anden ældre Bye var bleven deelt, og den nye ligesom *lösnet* fra den gamle; eller maaskee af *losna* (*dissolvi*). Det kommer da nu an paa, hvad man skulde gjøre af den første Stavelse, om den betyder den gamle Bye, hvorfra Lösriivelsen gik ud, eller en Mands Navn, den Mands Navn, som stod i Spidsen for Udflytningen? Det første har den Vanskelighed at man ikke finder noget til de gamle Byer, som skulde hedde, *Tol, Nid, Ters* &c. Det er derfor sandfynligt, at saadanne Navne, som Quandlöfe, betyder en Bye, som er lösnet eller udflyttet af et Selskab i hvis Spidse en Mand ved Navn *Quand* har staaet. Samme Forklaring kan ogsaa gjelde for Byer, hvis Navne ende paa *röd*, f. Ex. *Stubberöd*, kunde betyde, at Oprydningen er forestaaet af en Mand, *Stub*; *Asminderöd*, af *Asmund* o. a. fl. Eller, maaskee hiint *löse* allerrettest udledes af Verbet *leysa vere, expedire, at löse ud, gaae ud fra, udsende*).

Overalt forekommer det mig, at de allerfleste af de gamle Byers Navne have en Mands Navn til Særkjende, som *Sigersted, Gjedsted, Heinsvig, Jelling, Ormslev, &c.*, og deres Navne

endes meget ofte med *Sted* eller *Bye*; Landsbyer med disse Navne, især de med *Sted*, ere uden Tvivl de allerældste, og mange af de saaledes betegnede ældste Byer ere endog nu gandske forsvundne. Man finder nemlig Herreder, som rimeligviis fra først af have været opnævnedes efter sige Byer, hvilke sidste nu ikke er til, f. Ex. Hindsted Herred, hvori ingen Bye findes, ved Navn *Hindsted*. Mærkeligt er det, at, saavidt jeg nu kan erindre, har intet Herred noget Navn med Endelsen *Bye*, undtagen *Skovbye* Herred i Fyen, hvori ogsaa findes Landsbyen *Skovbye*.

De mindre og yngre Landsbyer, de saakaldte Torper, have næsten altid deres kjendelige og forklarende Endelse *strup*, *trup*, *rup*, *Contractioner* af *Thorp*.

Kirkerne ligge som oftest i Byer, hvilke man efter deres Navne og andre Omstændigheder maae ansee for de oprindelige Adelbyer. De bygdes der, fordi Adelbyen i lang Tid var den eneste Bye i Sognet, som ogsaa ved Sogne-Indretningen blev ved Kirkens Anlæg deri til den fornemste, og som gav Sognet dets Benævnelse. Man finder alligevel ikke sjelden at Sognekirken ligger ikke i Adelbyen, men i en Bye, som man maae holde for en *Torp*. Aarsagen hvorfor Adelbyen er her forbigaaet, har efter min Mening været følgende. I de ældste Tider vare kun Adelbyer og Torper; da nu Kirkerne i det 9, 10-11 Aarhundrede byggedes, valgtes naturligviis helst dertil den anseeligste, og tildeels beqvemest liggende Bye i den Kreds, som skulde udgjøre Sognet. Naar heri skedte Afvigelser maatte Grunden dertil være Adelbyens ufordeelagtige og ubeleilige Beliggenhed for det hele Sogn, saa at man dertil var nødt til at vælge en *Torp*. Men dog vil det findes, at man selv derved

har fögt at gjöre nogen Ære af Adelbyen ved at bygge Kirken i den Torp, som laae nærmest ved Adelbyen, hvilken Ære denne Bye tilkom, deels som den fornemste Bye, deels som beboet af de fornemste Mænd, nemlig Adelbönder, og som tillige ofte havde Kongsgaarde eller Høffigaarde. Jeg anförer ikke noget af de utallige Exempler herpaa, som jeg kjender. Deels vil enhver Anden allerede kunne erindre dem, deels lægge fiden Mærke dertil, og desuden nytte flige Anförelser ikke stort uden ved virkeligt Bekjendtskab med de Steder, der bruges til Exempler.

At Kirken kunde lægges i en Torp, ikke altid i en Adelbye, dertil kan endnu tænkes en anden Grund. Torpene bleve anlagte som Colonier paa Fælleden af de omliggende Adelbyer. Ved Kirkens Bygning og Kirkefognenes Indretning, kunde det vel hænde, at et District, som kunde udgjöre et heelt Sogn, havde fleret ingen Adelbyer, men kun Torper, af hvilke da een maatte vælges til Kirkebye.

Denne Omftændighed, at der fattedes beqvemt liggende Byer til Kirkerne, maa vel ogsaa have givet Anledning til, at ikke faa Kirker ere blevne byggede paa fri Mark, ofte temmelig langt fra, baade smaa og flore Byer.

Ved Kirkernes Beliggenhed i Sognene er endnu een mærkelig Omftændighed. I de frugtbareste Egne af Landet, og i faadanne Egne, som formedelst Jordbundens naturlige Godhed vist altid have været frugtbare og stærkt beboede, findes Kirkerne fædvanlig omtrent i Midten af Sognene. I de ufrugtbare Egne i Landet derimod, faafom i Jylland, ligge Kirkerne eller Kirkebyerne meget ofte i en Askrog af Sognene eller ved en Udkant

deraf, og faaledes færdeles ubeqvemt for de fleste af Sognets Beboere. En Kjendsgjerning, som er saa hyppig især i Jylland, at jeg tiltroer mig at kunne anføre over hundrede Ex-empler derpaa.

Endskjönt man har anmærket om den catholske Geistlighed, at den gjerne opflog sine Bopæle, *ut fons, ut campus, ut nemus placuit*, saa gjelder dette dog neppe i Henseende til Valget af Stederne i Sognene, hvor Kirkerne skulde bygges. Her maatte nödvendig Menighedens Beqvemmelighed have for Öime. Men naar denne da synes ved saa mangfoldige Sogne at være tilfidefat skulde man da ikke deraf kunne slutte at faadanne Sogne have i den Tid, da Kirkerne byggedes, ikke havt saa mange Torper og Eneffegaarde, som de have nu? og at disse altfaa ikke vare til paa den Tid, men ere Frugter af senere Tids Opdyrkning og Bebyggelse, og senere end Kirker-nes Opbyggelse, som maa sættes i det 9, 10-11 Aarhundrede, saa at mange Torper maatte være endnu yngre end fra denne Periode? Saaledes kunde det synes; men denne Sag maa henstaae uafgjort, indtil vi en Gang kunne erholde nogen Op-lysning om vort Fædrelands Topographie i Begyndelsen af Mid-delalderen, hvilken vil maaskee være vanskelig at faae, da Valdemars Jordebog er henved 3 Aarhundrede yngre. Imidlertid troer jeg dog, at de allersleste Torper ere ældre end fra det 9de Aarhundrede; og jeg tilstaaer at jeg lægger just ikke stor Vægt paa den Slutning, man kunde drage af Kirkens nys omtalte Be-liggenhed i Sognene, som jeg mere har fremfat for at vække Opmærksomhed derpaa end for at ville forklare den.

Danmarks Beboelse og Opdyrkning kan forestilles at have gaaet frem i følgende Orden:

I. Adelbyernes Opkomst ved Gaardtoftenes Afdeling og Uddeling til de enkelte Lodtagne i Byens Anlæg, ved Bolenes Tilrebning af Jord i Agerkifterne, og Agernes Uddeling til Mændene, efter den Orden, hvori deres Gaarde og Tofter laae i Adelbyen. Mændene vare alle Selveiere og kaldtes Adelbönder, enhver af dem havde et Bool = en Plovs fulde Ærie, hvorefter Bølet kan cragtes at have indeholdt 60 — 80 Tönder Land, være og tre Marker Guld eller 24 Marker Sölv værd.

I denne Periode vare kun Adelbönder og Trælle.

II. Adelbönderne optog efterhaanden Stykker af Almindingerne, som de udelukkende dyrkede. Saadan Jord kaldtes *Gribejord*; den tilhørte den første Opdyrker eller Befidder; men efter rum Tids Forløb blev den indhegnet, og derved unddraget Byens fælleds Fang, og var nu, som Ornum, ved en *præscriptio immemorialis*, bestemt privat Eiendom. Deels ved Udflytning fra Byerne til Ornum, opstode enkelte Gaarde paa Fællederne, og ligesom disse tiltog, fremkom smaa Byer eller Torper. Jydske Lov taler kun om Adelbyer og Torper, ved det sidste synes den endog blot at forstaa enkelte affides liggende Gaarde. Confer. 1. 43.

III. Paa saadan Gribejord, eller Ornum, som Adelbonden, der havde sin Gaard i Byen at passe, ikke altid kunde bestyre selv, satte han en Mand, paa en Deel deraf, til en *Fælleds Bryde*, som han tog i Fælledskab med

fig, og for at passe det övrige af Gaarden, som han beholdt selv, fatte han en Redesvend, en Avlskarl til at drive den for sin Regning, eller han befatte en Deel af Gaarden med en simpel Bryde, eller Forpagter.

Eller ogsaa han fatte paa hele Gaarden en Forpagter, eller Fæster, som da kaldtes en Landboe. Saa-danne Fæster toges i ældre Tid kun paa Aaremaal, som Skaanske Lov vidner, og denne Fæstemaade varede i Danmark længe, endog til Christian den Andens Tid.

I denne Periode udgjorde Adelhönder, Trælle, Bryder, Landboer og Tjenestefolk (Hion) Landvæfens Personalet. Perioden kan ansees for at vare til det ottende Seculums Udgang.

IV. Den fjerde Periode gaaer fra det 9de Seculum til Christopher den 2dens Död eller til omtrent 1330.

I denne Periode opkom endnu flere smaa Byer eller Torper, derved at Udflytterne paa Ornum og Gribejordene udvidede deres Opdyrkning, hvorved nye Gaarde opkom, og Torperne, som fra förfst af vare uden Tvivl kun enkelte Gaarde, eller Enestegaarde, bleve til smaa Landsbyer.

Formodentlig meget længe för, nemlig under Knud den Store bleve Styreshavnene indrettede, og Krigsvaller, eller Herremænd bleve Lehnsmand, deels under denne Konge, men gandske vist ogsaa tildeels för.

og man kan antage at Styreshavne og Söendrustningens ældgamle Ligning forvandt i denne Periode, ligefom ogsaa Herregaardes förfte Opkomst maae henføres til dette Tidsrum.

Under Gorm den Gamle og Harald Blaatand, og de senere Konger, fik Geiftligheden Indflydelse og, denne, tildeels under Kirkens Couvert, erholdt mange Godser; Adelsbönderne forvandt lidt efter lidt, og der blev desflere Landboer eller Fæstebönder. Herremændene, som ved at kjøbe Gods, erholdt dette frie, begyndte nu at lægge an paa famlede Godser, og deels ved den, deels ved Geiftligheden, især Klofterne, lagdes Oprindelsen til Herregaarde.

Denne fjerde Periode faae da Begyndelsen til Bondestandens Fald, til Fæstebönders, og Vornedes Opkomst med Herregaardene.

V. Periode kan regnes fra Valdemar den tredie, Aar 1533 til F. 1 (1525).

Bondestanden sank dybere og dybere; Selveiernes Gaarde bleve efterhaanden et Bytte for Geiftligheden og Herremændene, som nu for det meste vare gangne over til egentlig Adel. Det egentlige Hoverie opstod, og det gik saa vidt, at der endnu vare Selveiere, som vare hoveriepligtige.

Mange Torper, og selv af Adelbyerne nogle, bleve nedlagte for at gjøre nye Herregaarde af, og nu var

den gamle Forfatning næsten ganske tabt, og den sank endog til vanærende Fornedrelse i den følgende, næste Periode, dog ikke uden gjentagne Forfög paa at forbedre den.

VI. Periode fra 1525 til 1781, og gik tilbage mod det bedre i den.

VII. Periode, fra 1781 til 1810; hvilke tyende sidste Periodes Character jeg her forbigaaer.

R e t t e l f e r.

- Pag. 11, Lin. 13-14, Gravkammerne Cortona læs: Gravkammerne i Cortona
 — 12, — 12, forikrevne l. forekrevne
 — 13, — 1 i Anmærkning **), sel Augur, l. felv Augur,
 — 14, — 4 i samme Anmærkning, den etruskiske l. den etruskiske Inscription.
 hvorimod Ordet Inscription i den følgende Linie udflettes.
 — — samme Anm. og samme Linie, efter TRVTNVT sæt et Comma.
 — 27, Lin. 12, maa det ene *ikke* udflettes.
 — 265, — 16, Norske istedet for norske
 — 268, — 12, Röverideer l. da Röverideer
 — 273, — 23, 58 Kapitel l. 2 Bog 58 Kapitel
 — 280, — 18, Conqvestor l. Conquæstor
 — — — 19, at skulle svare l. at skulle svares
 — 291, — 14, At det er Skoliaften, og ikke *Suhm*, som forklarer *fwer* ved
sulcus, sees desuden af Manuscriptet selv paa Universitets-
 Bibliotheket.
 — 306, — 19, glemt udfletter l. glemt og udflettet
 — 309, — 20, 21, Jorder l. Jorden
 — 311, — 7, færøiske l. færøefke
 — 312, — 5, dito dito
 — 315, — 4 vist l. i det mindste
 — 316, — 19, 158 l. 160
 — 320, — 18, man fandt l. man finder
 — 321, — 19, bestade l. bestaae
 — 331, sidste Linie, Befidderen l. Befidderne
 — 333, Lin. 8, etymologiske l. etymologiske
 — 353, — 19, vil jeg i det følgende søge at bevise; dette Følgende har
 Hensyn til en Afhandling om Styreshavne, som med det første
 bliver trykt.
 — 355, — 16, Kosod Ancher (Lovhistorie 2den Deel S. 448) forklarer dette
 Sted gandske anderledes. Han mener, at Nævninger skulde være
 Tremarksmænd, d. e. saa vederhæftige Mænd, at de havde tre

Mark at böde med om de svøre falsk. Da denne Forklaring, hvorimod jeg troer der kunde gjøres meget stærke Indvendinger, kan synes efter Analogien af 38 i 5 Bog af Skaanske Lov, at have nogen Grund, har Forfatteren ikke villet lade den ubemærket, da den ikke er hans Mening om dette Sted aldeles gunstig.

Pag. 356, Fortolkningen af 2. 78 (skal være 2. 51) bör gaee ud, som grundet paa en urigtig Forstaelfe af Verbet *bryde*, som her betyder: at betale i Böder.

- 365, paa et Par Steder, staaer Hvitfeldt istedet for Hvitfeld.
 - 372, Lin. 26, men være læs: men maae være.
 - 376, — 25, vere l. *solvere*
-